

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БОЖКО МИКОЛА ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 347.921.3

ДИСЕРТАЦІЯ
ТРЕТІ ОСОБИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

08 «Право»

081 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник: **Білянська Наталія Володимирівна**, кандидат
юридичних наук, професор

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Божко М. В. Треті особи в цивільному процесі України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2024.

Дисертація є комплексним науковим дослідженням інституту третіх осіб у цивільному процесі України.

Визначено загальнотеоретичні та методологічні засади дослідження інституту третіх осіб у цивільному процесі України. Встановлено стан наукової розробки та охарактеризовано методологію дослідження інституту третіх осіб у цивільному процесі України. Простежено еволюцію правового регулювання інституту третіх осіб у цивільному процесі України. Досліджено інститут третіх осіб у цивільному процесуальному законодавстві інших держав.

Встановлено, що еволюція правового регулювання інституту третіх осіб у цивільному процесі послідовно охоплює наступні етапи:

1) зародження правового регулювання інституту третіх осіб у нормах римського приватного права, що характеризувалося правовою регламентацією можливості подання третьою особою самостійного позову та апеляційної скарги у випадках, якщо судові рішення у справі порушувало її права, свободи чи інтереси (I ст. – V ст.);

2) подальший розвиток правового регулювання інституту третіх осіб в епоху середньовіччя, особливістю якого була відсутність спеціальних засобів судового захисту прав третіх осіб, які не брали участі у справі. Водночас, такі треті особи наділялися правом звернутися до загальних способів захисту прав, свобод чи інтересів, нарівні зі сторонами процесу (V ст. – початок XIX ст.);

3) правове регулювання інституту третіх осіб нормами цивільного процесуального законодавства інших держав, яке супроводжувалося

регламентацією правового статусу та порядку вступу у справу зазначених суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин (XIX ст. – 1963 р.);

4) розвиток правового регулювання інституту третіх осіб у нормах радянського цивільного процесуального законодавства, особливістю якого стала правова регламентація специфіки участі третіх осіб у трудових спорах (1963 р. – 2004 р.);

5) правове регулювання інституту третіх осіб нормами сучасного цивільного процесуального права, що характеризується законодавчим визначенням низки суб'єктів, які є потенційними набувачами цивільного процесуального статусу третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, у визначених законом категоріях справ, а також встановленням правових наслідків незалучення у справу таких третіх осіб (2004 р. – до теперішнього часу).

Надано загальну характеристику третім особам як учасникам цивільних справ позовного провадження.

Аргументовано, що порушене, невизнане або оспорюване право потенційного набувача процесуального статусу третьої особи як об'єкт захисту в порядку позовного провадження не є тотожним категорії інтересу такої особи взяти участь у цивільній справі у відповідному процесуальному статусі. Інтерес потенційного набувача процесуального статусу третьої особи опосередковується прагненням такої особи захистити свої права, свободи чи інтереси шляхом ухвалення судового рішення про задоволення її позову до однієї або обох сторін або сприяння ухвалення судового рішення на користь тієї сторони, на боці якої вона виступає.

Сформульовано дефініцію третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, як суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, які вступають вже у відкрите позовне провадження у цивільній справі шляхом подання позову до однієї або декількох сторін з метою захисту своїх прав, свобод чи інтересів, які є відмінними від прав, свобод чи інтересів сторін, набуваючи відповідного цивільного процесуального статусу, який

передбачає користування правами та виконання обов'язків позивача, після постановлення судом відповідної ухвали.

Водночас, треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, визначені як суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які вступають вже у відкрите позовне провадження у цивільній справі на стороні позивача або відповідача за власною ініціативою, можуть бути залучені до участі у справі за заявою учасників справи або за ініціативою суду з метою захисту своїх прав, свобод чи інтересів шляхом сприяння ухваленню судового рішення на користь тієї сторони, на боці якої вони виступають, набуваючи відповідного цивільного процесуального статусу, який передбачає наявність прав та обов'язків учасників справи, встановлених ст. 43 ЦПК України.

Обґрунтовано, що законодавчим критерієм для класифікації третіх осіб на тих, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, і тих, які таких вимог не заявляють, є порядок їх вступу у цивільну справу (подання позовної заяви до однієї або обох сторін або вступ у цивільну справу на стороні позивача або відповідача), який, своєю чергою, залежить від характеру матеріально-правової заінтересованості третіх осіб у розгляді та вирішенні справи.

Встановлено, що єдиним критерієм у вирішенні питання щодо участі у цивільній справі третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмету спору, має бути потенційний вплив рішення суду на її права та обов'язки щодо однієї із сторін.

Досліджено цивільний процесуальний статус третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження.

Визначено, що цивільний процесуальний статус третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження є сукупністю закріплених у цивільному процесуальному законодавстві прав, обов'язків та інтересів відповідних суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин.

Обґрунтовано, що цивільний процесуальний статус третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, виникає у фізичних та юридичних осіб, держави, а також інших учасників правовідносин, справи щодо яких розглядаються у порядку цивільного судочинства, з моменту постановлення судом ухвали про прийняття позовної заяви та вступ третьої особи у справу. Водночас, цивільний процесуальний статус третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, виникає у фізичних та юридичних осіб, держави, а також інших учасників правовідносин, справи щодо яких розглядаються у порядку цивільного судочинства, з моменту постановлення судом ухвали про вступ (залучення) третіх осіб до участі у справі.

Аргументовано, що передумовою набуття цивільного процесуального статусу третьої особи є цивільна процесуальна правосуб'єктність як здатність суб'єкта бути носієм цивільних процесуальних прав та обов'язків третьої особи як учасника цивільної справи, а також здатність суб'єкта своїми діями набувати відповідних цивільних процесуальних прав третьої особи та виконувати відповідні цивільні процесуальні обов'язки, а у разі їх невиконання нести цивільну процесуальну відповідальність.

Практичне значення отриманих результатів полягає у використанні та можливості використання розроблених пропозицій та висновків: у науково-дослідній роботі – під час проведення подальших наукових розвідок у сфері цивільного процесуального права; у законотворчій діяльності – в процесі оптимізації цивільного процесуального законодавства України та інших держав; у правозастосовній діяльності – під час розгляду і вирішення цивільних справ позовного провадження, учасниками яких є треті особи; в освітньому процесі – при викладанні навчальної дисципліни «Цивільний процес», а також при підготовці відповідних навчально-методичних матеріалів.

Ключові слова: треті особи, треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, треті особи, які не заявляють самостійних

вимог щодо предмета спору, цивільний процес, цивільний процесуальний статус, учасники цивільної справи, позов третьої особи.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Божко М. В. Щодо поняття третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження у цивільному процесі України. *Вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2023. № 78 (4). С. 147–151. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/286341/280243>.
2. Божко М. В. Еволюція правового регулювання інституту третіх осіб у цивільному процесі України. *Ампаро*. 2023. № 2. С. 13–18. URL: <https://law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-2-2023/2.pdf>.
3. Божко М. В. Елементи та передумови виникнення процесуального статусу третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження. *Право і суспільство*. 2023. № 4. С. 53–58. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/4_2023/9.pdf.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Божко М. В. Цивільний процесуальний статус третіх осіб у цивільному процесі України. *Проблеми цивільного права та процесу*: тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 98-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (м. Вінниця, 19 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. обл. осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України», Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 368–370.
2. Божко М. В. Поняття та ознаки третіх осіб у цивільному процесі України. *Проблемні питання правоохоронної та правозахисної діяльності в*

контексті євроінтеграційних тенденцій: тези доп. Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 28 квітн. 2023 р.). С. 40–42.

3. Божко М. В. Класифікація третіх осіб у цивільному процесі України. *Modern problems of science, education and society*: матеріали V Міжн. науково-практичн. конф. (м. Київ, 17–19 липн. 2023 р.). С. 681–685.

4. Божко М. В. Цивільний процесуальний статус третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору. *Modern problems of science, education and society*: матеріали VI Міжн. науково-практичн. конф. (м. Київ, 14–16 серп. 2023 р.). С. 572–578.

SUMMARY

Bozhko M. V. Third parties in the civil process of Ukraine. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 «Law». – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2024.

The dissertation is a comprehensive scientific study of the institute of third parties in the civil process of Ukraine.

The general theoretical and methodological principles of the study of the institute of third parties in the civil process of Ukraine are defined. The state of scientific development has been established and the research methodology of the institute of third parties in the civil process of Ukraine has been characterized. The evolution of the legal regulation of the institution of third parties in the civil process of Ukraine is traced. The institution of third parties in the civil procedural legislation of other states has been studied.

It has been established that the evolution of the legal regulation of the relevant procedural institute consistently covers the following stages:

1) the origin of the legal regulation of the institution of third parties in the norms of Roman private law, which was characterized by the legal regulation of the possibility of a third party filing an independent claim and an appeal in cases where the court decision in the case violated his rights, freedoms or interests (I cent. – V cent.);

2) further development of the legal regulation of the institution of third parties in the Middle Ages, the feature of which was the absence of special means of legal protection of the rights of third parties who did not participate in the case. At the same time, such third parties were granted the right to apply to general methods of protection of rights, freedoms or interests, on an equal footing with the parties to the process (V cent.– beginning of the XIX cent.);

3) legal regulation of the institution of third parties by the norms of the civil procedural legislation of other countries, which was accompanied by the regulation

of the legal status and the procedure for joining the case of the specified subjects of civil procedural legal relations (XIX cent. – 1963);

4) the development of the legal regulation of the institution of third parties in the norms of the Soviet civil procedural legislation, a feature of which was the legal regulation of the specifics of the participation of third parties in labor disputes (1963–2004);

5) legal regulation of the institution of third parties by the norms of modern civil procedural law, which is characterized by the legislative definition of a number of subjects who are potential acquirers of the civil procedural status of third parties who do not make independent claims in the categories of cases defined by law, as well as establishing the legal consequences of non-involvement in the case of such third parties (2004 – until now).

A general description of third parties as participants in civil cases of legal proceedings is given.

It is argued that the violated, unrecognized or contested right of a potential acquirer of the procedural status of a third person as an object of protection in the procedure of a lawsuit is not identical to the category of interest of such a person to take part in a civil case in the corresponding procedural status. The interest of a potential acquirer of the procedural status of a third party is mediated by the desire of such a person to protect his rights, freedoms or interests by passing a court decision on the satisfaction of his claim against one or both parties or facilitating the adoption of a court decision in favor of the party on whose side it appears.

The definition of third parties who make independent claims regarding the subject of the dispute has been formulated, as subjects of civil procedural legal relations who have already entered into open legal proceedings in a civil case by filing a lawsuit against one or more parties in order to protect their rights, freedoms or interests, which are different from the rights, freedoms or interests of the parties, acquiring the corresponding civil procedural status, which provides for the use of the rights and the fulfillment of the duties of the plaintiff, after the court has issued the corresponding decision.

At the same time, third parties who do not make independent claims regarding the subject of the dispute, defined as subjects of civil procedural legal relations, who already enter into open legal proceedings in a civil case on the side of the plaintiff or defendant on their own initiative, may be involved in participating in the case under by the application of the parties to the case or at the initiative of the court in order to protect their rights, freedoms or interests by facilitating the adoption of a court decision in favor of the party on whose side they appear, acquiring the appropriate civil procedural status, which provides for the existence of the rights and obligations of the parties to the case, established Art. 43 of the Code of Civil Procedure of Ukraine.

It is substantiated that the legal criterion for the classification of third parties into those who make independent claims regarding the subject of the dispute, and those who do not make such claims, is the procedure for their entry into a civil case (filing a claim to one or both parties or entering into a civil case on the side of the plaintiff or the defendant), which, in turn, depends on the nature of the material and legal interest of third parties in the consideration and resolution of the case.

It was established that the only criterion in deciding the question of participation in a civil case of a third party who does not make independent claims regarding the subject of the dispute should be the potential impact of the court's decision on its rights and obligations in relation to one of the parties.

The civil procedural status of third parties as participants in civil cases of legal proceedings has been studied.

It was determined that the civil procedural status of third parties as participants in civil cases of legal proceedings is a set of rights, obligations and interests of the relevant subjects of civil procedural legal relations enshrined in civil procedural legislation.

It is substantiated that the civil procedural status of a third party, which declares independent claims regarding the subject of the dispute, arises for individuals and legal entities, the state, as well as other participants in legal relations, the cases in respect of which are considered in the order of civil

proceedings, from the moment the court issues a decision on accepting a claim statement and the entry of a third party into the case. At the same time, the civil procedural status of a third person who does not make independent claims regarding the subject of the dispute arises for individuals and legal entities, the state, as well as other participants in legal relations, cases in respect of which are considered in the order of civil proceedings, from the moment the court issues a decision on admission (attraction) of third parties to participate in the case.

It is argued that the prerequisite for acquiring the civil procedural status of a third party is civil procedural legal personality as the subject's ability to be the bearer of civil procedural rights and obligations of a third person as a participant in a civil case, as well as the subject's ability to acquire the corresponding civil procedural rights through his actions of a third party and perform the corresponding civil procedural duties, and in case of non-fulfilment, bear civil procedural responsibility.

The practical significance of the obtained results lies in the use and possibility of using the developed proposals and conclusions: in research work – during further scientific investigations in the field of civil procedural law; in law-making activity – in the process of optimizing the civil procedural legislation of Ukraine and other states; in law enforcement activities – during consideration and resolution of civil lawsuit proceedings, the participants of which are third parties; in the educational process – when teaching the educational discipline «Civil Process», as well as when preparing relevant educational and methodological materials.

Keywords: third parties, third parties who make independent claims regarding the subject of the dispute, third parties who do not make independent claims regarding the subject of the dispute, civil process, civil procedural status, participants in a civil case, a third party claim.

LIST OF PUBLICATIONS OF THE APPLICANT ASSOCIATED WITH THE TOPIC OF THE THESIS

Research papers where main research results of the Thesis have been published:

1. Божко М. В. Щодо поняття третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження у цивільному процесі України. *Вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2023. № 78 (4). С. 147–151. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/286341/280243>.
2. Божко М. В. Еволюція правового регулювання інституту третіх осіб у цивільному процесі України. *Ампаро*. 2023. № 2. С. 13–18. URL: <https://law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-2-2023/2.pdf>.
3. Божко М. В. Елементи та передумови виникнення процесуального статусу третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження. *Право і суспільство*. 2023. № 4. С. 53–58. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/4_2023/9.pdf.

Research papers certifying the approbation of the results of the Thesis:

1. Божко М. В. Цивільний процесуальний статус третіх осіб у цивільному процесі України. *Проблеми цивільного права та процесу*: тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 98-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (м. Вінниця, 19 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. обл. осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України», Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 368–370. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bbb48b74-699c-4deb-a001-62971da3b9f4/content>.
2. Божко М. В. Поняття та ознаки третіх осіб у цивільному процесі України. *Проблемні питання правоохоронної та правозахисної діяльності в контексті євроінтеграційних тенденцій*: тези доп. Міжнародної науково-

практичної конференції (м. Одеса, 28 квітн. 2023 р.). С. 40–42. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/984b8b39-43bd-4017-900f-88b61b7f5d06/content>.

3. Божко М. В. Класифікація третіх осіб у цивільному процесі України. *Modern problems of science, education and society*: матеріали V Міжн. науково-практичн. конф. (м. Київ, 17–19 липн. 2023 р.). С. 681–685. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/07/MODERN-PROBLEMS-OF-SCIENCE-EDUCATION-AND-SOCIETY-17-19.07.2023.pdf>.

4. Божко М. В. Цивільний процесуальний статус третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору. *Modern problems of science, education and society*: матеріали VI Міжн. науково-практичн. конф. (м. Київ, 14–16 серп. 2023 р.). С. 572–578. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/08/MODERN-PROBLEMS-OF-SCIENCE-EDUCATION-AND-SOCIETY-14-16.08.2023.pdf>.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	16
ВСТУП.....	17

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ТРЕТІХ ОСІБ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

1.1. Стан наукової розробки та методологія дослідження інституту третіх осіб в цивільному процесі України.....	27
1.2. Еволюція правового регулювання інституту третіх осіб в цивільному процесі України	42
1.3. Інститут третіх осіб у цивільному процесуальному законодавстві інших держав	54
Висновки до розділу 1	62

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТРЕТІХ ОСІБ ЯК УЧАСНИКІВ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ ПОЗОВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

2.1. Поняття та ознаки третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження.....	65
2.2. Види третіх осіб в цивільному процесі України.....	77
2.3. Процесуальний порядок вступу у справу третіх осіб	96
Висновки до розділу 2	118

РОЗДІЛ 3. ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ТРЕТІХ ОСІБ

3.1. Загальна характеристика цивільного процесуального статусу третіх осіб	125
3.2. Цивільний процесуальний статус третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору	141

3.3. Цивільний процесуальний статус третіх осіб, які не заявляють самотійних вимог щодо предмета спору.....	161
Висновки до розділу 3	169
ВИСНОВКИ	175
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	185
ДОДАТКИ.....	205

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄС	Європейський Союз
СК	Сімейний кодекс
СНД	Співдружність Незалежних Держав
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
США	Сполучені Штати Америки
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка
ЦК	Цивільний кодекс
ЦПК	Цивільний процесуальний кодекс

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Відповідно до частин 1–2 ст. 2 ЦПК України завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Суд та учасники судового процесу зобов'язані керуватися завданням цивільного судочинства, яке превалює над будь-якими іншими міркуваннями в судовому процесі.

Поряд зі сторонами, а також органами та особами, яким законом надано право захищати права свободи та інтереси інших осіб, учасниками цивільної справи є треті особи – суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які вступають у відкрите провадження з метою захисту своїх порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод чи інтересів, відмінних від прав, свобод чи інтересів сторін цивільної справи. Значення участі третіх осіб у цивільному процесі полягає у тому, що вони допомагають неупереджено та своєчасно вирішити спір між позивачем і відповідачем, запобігти ухваленню судом суперечливих рішень, а також заощадити час і засоби.

Інститут третіх осіб у цивільному процесі України вже виступав предметом наукових розвідок. Так, у 1998 році дисертаційне дослідження на тему «Участь третіх осіб у цивільному судочинстві» провів Д. М. Сібільов, який у своїй роботі обґрунтував низку важливих для науки цивільного процесуального права висновків. У 2009 р. на дисертаційному рівні проблематика цивільного процесуального статусу третіх осіб була досліджена О. В. Бобровником у дисертаційному дослідженні «Треті особи у цивільному процесі України».

Окрім спеціальних наукових досліджень у сфері цивільного судочинства, інститут третіх осіб у контексті загальних наукових розвідок з

цивільного процесуального права досліджувався у роботах: В. І. Бобрика, І. А. Боровської, С. С. Бичкової, О. В. Гетманцева, К. В. Гусарова, О. С. Захарової, Я. П. Зейкана, В. В. Комарова, В. М. Кравчука, В. А. Кройтора, Р. Я. Лемик, Д. Д. Луспеника, А. В. Петровського, Ю. Д. Притики, Ю. Ю. Рябченко, В. І. Тertiшнікова, С. Я. Фурси, О. І. Угриновської, Є. О. Харитонова, Ю. С. Червоного, Г. В. Чурпіти, М. Й. Штефана та ін.

Водночас, принагідно зауважити, що обрана проблематика актуалізується прийняттям 03 жовтня 2017 р. Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», яким ЦПК України 2004 р. було викладено у новій редакції. У зв'язку із цим, певних змін у законодавчому регулюванні зазнав інститут третіх осіб у цивільному процесі України.

Новелізація зазначеного процесуального інституту зумовлює актуальність даної теми дисертаційного дослідження, що вимагає переосмислення та формування нових законодавчих засад реалізації відповідних правових норм. Системного аналізу потребує ціла низка загальнотеоретичних і практичних питань, пов'язаних із процесуальним механізмом участі у цивільній справі третіх осіб, що зумовлено специфікою юридичної природи відповідних суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження ґрунтується на основних положеннях Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021, а також передбачено річними планами науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2021–2025 рр.

Мета і завдання дослідження відповідно до предмета та об'єкта дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є розроблення теоретичних основ інституту третіх осіб у цивільному процесі України.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- проаналізувати стан наукової розробки проблеми та охарактеризувати методологію дослідження інституту третіх осіб у цивільному процесі України;
- простежити еволюцію правового регулювання інституту третіх осіб у цивільному процесі України;
- надати загальну характеристику інституту третіх осіб у цивільному процесуальному законодавстві інших держав;
- сформулювати поняття та визначити ознаки третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження;
- виокремити види третіх осіб у цивільному процесі України;
- визначити процесуальний порядок вступу у цивільну справу третіх осіб;
- надати загальну характеристику цивільному процесуальному статусу третіх осіб у цивільному процесі України;
- охарактеризувати цивільний процесуальний статус третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору;
- охарактеризувати цивільний процесуальний статус третіх осіб, які не заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору;
- виробити пропозиції щодо удосконалення цивільного процесуального законодавства України.

Об'єктом дослідження є суспільні правовідносини, суб'єктами яких виступають треті особи як учасники цивільних справ позовного провадження.

Предмет дослідження становить інститут третіх осіб у цивільному процесі України.

Методи дослідження. Відповідно до поставлених мети і задач основою методології дослідження стали загальнонаукові та спеціальні методи пізнання правових явищ. Зокрема, компаративістський (порівняльно-правовий) метод застосовувався для проведення порівняння інституту третіх осіб у цивільному судочинстві України та інших країнах (*підрозділ 1.3*). За допомогою догматичного (формально-логічного) методу здійснювалося тлумачення правових категорій, в результаті чого поглиблено та уточнено понятійно-категоріальний апарат відповідного процесуального інституту (*підрозділи 2.1–2.3, 3.1*). Використання методу системного аналізу слугувало засобом визначення місця та ролі третіх осіб у системі суб'єктів цивільного процесуального права (*підрозділи 2.1, 2.2, 3.1*). За допомогою методів індукції та дедукції виокремлено критерії для проведення класифікації третіх осіб як суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин (*підрозділ 3.2*). Історико-правовий метод використовувався для дослідження еволюції нормативно-правового регулювання зазначеної сфери суспільних відносин (*підрозділ 1.2*).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим після новелізації цивільного процесуального законодавства України комплексним дослідженням інституту третіх осіб у цивільному процесі України. У результаті проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано, а також додатково аргументовано низку наукових положень і висновків, які виносяться на захист, зокрема:

вперше:

встановлено, що порушене, невизнане або оспорюване право потенційного набувача процесуального статусу третьої особи як об'єкт захисту в порядку позовного провадження не є тотожним категорії інтересу такої особи взяти участь у цивільній справі у відповідному процесуальному статусі. Інтерес потенційного набувача процесуального статусу третьої особи опосередковується прагненням такої особи захистити свої права, свободи чи інтереси шляхом ухвалення судового рішення про задоволення її позову до

однієї або обох сторін або сприяння ухваленню судового рішення на користь тієї сторони, на боці якої вона виступає;

встановлено, що законодавчим критерієм для класифікації третіх осіб на тих, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, і тих, які таких вимог не заявляють, є порядок їх вступу у цивільну справу (подання позовної заяви до однієї або обох сторін або вступ у цивільну справу на стороні позивача або відповідача), який, своєю чергою, залежить від характеру матеріально-правової заінтересованості третіх осіб у розгляді та вирішенні цивільної справи;

визначено, що у випадку пред'явлення третьою особою, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, позову до обох або однієї із сторін та з моменту постановлення судом ухвали про прийняття позовної заяви та вступ третьої особи у справу, відбувається зміна цивільного процесуального статусу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на відповідний статус третьої особи, яка такі вимоги заявляє. При цьому такий позов третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, може подати до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження;

обґрунтовано положення, що еволюція правового регулювання інституту третіх осіб у цивільному процесі послідовно охоплює наступні етапи:

1) зародження правового регулювання інституту третіх осіб у нормах римського приватного права, що характеризувалося правовою регламентацією можливості подання третьою особою самостійного позову та апеляційної скарги у випадках, якщо судові рішення у справі порушувало її права, свободи чи інтереси (I ст. – V ст.);

2) подальший розвиток правового регулювання інституту третіх осіб в епоху середньовіччя, особливістю якого була відсутність спеціальних засобів судового захисту прав третіх осіб, які не брали участі у справі.

Водночас, такі треті особи наділялися правом звернутися до загальних способів захисту прав, свобод чи інтересів, нарівні зі сторонами процесу (V ст. – початок XIX ст.);

3) правове регулювання інституту третіх осіб нормами цивільного процесуального законодавства інших держав, яке супроводжувалося регламентацією правового статусу та порядку вступу у справу зазначених суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин (XIX ст. – 1963 р.);

4) розвиток правового регулювання інституту третіх осіб у нормах радянського цивільного процесуального законодавства, особливістю якого стала правова регламентація специфіки участі третіх осіб у трудових спорах (1963 р. – 2004 р.);

5) правове регулювання інституту третіх осіб нормами сучасного цивільного процесуального права, що характеризується законодавчим визначенням низки суб'єктів, які є потенційними набувачами цивільного процесуального статусу третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, у визначених законом категоріях справ, а також встановленням правових наслідків незалучення у справу таких третіх осіб (2004 р. – до теперішнього часу);

удосконалено:

наукове положення про те, що третіми особами у цивільному процесі є суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які вступають вже у відкрите позовне провадження у цивільній справі з метою захисту своїх прав, свобод чи інтересів, які є відмінними від прав, свобод чи інтересів сторін, набуваючи відповідного цивільного процесуального статусу, який обумовлюється порядком їх вступу у цивільну справу;

судження про те, що треті особи як суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин характеризуються низкою таких ознак, як-от: вступають вже в розпочате провадження у цивільній справі до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження; вступають у

цивільний процес для захисту власних суб'єктивних прав, свобод чи інтересів, які не збігаються з правами, свободами та інтересами позивача і відповідача; цивільний процесуальний статус третіх осіб обумовлюється порядком їх вступу у цивільну справу, останній, своєю чергою, залежить від характеру матеріально-правової заінтересованості третіх осіб у розгляді та вирішенні справи; у деяких категоріях справ процесуальний та (або) матеріальний закон регламентує коло осіб, які можуть набути процесуального статусу третьої особи у цивільному процесі України;

дефініцію третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору. Таких осіб пропонується визначити як суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, які вступають вже у відкрите позовне провадження у цивільній справі на стороні позивача або відповідача за власною ініціативою, можуть бути залучені до участі у справі за заявою учасників справи або за ініціативою суду з метою захисту своїх прав, свобод чи інтересів шляхом сприяння ухваленню судового рішення на користь тієї сторони, на боці якої вони виступають, набуваючи відповідного цивільного процесуального статусу, який передбачає наявність прав та обов'язків учасників справи, встановлених ст. 43 ЦПК України;

класифікаційні критерії для проведення диференціації третіх осіб у цивільному процесі України. Зокрема, третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, пропонується класифікувати залежно від спрямованості їхнього позову (треті особи, які вступають у цивільну справу шляхом пред'явлення позову до позивача; треті особи, які вступають у цивільну справу шляхом пред'явлення позову до відповідача; треті особи, які вступають у цивільну справу шляхом пред'явлення позову до обох сторін). Водночас, третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, доцільно класифікувати: а) залежно від суб'єкта ініціативи їх участі у цивільній справі (треті особи, які вступають у цивільну справу за власною ініціативою; треті особи, які залучаються до участі у цивільній справі за заявою учасників справи; треті особи, які залучаються до участі у цивільній

справі за ініціативою суду); б) залежно від матеріально-правового характеру правовідносин, які є предметом спору (треті особи, які є учасниками трудових спорів; треті особи, які є учасниками справ щодо захисту прав споживачів; треті особи, які є учасниками спадкових спорів, тощо);

дістало подальший розвиток:

доктринальне тлумачення виконання третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, цивільного процесуального обов'язку сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи, який слід розуміти як: добросовісне користування третіми особами своїми процесуальними правами; дотримання встановлених законом та судом процесуальних строків; подання всіх наявних доказів для підтвердження своїх вимог або заперечень тощо;

положення про те, що цивільний процесуальний статус третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, виникає у фізичних та юридичних осіб, держави, а також інших учасників правовідносин, справи щодо яких розглядаються у порядку цивільного судочинства, з моменту постановлення судом ухвали про прийняття позовної заяви та вступ третьої особи у справу. Водночас, цивільний процесуальний статус третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, виникає у фізичних та юридичних осіб, держави, а також інших учасників правовідносин, справи щодо яких розглядаються у порядку цивільного судочинства, з моменту постановлення судом ухвали про вступ (залучення) третіх осіб до участі у справі;

висновок про те, що юридична заінтересованість третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, полягає у захисті своїх прав, свобод чи інтересів шляхом сприяння ухваленню судового рішення на користь тієї сторони, на боці якої вони виступають, з метою недопущення виникнення права вимоги до такої третьої особи;

обґрунтування того, що третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, має перебувати у матеріально-правових відносинах з

тією стороною, на боці якої вона виступає у справі. При цьому ці відносини мають бути пов'язаними із матеріально-правовими відносинами, які існують між позивачем та відповідачем.

На підставі наведених положень розроблено пропозиції щодо оптимізації цивільного процесуального законодавства України, зокрема пропонується викласти у новій редакції правові норми, що їх містять: ст. 46, ч. 1 ст. 47 ЦПК України.

Практичне значення отриманих результатів полягає у використанні та можливості використання розроблених пропозицій та висновків:

- *у науково-дослідній роботі* – під час проведення подальших наукових розвідок у сфері цивільного процесуального права (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 13.03.2024);
- *у законотворчій діяльності* – в процесі оптимізації цивільного процесуального законодавства України та інших держав;
- *у правозастосовній діяльності* – під час розгляду і вирішення цивільних справ позовного провадження, учасниками яких є треті особи (акт впровадження адвокатського бюро «БОРИСА СЕМЕНКА» від 01.02.2024);
- *в освітньому процесі* – при викладанні навчальної дисципліни «Цивільний процес», а також при підготовці відповідних навчально-методичних матеріалів (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 13.03.2024).

Апробація матеріалів дисертації. Результати дисертаційного дослідження оприлюднено на чотирьох науково-практичних конференціях: науково-практичній конференції, присвяченій 98-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна «Проблеми цивільного права та процесу» (м. Вінниця, 19 травня 2023 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Проблемні питання правоохоронної та правозахисної діяльності в контексті євроінтеграційних тенденцій» (м. Одеса, 28 квітня 2023 р.); V міжнародній науково-практичній конференції «Modern problems of science, education and society» (м. Київ, 17–19 липня 2023 р.); VI міжнародній науково-практичній

конференції «Modern problems of science, education and society» (м. Київ, 14–16 серпня 2023 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (187 найменувань на 20 сторінках) та 2-х додатків (на 7-ми сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 211 сторінок, із них основного тексту – 168 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ТРЕТІХ ОСІБ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

1.1. Стан наукової розробки та методологія дослідження інституту третіх осіб в цивільному процесі України

Інститут третіх осіб у цивільному процесі давно відомий законодавству і науці цивільного процесуального права. Він неодноразово був об'єктом спеціальних наукових досліджень в минулому та сучасності, і наука цивільного процесуального права має суттєві здобутки як результат комплексного аналізу й дослідження цього інституту в системі цивільного судочинства [142, с. 1].

Цивільне судочинство – це комплексна система інститутів, стадій, процесуальних проваджень, в яких процедури, процесуальні дії повинні вчинятися за чітко визначеною процесуальною формою і які не мають суперечити одна одній [105].

Треті особи в цивільному судочинстві, захищаючи власні права та інтереси, відіграють значну і позитивну роль у об'єктивному розгляді справи, а також сприяють ухваленню законного та обґрунтованого рішення. Участь третіх осіб у цивільній справі дає змогу скоротити час розгляду взаємопов'язаних спорів між усіма учасниками спірних відносин та комплексно їх розв'язати. Відтак, участь третіх осіб у цивільному процесі може стати запорукою від фіктивного та удаваного розгляду справи, коли при зверненні до суду позивач і відповідач мають іншу мету, ніж та, яка відображена у позовній заяві [17, с. 1].

Значення участі третіх осіб у цивільному процесі полягає у тому, що вони допомагають правильно та обґрунтовано вирішити спір між позивачем і відповідачем, встановити всі дійсні обставини справи, забезпечити реальні

гарантії захисту прав осіб, які беруть участь у справі. Їхній вступ в уже відкрите провадження запобігає ухваленню судом суперечливих рішень, сприяє заощадженню часу і засобів, оскільки не буде потреби розглядати ще одну цивільну справу, встановлювати ті самі факти [11, с. 92].

Залежно від ступеня заінтересованості у розгляді справи законодавець виділяє два види третіх осіб у цивільному процесі: 1) ті, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, і мають як матеріально-правову, так і процесуальну заінтересованість у розгляді справи; 2) ті, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, і мають виключно процесуальну заінтересованість у розгляді справи.

Інститут третіх осіб у цивільному процесі України вже виступав предметом наукових розвідок.

Так, у 1998 році дисертаційне дослідження на тему «Участь третіх осіб у цивільному судочинстві» провів Д. М. Сібільов [140], який у своїй роботі обґрунтував низку важливих для науки цивільного процесуального права висновків.

Зокрема, автор наголосив на тому, що участь у цивільному процесі третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо спору, є ефективним засобом захисту у процесі суб'єктивних правий і охоронюваних законом інтересів громадян, і організацій. Застосування цього інституту підвищує дієвість здійснення правосуддя у цивільних справах, реально сприяє встановленню прав та дійсних взаємин сторін у справі та забезпечує винесення судом рішень з урахуванням інтересів усіх суб'єктів спірних матеріальних правовідносин [139, с. 39].

Щодо порядку вступу у справу третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, Д. М. Сібільов звернув увагу на те, що закон надає третім особам із самостійними вимогами щодо спору широкі права вступу до процесу, що виробляється між початковими сторонами з метою захисту своїх суб'єктивних матеріальних прав і охоронюваних законом інтересів. Водночас окремі законодавчі положення є неповними та вимагають

удосконалення. Доповнення ЦПК України спеціальними вказівками про право третьої особи оскаржити ухвалу судді про відмову у допуску до участі у справі, про правила застосування підсудності, про наслідки подання позовної заяви, яка не відповідає вимогам, встановленим у законі, сприятиме здійсненню правосуддя у цивільних справах, захисту прав та охоронюваних законом інтересів громадян та організацій у цивільному процесі [139, с. 49–50].

Окремий висновок автор зробив щодо відмінності третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, від співпозивачів, провівши аналіз зазначеної проблематики на підставі матеріалів судової практики. Як наслідок, сформульовано положення про те, що відмінність аналізованих видів множинності осіб у цивільному судочинстві полягає в тому, що вимоги третіх осіб, на відміну від вимог позивачів, завжди повністю або в частині несумісні з вимогами сторін; треті особи вступають у процес, що вже почався; їх вимоги можуть бути адресовані позивачу, відповідачу або їм обом разом, тоді як вимоги співпозивачів завжди адресовані протилежній стороні [139, с. 54].

Щодо третіх осіб, які не заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, Д. М. Сібільов звернув увагу на те, що інститут третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, покликаний захистити права та охоронювані законом інтереси учасників цивільного процесу, які не є учасниками спірних матеріальних правовідносин, але складаються з однієї зі сторін у процесі таких відносин, які можуть змінитися в результаті винесеного судового рішення. Участь у цивільному процесі третіх осіб, які не заявляють самостійні вимоги на предмет спору, зумовлена допроцесуальними матеріально-правовими відносинами, що склалися між третьою особою та особою, на боці якої вона бере участь у процесі [139, с. 71].

Також у дисертаційному дослідженні Д. М. Сібільова акцентовано увагу на тому, що інститут третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог

щодо спору, є одним із проявів множинності в цивільному процесі. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо спору, займають у цивільному процесі своє місце, не будучи учасниками спірних матеріальних правовідносин, але сприяючи в процесі тим особам, на стороні яких вони беруть у ньому участь, і сприяють у захисті їх суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів [139, с. 81].

Особливістю дисертаційного дослідження Д. М. Сібільова є те, що окремим його напрямом автор обрав виокремлення особливостей участі третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, у спорах, які виникають із трудових правовідносин. У відповідному контексті акцентовано увагу на тому, що специфіка розгляду трудових справ не потребує застосування ст. 109 ЦПК УРСР (у редакції 1963 р.). Трудові справи повинні вирішуватися за загальними правилами цивільного судочинства, а покладання відповідальності на винну посадову особу може провадитися в загальному порядку шляхом пред'явлення до нього самостійного позову [140, с. 93].

Поряд із Д. М. Сібільовим, у 2009 р. на дисертаційному рівні проблематика цивільного процесуального статусу третіх осіб була досліджена О. В. Бобровником у дисертаційному дослідженні «Треті особи у цивільному процесі України» [17].

У дисертації О. В. Бобровника наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що виявилось в основному здобутку цієї роботи – дослідженні значення і ролі третіх осіб у цивільному процесі та новому законодавстві України, поглибленні зв'язків між нормами матеріального і процесуального права, а також у пропозиціях щодо удосконалення норм ЦПК України. Наголошено на тому, що у цивільній процесуальній формі вирішення спірних правовідносин необхідно визначити роль третіх осіб для надання рішенням судів більшої об'єктивності, для чого у роботі зроблені численні пропозиції щодо удосконалення прав та обов'язків

третіх осіб на різних стадіях розгляду справи, запропоновані шляхи розв'язання дискусійних питань тощо [17, с. 17].

На підставі проведеного аналізу дисертант стверджує, що процесуальні аспекти участі третьої особи в цивільному судочинстві мають враховувати не тільки варіанти їх пасивної участі у процесі, а й передбачати, що треті особи можуть займати активну позицію у справі, оскільки вирішується питання про їхні права та обов'язки. Крім того, їхні права мають враховуватися в наказному провадженні і при заочному розгляді справи, оскільки за сучасних умов судді можуть діяти в багатьох випадках лише за аналогією з правами та обов'язками сторін у цивільному судочинстві, хоча права осіб мають бути конкретизовані [17, с. 17].

Пропонується закріпити у законодавстві термін «підвідомчість» зі значенням розмежування повноважень суду та інших органів влади з розгляду питань, віднесених законодавством до їх функцій [17, с. 17].

О. В. Бобровником обґрунтовується положення про те, що в межах позовного впровадження спір безпосередньо стосується двох суб'єктів – позивача і відповідача, але участь третіх осіб в справі потенційно зумовлює можливість виникнення тристороннього спору, коли третя особа заявить про свої претензії щодо об'єктів спору. Крім того, дворівневий характер спору в межах позовного провадження з участю третіх осіб обумовлений тим, що встановлені судом факти породжують для третіх осіб потенційні права та обов'язки, які у наступному можуть бути реалізовані [17, с. 17].

Автором обґрунтовується пропозиція змінити термін «третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмету спору» на інше поняття «другий позивач» [17, с. 18].

Характерними особливостями участі третіх осіб без самостійних вимог щодо предмета спору визначається їх заінтересованість в результатах розгляду цивільної справи; користування загальними правами, які надані особам, що беруть участь у справі; оперативне вирішення спірних правовідносин та об'єктивне встановлення юридичних фактів [17, с. 18].

Дисертантом розглядається пред'явлення самостійного позову третьою особою в наступних аспектах: 1) третя особа в праві пред'являти самостійний позов на будь-якій стадії розгляду справи коли вона була залучена до участі у справі, або дізналася про розгляд цієї справи. У цьому випадку третя особа в праві просити суд розпочати розгляд справи спочатку; 2) коли третя особа була залучена до участі в справі з самого початку і на попередньому судовому засіданні не заявила про свої самостійні вимоги, а пред'явила позов на інших стадіях процесу, то вона має пояснити причини такої поведінки і довести неможливість звернення з позовом раніше; якщо причини будуть визнані не поважними, то поведінка третьої особи має розцінюватися як зловживання процесуальними правами [17, с. 18].

Доцільність безпосередньої участі третьої особи у судовому розгляді обґрунтовується отриманням судом та іншими особами, які беруть участь у справі, відомостей від учасника матеріальних правовідносин, що має вирішуватися на стадії підготовки справи до судового розгляду. Це передбачає можливість виклику для дачі особистих пояснень третьої особи, права та інтереси якої в суді представляє представник у випадку, коли пояснення третьої особи є необхідними для об'єктивного розгляду справи [17, с. 18].

У подальшому у контексті цивільного процесуального статусу осіб, які беруть участь у справах позовного провадження, інститут третіх осіб досліджувала відомий український вчений С. С. Бичкова [7], яка виокремила особливості процесуального статусу зазначених суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин.

Зокрема, у своєму дисертаційному дослідженні «Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження» (К., 2011 р.) авторка дійшла висновку про те, що особливості цивільного процесуального правового статусу третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, визначаються: 1) моментом його набуття учасниками правовідносин, справи щодо яких розглядаються у

порядку цивільного судочинства, яким є процесуальний термін їх вступу у справу; 2) особливостями реалізації окремих елементів змісту загального цивільного процесуального правового статусу зазначеної третьої особи, зокрема деяких загальних суб'єктивних цивільних процесуальних прав, визначених у ч. 1 ст. 27 ЦПК України; 3) змістом спеціального цивільного процесуального правового статусу такої третьої особи, що його формують: спеціальні суб'єктивні цивільні процесуальні права, визначені у частинах 2–4 ст. 31, ч. 2 ст. 34, ч. 2 ст. 58 ЦПК України; спеціальні юридичні цивільні процесуальні обов'язки, визначені у ч. 3 ст. 10, ч. 1 ст. 60, частинах 1, 3 ст. 131 ЦПК України; спеціальний законний цивільний процесуальний інтерес, що виявляється у прагненні третьої особи домогтися ухвалення рішення суду про задоволення пред'явленої нею до однієї або обох сторін самостійної позовної вимоги [7, с. 286].

Щодо третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, було зроблено висновок, що особливості їх цивільного процесуального правового статусу виявляються у: 1) моменті набуття учасниками право-відносин, справи щодо яких розглядаються у порядку цивільного судочинства, відповідного цивільного процесуального правового статусу, яким є процесуальний термін їх вступу у справу або залучення до участі у справі за клопотанням сторін, інших осіб, які беруть участь у справі, або з ініціативи суду; 2) особливостях реалізації такою третьою особою окремих загальних суб'єктивних цивільних процесуальних прав та виконання окремих загальних юридичних цивільних процесуальних обов'язків; 3) особливих формах спеціального законного цивільного процесуального інтересу цих третіх осіб. При цьому необхідно нормативно закріпити цивільне процесуальне право третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, у разі їх вступу у цивільний процес клопотати про розгляд цивільної справи спочатку [7, с. 288].

Слід звернути увагу на те, що окрім вчених-цивілістів, інститут третіх осіб на дисертаційному рівні досліджували вчені-фахівці у сфері адміністративного судочинства.

Так, у відповідному аспекті необхідно звернути увагу на дисертацію А. І. Кузьменко «Треті особи в адміністративному процесі» (К., 2017 р.), у якій авторка дійшла низки наступних висновків, серед яких:

1) треті особи в адміністративному процесі – це суб'єкти адміністративних процесуальних правовідносин, які вступають у адміністративну справу для реалізації своїх прав, свобод та охоронюваних законом інтересів. Вони виявляють інтерес в розгляді судом адміністративної справи, оскільки результати такого розгляду можуть безпосередньо вплинути на їх права та обов'язки;

2) особливості процесуальних форм реалізації правового статусу третіх осіб у адміністративному судочинстві визначаються юридичним інтересом у результатах розгляду справи адміністративної юрисдикції. Їх процесуальні права та обов'язки відрізняються у процедурах порядку вступу у справу та наслідках вступу у справу. Наявність у третіх осіб специфічного правового інтересу у результатах розгляду адміністративної справи відрізняє цих осіб від інших учасників адміністративного процесу і одночасно поєднує зі сторонами. Наголошено, що специфічний інтерес саме і характеризує осіб як третіх, відмежовує їх від сторін та інших суб'єктів спірних адміністративно-правових відносин;

3) третіх осіб в адміністративному судовому процесі доцільно класифікувати за наступними критеріями:

- за характером заінтересованості третіх осіб у результаті процесу здійснено поділ на третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору та третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору;

- залежно від матеріально-правового характеру спору визначено: треті особи у спорах фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи

правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності; треті особи у спорах з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби; треті особи у спорах між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, у тому числі делегованих повноважень; треті особи у спорах, що виникають з приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів; треті особи у спорах за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, встановлених Конституцією України та законами України; треті особи у спорах щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму;

- залежно від змісту спірних відносин виділено види третіх осіб у різних категоріях адміністративних справ, визначених у Класифікаторі категорій адміністративних справ, що затверджений рішенням Ради суддів адміністративних судів № 114 від 31 жовтня 2013 року [97, с. 13–14].

Окрім спеціальних наукових досліджень у сфері цивільного та адміністративного судочинства, інститут третіх осіб у контексті загальних наукових розвідок з цивільного процесуального права досліджувався у роботах: В. І. Бобрика, К. В. Гусарова, О. С. Захарової, Я. П. Зейкана, В. В. Комарова, Д. Д. Луспеника, Ю. Д. Притики, Д. М. Сибільова, С. Я. Фурси, О. І. Угриновської, Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, Г. В. Чурпіти, М. Й. Штефана та ін.

Водночас, принагідно зауважити, що обрана проблематика актуалізується прийняттям 03 жовтня 2017 р. Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», яким ЦПК України 2004 р. було викладено у новій редакції. У зв'язку із цим, певних змін у законодавчому регулюванні зазнав інститут третіх осіб у цивільному процесі.

Таким чином, новелізація зазначеного процесуального інституту зумовлює актуальність даної теми дисертаційного дослідження, що вимагає

переосмислення та формування нових законодавчих засад реалізації відповідних правових норм.

Поряд із станом наукової розробки інституту третіх осіб у цивільному процесі України, у межах даного підрозділу дисертаційної роботи звернемо свій погляд на методологію проведення відповідного дослідження.

Слід звернути увагу на те, що наукове дослідження – це цілеспрямоване пізнання, результати якого виступають у вигляді системи понять, законів і теорій [16, с. 18].

Характеризуючи наукове дослідження, зазвичай вказують на наступні його відмітні ознаки: це обов'язково цілеспрямований процес, досягнення усвідомлено поставленої мети, чітко сформульованих завдань; це процес, спрямований на пошук нового, на творчість, на відкриття невідомого, на висунення оригінальних ідей, на нове освітлення розглянутих питань; воно характеризується систематичністю: тут упорядковані, приведені у систему і сам процес дослідження, і його результати; йому властива строга доказовість, послідовне обґрунтування зроблених узагальнень і висновків [16, с. 18].

Під методологією наукового дослідження розуміють сукупність принципів, засобів і методів вирішення конкретного завдання або поставленої проблеми [140, с. 8].

Методологія наділена апаратом дослідження, до якого відносять: принципи організації та проведення наукового дослідження; різні методи наукового дослідження та способи його проведення; понятійно-категоріальну основу наукового дослідження, зокрема: актуальність, проблематика, об'єкт, предмет, мета, завдання, наукова новизна, евристична цінність, теоретична і практична значущість [184, с. 23].

Усі складові елементи наукового дослідження є основою методологічного апарату і сукупно являють собою інструментарій цілеспрямованого пізнання об'єктів, явищ і процесів. Результати наукових досліджень здебільшого виражають у вигляді системи понять, закономірностей, законів і теорій [136, с. 8].

Методологія в широкому значенні являє собою систему принципів і способів організації й побудови теоретичної та практичної діяльності, а також вчення про цю систему [145, с. 33].

Методологія науки дає характеристику компонентів наукового дослідження, його об'єкта, предмета, сукупності засобів, необхідних для вирішення завдань дослідження, а також формує послідовність дій дослідника у процесі вирішення завдання. Близьке до цього поняття методологія наукового пізнання як вчення про систему методів наукового пізнання [145, с. 33].

Головною метою методології є вивчення тих засобів, методів та прийомів наукового дослідження, за допомогою яких суб'єкт наукового пізнання (вчений, дослідник) одержує нові знання про реальну дійсність. Предмет її вивчення – це поняття і методи науки, їхня сфера застосування. Методологія науки пов'язана з розвитком методів наукового дослідження [136, с. 8].

Метод (грец. – спосіб пізнання) – в самому широкому сенсі слова – «шлях до чого-небудь», спосіб діяльності суб'єкта в будь-якій її формі [16, с. 19].

Історія і сучасний стан пізнання і практики переконливо показують, що далеко не всякий метод, не будь-яка система принципів і інших засобів діяльності забезпечують успішне рішення теоретичних і практичних проблем. Не тільки результат дослідження, але і ведучий до нього шлях повинний бути щирим [16, с. 19].

Основна функція методу – внутрішня організація і регулювання процесу пізнання або практичного перетворення того або іншого об'єкта. Тому метод (у тієї або іншій своїй формі) зводиться до сукупності визначених правил, прийомів, способів, норм пізнання і дії [16, с. 19].

У науковій діяльності існує велика кількість методів, зокрема загальнонаукових, теоретичних, експериментальних, конкретних. Їх єдність та взаємозв'язок утворюють специфічність і цілісність пізнавальної діяльності

в науці. Загалом для підвищення ефективності та результативності наукового дослідження здебільшого використовують не один метод а певну сукупність методів [184, с. 18].

Різновиди методів наукового пізнання умовно поділяють на такі рівні:

1) емпіричний, до якого відносять спостереження, порівняння, вимірювання, анкетування, співбесіду, тестування тощо;

2) теоретико-експериментальний, до якого відносять експеримент, аналіз-синтез, індукцію-дедукцію, моделювання, гіпотетичність, історичність, логічність, абстрагування, ідеалізацію, аксіоматику, узагальнення тощо;

3) метатеоретичний, куди входять діалектичний метод і метод системного аналізу [184, с. 18].

У межах дослідження інституту третіх осіб у цивільному процесі України ми використовуватимемо методи наукового пізнання всіх рівнів, зокрема: історико-правовий метод, метод індукції та дедукції, метод системного аналізу, догматичний (формально-юридичний) та компаративістський (порівняльно-правовий) методи.

Історико-правовий метод дає змогу дослідити виникнення, формування і розвиток процесів і подій у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх та зовнішніх зв'язків, закономірностей та суперечностей [124, с. 35].

Так, під час дослідження інституту третіх осіб у цивільному процесі України історико-правовий метод використовуватиметься для дослідження еволюції нормативно-правового регулювання зазначеної сфери суспільних відносин.

Індукція – логічний прийом дослідження, що пов'язаний з узагальненням результатів спостереження та експерименту і рухом думки від одиничного до загального. Оскільки досвід завжди є нескінченним, тому індуктивні узагальнення носять проблематичний (вірогіднісний) характер. Індуктивні узагальнення розглядаються як дослідні істини чи емпіричні

закони. Серед індуктивних узагальнень важлива роль належить науковій індукції, яка, крім формального обґрунтування, узагальнення, яке отримане індуктивним шляхом, дає додаткове змістовне обґрунтування його істинності, – у тому числі за допомогою дедукції (теорій, законів). Наукова індукція дає достовірний висновок завдяки тому, що акцент робиться на необхідних, закономірних і причинних зв'язках [108, с. 32].

Існує кілька варіантів установлення наслідкового зв'язку методами наукової індукції:

а) метод єдиної подібності. Якщо два чи більше випадків досліджуваного явища мають лише одну загальну обставину, а всі інші обставини різні, то саме ця подібна обставина є причиною явища, яке розглядається;

б) метод єдиної розбіжності. Якщо випадок, у якому досліджуване явище настає, і випадок, в якому воно не настає, у всьому подібні та відрізняються тільки однією обставиною, то саме ця обставина, наявна в одному випадку і відсутня у іншому, є причиною явища, котре досліджується;

в) об'єднаний метод подібності та розбіжності – комбінація двох перших методів;

г) метод супутніх змін. Коли виникнення або зміна одного явища викликає певну зміну іншого явища, то обидва вони перебувають у причиновому зв'язку один з іншим;

д) метод решт. Якщо складне явище викликане складною причиною, котра являє собою сукупність певних обставин, і відомо, що деякі з них є причиною частини явища, то решта цього явища викликається обставинами, що залишилися [124, с. 33].

Дедукція – це, по-перше, перехід у процесі пізнання від загального до одиничного, виведення одиничного із загального; по-друге, процес логічного висновку, тобто переходу за тими чи іншими правилами логіки від деяких даних пропозицій-посилань до їх наслідків (висновків). Сутність дедукції

полягає у використанні загальних наукових положень для дослідження конкретних явищ [108, с. 32–33].

У процесі пізнання індукція та дедукція нерозривно пов'язані між собою, хоч на певному рівні наукового дослідження одна з них переважає. При узагальненні емпіричного матеріалу й висуванні гіпотези провідною є індукція. У теоретичному пізнанні важлива насамперед дедукція, яка дозволяє логічно впорядкувати експериментальні дані й побудувати теорію, яка спирається на логіку їх взаємодії. За допомогою дедукції і завершують дослідження [108, с. 32–33].

У межах дослідження інституту третіх осіб у цивільному процесі України ми використовуватимемо методи індукції та дедукції для виокремлення критеріїв та проведення класифікації третіх осіб як суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин.

Аналіз – це поділ об'єкта на складові частини з метою їх самостійного вивчення. Видами аналізу є механічний поділ; визначення динамічного складу; виявлення форм взаємодії елементів цілого; знаходження причин явищ; виявлення рівня знання та його структури тощо. Різновидом аналізу є поділ на класи (множини) предметів на підкласи – класифікація і періодизація [108, с. 30].

Системний аналіз – це сукупність загальнонаукових методологічних принципів (вимог), в основі яких лежить розгляд об'єктів як систем. До числа цих вимог відносяться: а) виявлення залежності кожного елемента від його місця і функцій у системі з урахуванням того, що властивості цілого не можна звести до суми властивостей цих елементів; б) аналіз того, наскільки поведінка системи зумовлена як особливостями її окремих елементів, так і властивостями її структури; в) дослідження механізму взаємодії системи і середовища; г) вивчення характеру ієрархічності, притаманного даній системі; д) забезпечення всебічного багатоаспектного опису системи; є) розгляд системи як динамічної цілісності, що розвивається [108, с. 33].

Використання методу системного аналізу у дослідженні інституту третіх осіб у цивільному процесі України слугуватиме засобом визначення місця та ролі зазначених суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин серед інших учасників цивільної справи.

Догматичний (формально-юридичний) метод передбачає дослідження юридичних фактів та юридичних текстів, тлумачення їх у логічній послідовності з використанням спеціальних юридичних термінів і конструкцій. Цей метод передбачає вивчення права як такого, в «чистому вигляді», поза зв'язком з економікою, політикою, мораллю та іншими соціальними явищами [94, с. 123].

Формально-юридичний метод є традиційним, властивим саме юридичній науці, таким, що виходить з її природи, оскільки формальність є невід'ємною властивістю права. Саме формальний метод виділив право з синкретичної (зливої) єдності соціальних регуляторів стародавнього суспільства [94, с. 123].

За допомогою догматичного методу здійснюються дослідження, спрямовані на формально-догматичну обробку права (формування наукових визначень; формування понятійного апарату; виділення напрямків юридичної діяльності та розгляд їх логічної природи і т. д.). Для правової сфери досить значимо розмежування мови і метамови права. В якості мови права виступає та мова, яка отримала своє вираження в чинному законодавстві та практиці його застосування. Метамова виступає як мова юридичної науки, зокрема – мова теорії держави і права, як тієї системи понять, яка становить основу загальнотеоретичної юриспруденції і має глибокий дидактичний сенс у справі професійної підготовки юристів [94, с. 24].

Догматичний (формально-логічний) метод під час дослідження інституту третіх осіб у цивільному процесі України використовуватиметься нами для тлумачення правових категорій, в результаті чого буде поглиблено та уточнено понятійно-категоріальний апарат відповідного процесуального інституту.

Компаративістський (порівняльно-правовий) метод полягає у з'ясуванні схожих або відмінних за відповідними ознаками рис державно-правових понять, явищ і процесів. У різних джерелах виокремлюють порівняльно-правовий метод (полягає безпосередньо в порівнянні понять, явищ і процесів у межах одного (сучасного) історичного зрізу або чітко окресленої теоретичної моделі), а також порівняльно-історичний (використовується під час дослідження в контексті історичної ретроспективи) [30, с. 6].

У межах дослідження інституту третіх осіб у цивільному процесі України компаративістський (порівняльно-правовий) метод використовуватиметься для проведення порівняння інституту третіх осіб у цивільному судочинстві України та інших країнах.

1.2. Еволюція правового регулювання інституту третіх осіб в цивільному процесі України

Ухвалене судом рішення за результатами розгляду спору між позивачем і відповідачем може вплинути на правовий статус інших осіб, зачепити їх свободи чи інтереси, порушити їхні права або стати підставою для пред'явлення до них регресного позову. Щоби не допустити такого, у справах позовного провадження можуть брати участь треті особи – суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які вступають у цивільну справу для захисту своїх суб'єктивних прав, свобод чи інтересів [8, с. 92].

Слід зазначити, що інститут третіх осіб у своєму розвитку пройшов довгий та непростий шлях. На кожному етапі свого становлення та подальшого розвитку, безумовно, були свої особливості. Але, як показує аналіз процесуального законодавства і цивільної процесуальної літератури, ці особливості знаходяться у прямій залежності від тієї економічної та політичної ситуації, котра складалась у державі в різні історичні періоди. Та виходячи із цього положення, неоднозначним був підхід до юридичного

положення третіх осіб у цивільному судочинстві та визначенні самого поняття цього терміну [159, с. 163].

Зауважимо, правова регламентація інституту третіх осіб у цивільному судочинстві бере свій початок за часів римського приватного права.

Так, відомий правознавець Д. С. Флексор (1871–1936 рр.) у роботі «Скасування рішень за заявами третіх осіб, які не беруть участі у справі» детально дослідив становлення інституту третіх осіб у римському та середньовічному процесі і, зокрема, зазначив, що норми того періоду, присвячені цьому питанню, вирізняються вкрай вузьким змістом. Римський процес будувався на суто формальних засадах, в силу яких не тільки «*litis contestatio*», а й всі його наслідки фактично становили собою результат особистого договору сторін «*quasi-contractus*», який не допускав ніякого втручання у справу. На самому початку процесу можливе було приєднання третьої особи до позивача або відповідача, що отримало згодом назву «*litis consortium*» [186, с. 31].

Особа, яка мала юридичний інтерес у такому приєднанні (*is, cujus interest*) могла взяти участь у справі – «*intervenire*» – як у першій, так і в апеляційній інстанції, повністю розділяючи процесуальну роль сторони. Заявлення будь-яких самостійних вимог під час провадження у чужій справі не допускалося взагалі, при чому саме поняття «*intervenire*» мало далеко не той визначений зміст, який сьогодні пов'язується з терміном, що виник з цього поняття – «*intervention*» [96, с. 46].

Також відповідно до одного із фундаментальних юридичних принципів римського права «*res judicata jus facit solum inter partes*» – законна сила судових рішень поширювалася лише на осіб, які брали участь у справі, і тільки для них створювала обов'язкову правову норму. Водночас, третім особам надавалося право подачі самостійного позову, а також апеляційної скарги [96, с. 46].

Наприклад, давньоримський юрист Марціан зазначав, що «третя особа, яка не бере участь у справі, може поряд з пред'явленням самостійного позову

вдатися подібно сторонам процесу і до апеляції, зрозуміло, в особливо поважних випадках» [96, с. 46].

Таким чином, можна стверджувати, що римському приватному праві інститут третіх осіб отримав первісне правове регулювання, яке знайшло прояв у можливості подання «умовною» третьою особою самостійного позову та апеляційної скарги у випадках, якщо судові рішення у справі порушувало їх права, свободи чи інтереси.

Наступним історичним етапом правового регулювання участі третіх осіб у процесуальних галузях права слід вважати середньовічний французький судовий процес. Загальновідомо, що істотний вплив на французьке судочинство здійснив римський цивільний процес. Тому інтереси та права третіх осіб так само не знаходили собі спеціальних засобів судового захисту [96, с. 46].

Так, відомий французький вчений, співавтор популярного науково-практичного коментаря Цивільного процесуального кодексу Франції 1877 р. Альберт Тісьє у своїй роботі зазначив, що у випадках порушень прав третіх осіб єдиним виходом було, як і в римському праві, розширення звичайних меж загальних способів судового захисту, до яких могли звертатися, нарівні зі сторонами процесу, і треті особи, які не брали участі у справі [187, с. 17].

Подальша еволюція правового регулювання інституту третіх осіб супроводжувалася його правовою регламентацією у Статуті цивільного судочинства Російської імперії 1864 р. та Австрійському Кодексі цивільного судочинства 1895 р., які діяли в той час на українських землях.

Зокрема, на західноукраїнських землях наприкінці XIX – початку XX ст. діяв Австрійський Кодекс цивільного судочинства 1895 р., який, крім співучасті у позові (Відділення II Глави I Розділу I), передбачав участь у справі третіх осіб (Відділення III). Так, перша частина зазначеного Відділення була присвячена вступу третьої особи у справу в якості пособника однієї зі сторін. Відповідно до Параграфу 17 Австрійського Кодексу цивільного судочинства 1895 р. особа, правовий інтерес якої

залежав від того, чи буде вирішено справу, що розглядається між іншими особами, на користь тієї чи іншої сторони, мала право вступити у справу в якості пособника належної сторони [96, с. 46].

Параграф 18 Австрійський Кодекс цивільного судочинства 1895 р. визначав, що третя особа може вступити у справу в будь-якому статусі до винесення остаточного рішення за допомогою прохання, копія якого направлялася обом сторонам. У цьому проханні третя особа повинна була вказати правовий інтерес, що залежить від вирішення справи на користь сторони, пособником якої вона є. Якщо одна зі сторін заявить спір проти допущення третьої особи до участі у справі, то суд після вислуховування словесного змагання третьої особи та сторони, яка заявила спір, мав постановити ухвалу з питання про допущення третьої особи до участі у справі. Наявність такого спору не зупиняла провадження у справі між сторонами. До набрання законної сили ухвалою про відмову третій особі в допущенні до участі у справі третя особа залучалася судом до справи і допускалася до вчинення дій у суді. Ухвала суду про допущення третьої особи до участі у справі не підлягала окремому оскарженню [96, с. 46–47].

Параграф 19 Австрійського Кодексу цивільного судочинства 1895 р. передбачав, що третя особа вправі користуватися всіма допустимими законом засобами щодо захисту тієї сторони, пособником якої вона є, зокрема, вправі представляти докази і здійснювати інші дії у суді. Дії, що здійснювалися третьою особою у суді, створювали юридичні наслідки і для сторони, пособником якої вона є, у випадку якщо ці дії не суперечили діям у суді самої сторони. У разі згоди на те обох сторін третя особа могла повністю замінити ту сторону, пособником якої вона вступила у справу [96, с. 47].

Також у Австрійському Кодексі цивільного судочинства 1895 р. містилися правові норми, які визначали правовий статус третьої особи, а також порядок її вступу у справу.

Так, відповідно до 20 параграфу цього Кодексу, якщо юридична сила майбутнього судового рішення щодо спірного правовідношення мала

поширюватися також на відносини між третьою особою та супротивною стороною, то третій особі – пособнику – надавалися права, які мав позивач за цим позовом [96, с. 47].

Щодо процесуального порядку вступу у справу, то параграф 21 Австрійського Кодексу цивільного судочинства 1895 р. визначав: якщо майбутнє рішення у справі має преюдиційне значення по відношенню до третьої особи, то сторона може запропонувати третій особі вступити у справу у вигляді її пособника. Така пропозиція мала бути викладена у проханні, яке повинно було містити в собі вказівку як на підстави, за якими здійснюється пропозиція, так і на стан, в якому знаходиться справа. Прохання мало повідомлятися судом третій особі. Пропозиція третій особі вступити у справу не давала стороні, яка зробила таку пропозицію, права вимагати ні зупинення провадження у справі, ні продовження термінів, ні відстрочки засідання, призначеного для розгляду справи [96, с. 47].

Далі щодо правової регламентації інституту третіх осіб у Статуті цивільного судочинства Російської імперії 1864 р., під владою якої на той час перебувала інша частина України.

Слід зазначити, що на зміну середньовічним інститутам і принципам суду і процесу, що існували в Росії до 1864 р., прийшли демократичні принципи судочинства, змагальності й диспозитивності, усний і гласний характер процесу, двохінстанційність розгляду справ (у результаті реформи судова система поділялася на дві частини: місцеві суди – мировий суд, з'їзд мирових суддів; загальні суди – окружний суд, судова палата), а також можливості суду щодо управління процесом.

Статут цивільного судочинства 1864 р., який закріпив таку модель цивільного судочинства, власне, став першим на вітчизняному правознавчому ґрунті значним проектом щодо європеїзації цивільного процесу, а також певною мірою – формально-юридичним джерелом, що передбачало єдність процесу [183, с. 106].

Показовими в плані аналізу Статуту цивільного судочинства 1864 р. є твердження щодо винятково еволюційного значення Судових статутів XIX ст. і необхідності їх подальшого наукового дослідження як основ і фундаменту сучасного цивільного процесуального законодавств [133, с. 105].

Зауважимо, що у Статуті цивільного судочинства Російської імперії 1864 р. містилося 14 статей, які були присвячені правовому регулюванню інституту третіх осіб у цивільному судочинстві. Зазначені правові норми регламентували процесуальний статус третіх осіб у цивільному процесі, визначали їх види, встановлювали процесуальний порядок вступу та залучення третіх осіб до участі у справі.

В радянський період інститут третіх осіб отримав законодавче закріплення у цивільному процесуальному законодавстві – ЦПК УРСР 1963 р., а зі здобуттям Україною незалежності – і в господарському та адміністративному судочинстві [97, с. 6].

Так, у ЦПК УРСР 1963 р. третіх осіб законодавцем було класифіковано на два види – тих, що заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, і тих, що такі вимоги не заявляють; визначено їх правовий статус та процесуальний порядок вступу у справу; виокремлено особливості участі третіх осіб у трудових спорах.

Зокрема, ст. 107 ЦПК УРСР 1963 р. встановлено, що треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, можуть вступити в справу до постановлення судового рішення, подавши позов до однієї або до двох сторін. Вони користуються усіма правами і несуть усі обов'язки позивача.

Водночас, треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, можуть вступити в справу на стороні позивача або відповідача до постановлення судом рішення, якщо рішення в справі може вплинути на їх права або обов'язки щодо однієї з сторін. Вони можуть бути притягнуті до участі в справі також за клопотанням сторін, прокурора або з ініціативи суду (ч. 1 ст. 108 ЦПК УРСР 1963 р.).

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог, користуються процесуальними правами і несуть процесуальні обов'язки сторони, крім права на зміну підстави і предмета позову, збільшення чи зменшення розміру позовних вимог, а також на відмову від позову, визнання позову або укладення мирової угоди, вимоги виконання судового рішення, ухвали, постанови суду (ч. 2 ст. 108 ЦПК УРСР 1963 р.).

В заявах про притягнення третіх осіб і в заявах третіх осіб про вступ у справу на стороні позивача або відповідача слід точно зазначити, на яких підставах третіх осіб належить притягти або допустити до участі в справі (ч. 3 ст. 108 ЦПК УРСР 1963 р.).

Щодо особливостей участі третіх осіб у трудових спорах, то відповідно до ст. 109 ЦПК УРСР 1963 р. У справах про поновлення на роботі незаконно звільнених або переведених працівників суд може з власної ініціативи притягти до участі в справі як третю особу на стороні відповідача службову особу, за розпорядженням якої було проведено звільнення або перевід. Встановивши, що звільнення або перевід були проведені з явним порушенням законодавства, суд в тому ж процесі повинен покласти на винну службову особу обов'язок відшкодувати державному підприємству, установі, організації, колгоспу, іншій кооперативній організації, їх об'єднанню, іншій громадській організації шкоду, заподіяну в зв'язку з оплатою за час вимушеного прогулу або за час виконання нижчеоплачуваної роботи, у розмірі, передбаченому законодавством про працю.

Наступним етапом новелізації цивільного процесуального законодавства України у відповідному контексті стало прийняття 18 березня 2004 року нового ЦПК України, у якому було деталізовано процесуальний порядок залучення до участі у справі або вступу в справу третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог (ст. 36), а також виключено норму, яка регламентувала особливості участі третіх осіб у трудових спорах.

Приблизно у цей же час інститут третіх осіб здобув законодавчу регламентацію у господарському та адміністративному судочинстві:

підставою для цього стало прийняття, відповідно, 06 листопада 1991 року ГПК України та 06 липня 2005 року КАС України.

Відповідно до ст. 26 ГПК України (у редакції від 06 листопада 1991 р.) треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, мали право вступити у справу до прийняття рішення арбітражним судом, подавши позов до однієї або двох сторін за умови вжиття заходів доарбітражного врегулювання спору. Про прийняття позовної заяви та вступ третьої особи у справу арбітражний суд мав винести ухвалу. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, користувалися усіма правами і несуть усі обов'язками позивача.

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача до прийняття рішення арбітражним судом, якщо рішення з господарського спору може вплинути на їх права або обов'язки щодо однієї з сторін. Їх може бути залучено до участі у справі також за клопотанням сторін, прокурора або з ініціативи арбітражного суду. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог, користуються процесуальними правами і несуть процесуальні обов'язки сторін, крім права на зміну підстави і предмета позову, збільшення чи зменшення розміру позовних вимог, а також на відмову від позову або визнання позову (ч. 1, 4 ст. 27 ГПК України у редакції від 06 листопада 1991 р.).

Майже аналогічні за змістом правові норми містив і КАС України.

Так, відповідно до ст. 53 КАС України (у редакції від 06 липня 2005 р.) треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, наділялися правом вступити у справу у будь-який час до закінчення судового розгляду, пред'явивши адміністративний позов до сторін. Задоволення адміністративного позову таких осіб має повністю або частково виключати задоволення вимог позивача до відповідача. У разі вступу третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, розгляд адміністративної справи мав починатися спочатку.

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, могли вступити у справу на стороні позивача або відповідача у будь-який час до закінчення судового розгляду, якщо рішення у справі може вплинути на їхні права, свободи, інтереси або обов'язки. Вони могли бути залучені до участі у справі також за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, або з ініціативи суду. Вступ третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, не мав наслідком розгляд адміністративної справи спочатку.

Процесуальному статусу третіх осіб в адміністративному судочинстві була присвячена ст. 54 КАС України (у редакції від 06 липня 2005 р.), якою визначалося, що крім прав та обов'язків, визначених у статті 49 цього Кодексу, треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, мають права позивача. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, мають права та обов'язки, визначені у статті 49 КАС України (у редакції від 06 липня 2005 р.).

03 жовтня 2017 р. Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», яким ЦПК України 2004 р. було викладено у новій редакції. У зв'язку із цим, певних змін у законодавчому регулюванні зазнав інститут третіх осіб у цивільному процесі.

Аналіз цивільного процесуального законодавства УРСР та незалежної України дає підстави стверджувати, що за цей час процесуальний статус третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору залишився майже без змін. Відповідні суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин наділяються всіма правами та обов'язками позивача та мають право вступити у відкрите провадження у справі з власної ініціативи.

Щодо третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

Слід погодитися з висловленою у юридичній літературі думкою про те, що динаміка розвитку процесуального законодавства щодо інституту третіх

осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, характеризується непослідовністю, свого роду ерозією правової доктрини, неправильним розумінням правосуб'єктності цих осіб та їх ролі у цивільному процесі. Проявилось це поступово, шляхом внесення відповідних змін до ЦПК України 2004 р., в той час як редакції статей 35 і 36 ЦПК України на момент прийняття ЦПК України 18.03.2004 р. зауважень не викликали. Але значні зауваження викликають зміни, які вносилися до ЦПК протягом наступних років [142, с. 4].

Так, Законом № 4176-VI від 20.12.2011 р. було внесено зміни до ч. 2 ст. 35 ЦПК України, а саме: якщо суд при прийнятті позовної заяви, здійсненні провадження у справі до судового розгляду або під час судового розгляду справи встановить, що судові рішення може вплинути на права і обов'язки осіб, які не є стороною у справі, суд залучає таких осіб до участі у справі як третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору [142, с. 4–5].

Ця ідея підхоплена у ч. 3 ст. 53 ЦПК України в редакції від 15.12.2017 р., що присвячена участі в цивільному процесі третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору [142, с. 5].

Законом № 1700-VII від 14.10.2014 р. [10] були внесені зміни до ст. 35 ЦПК України, згідно з якими Національне агентство з питань запобігання корупції може бути залучено як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні позивача у справах щодо застосування керівником або роботодавцем чи створення ним загрози застосування негативних заходів впливу до позивача (звільнення, примушування до звільнення, притягнення до дисциплінарної відповідальності, переведення, атестація, зміна умов праці, відмова в призначенні на вищу посаду, скорочення заробітної плати тощо) у зв'язку з повідомленням ним або членом його сім'ї про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою. Зараз це правило міститься в ч. 2 ст. 53 ЦПК України [142, с. 6].

Згідно із ст. 4 Закону України «Про запобігання корупції» Національне агентство з питань запобігання корупції є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику.

Системний аналіз даного Закону дозволяє дійти висновку, що цей орган є органом публічної влади, який має широке коло прав для реалізації встановлених Законом повноважень. Водночас його правосуб'єктність у цивільних справах тяжіє до правосуб'єктності органів влади, що можуть брати участь у цивільних справах на підставі ст. 56 ЦПК України (прокурор, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини тощо). Частина 6 цієї статті передбачає, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування можуть бути залучені судом до участі у справі або брати участь у справі за своєю ініціативою для подання висновків на виконання своїх повноважень. Участь зазначених органів у судовому процесі для подання висновків у справі є обов'язковою у випадках, встановлених законом, або якщо суд визнає це за необхідне. Це може стосуватись і Національного агентства з питань запобігання корупції, але потребує змін у чинному законодавстві [142, с. 7].

Насправді це агентство за жодними ознаками не повинно бути в цивільних справах третьою особою, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, з точки зору існуючих теоретичних постулатів. Його віднесення до третіх осіб у цивільному процесі – очевидна законодавча помилка, пов'язана із нерозумінням правосуб'єктності третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору [142, с. 7].

Також в ЦПК України у редакції від 03 жовтня 2017 р. щодо третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, з'явилася ще одна новела – законодавець у ст. 54 регламентував правові наслідки незалучення у справу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору.

Так, якщо в результаті ухвалення судового рішення сторона може набути право стосовно третьої особи або третя особа може пред'явити вимоги до сторони, така сторона зобов'язана сповістити цю особу про відкриття провадження у справі і подати до суду заяву про залучення її до участі у справі як третю особу, яка не заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору. До такої заяви повинні бути додані докази про направлення її копії особі, про залучення якої як третьої особи подана заява. У разі розгляду справи без повідомлення третьої особи про розгляд справи обставини справи, встановлені судовим рішенням, не мають юридичних наслідків при розгляді позову, пред'явленого стороною, яка брала участь у цій справі, до цієї третьої особи або позову, пред'явленого цією третьою особою до такої сторони (ст. 54 ЦПК України).

Як зазначають окремі вчені, новели правового регулювання участі у цивільному процесі третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, не відповідають ані інтересам (потенційних) третіх осіб та інших учасників справи, ані завданням цивілістичного процесу та мають суттєві юридико-технічні недоліки [99, с. 79].

Таким чином, простеження еволюції правового регулювання інституту третіх осіб у цивільному процесуальному законодавстві України є підставою для висновку про те, що еволюція правового регулювання інституту третіх осіб у цивільному процесі послідовно охоплює наступні етапи:

- 1) зародження правового регулювання інституту третіх осіб у нормах римського приватного права, що характеризувалося правовою регламентацією можливості подання третьою особою самостійного позову та апеляційної скарги у випадках, якщо судові рішення у справі порушувало її права, свободи чи інтереси (I ст. – V ст.);

- 2) подальший розвиток правового регулювання інституту третіх осіб в епоху середньовіччя, особливістю якого була відсутність спеціальних засобів судового захисту прав третіх осіб, які не брали участі у справі. Водночас, такі треті особи наділялися правом звернутися до загальних

способів захисту прав, свобод чи інтересів, нарівні зі сторонами процесу (V ст. – початок XIX ст.);

3) правове регулювання інституту третіх осіб нормами цивільного процесуального законодавства інших держав, яке супроводжувалося регламентацією правового статусу та порядку вступу у справу зазначених суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин (XIX ст. – 1963 р.);

4) розвиток правового регулювання інституту третіх осіб у нормах радянського цивільного процесуального законодавства, особливістю якого стала правова регламентація специфіки участі третіх осіб у трудових спорах (1963 р. – 2004 р.);

5) правове регулювання інституту третіх осіб нормами сучасного цивільного процесуального права, що характеризується законодавчим визначенням низки суб'єктів, які є потенційними набувачами цивільного процесуального статусу третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, у визначених законом категоріях справ, а також встановленням правових наслідків незалучення у справу таких третіх осіб (2004 р. – до теперішнього часу)[19, с. 17].

1.3. Інститут третіх осіб у цивільному процесуальному законодавстві інших держав

Для визначення юридичної природи третіх осіб як учасників цивільного процесу варто звернутися до законодавства інших держав і за допомогою порівняльно-правового методу визначити спільні та відмінні риси зазначеного процесуального інституту з відповідним правовим інститутом в Україні.

Слід зазначити, що за законодавством багатьох європейських держав третіми особами є учасники цивільного процесу, що вступають у цивільний процес за власною ініціативою або залучаються до участі у справі за ініціативою однією із сторін у своїх інтересах [179, с. 136]. При цьому

вступати у цивільний процес треті особи можуть шляхом пред'явленням своїх самостійних вимог щодо предмета спору між сторонами або для участі у справі на боці однієї із сторін. Такий вступ в іноземній процесуальній літературі називається інтервенцією. Для третіх осіб із самостійними вимогами – це головний вступ, головна інтервенція, а для третіх осіб без самостійних вимог – побічний, додатковий вступ або участь, побічна інтервенція [182, с. 360].

Також у цивільному процесі багатьох іноземних держав третіх осіб називають ще посібниками, оскільки вони в цивільному процесі допомагають захищати права сторони, з якою перебувають у правовідносинах [182, с. 360]. Але така допомога не є метою участі третьої особи в процесі, участь третьої особи у цивільній справі підпорядкована виконанню головного завдання – захисту своїх суб'єктивних прав та інтересів [179, с. 136].

Далі зупинимося на особливостях участі третіх осіб у цивільному процесі окремих держав.

У ЦПК Франції термін треті особи (фр. tiers) використовується для позначення: осіб, що володіють доказами щодо обставин розглянутого судом спору; сторони мають право клопотати перед судом про винесення ухвали, якою треті особи зобов'язуються до подання цих доказів (статті 138–141 ЦПК Франції); осіб, які мають правовий інтерес у справі і вступають для участі у ній (ст. 325 ЦПК Франції) [29, с. 91].

Участь третіх осіб допускається при наявності правового інтересу (ст. 325 ЦПК Франції). Вступ третьої особи у справу, яка розглядається по першій або апеляційній інстанції, може бути добровільним або примусовим (ст. 327 ЦПК Франції) [29, с. 91].

Заява про добровільний вступ третьої особи у справу може бути самостійною або допоміжною (ст. 328 ЦПК Франції). Заява про вступ у справу третьої особи є самостійною, коли вона містить вимогу на користь заявника (ч. 1 ст. 329 ЦПК). Заява про вступ у справу третьої особи є допоміжною, коли вона подається у підтримку позовних вимог сторони. Вона

підлягає розгляду, якщо заявник, в цілях збереження своїх прав, зацікавлений в підтримці цієї сторони (ст. 330 ЦПК Франції) [29, с. 91].

Зокрема, щоб вступити в цивільний процес треті особи із самостійними вимогами повинні звернутися до суду через призначеного ними судового повіреного на будь-якій стадії розгляду справи, але їх вступ не може бути підставою для зупинення провадження у справі, яке пройшло вже певний розвиток. Суд навіть має право відхилити заяву третьої особи про вступ у цивільний процес. При цьому треті особи із самостійними вимогами користуються правами позивача, перебувають у самостійному становищі і не залежать від процесуального становища сторін [179, с. 136].

Правило щодо залучення до участі у справі третьої особи у примусовому порядку полягає в наступному: третя особа може бути притягнута до участі у справі будь-якою стороною, яка має право пред'явити проти неї окремий позов, з метою, щоб суд ухвалив проти неї рішення. Вона також може бути залучена до участі у справі стороною, яка зацікавлена в тому, щоб судові рішення поширилося і на третю особу (ст. 331 ЦПК Франції) [29, с. 91].

В Англії правовою підставою для участі третіх осіб у цивільному процесі є нормативне правило, за яким суд має право допустити до участі у справі особу, яку необхідно допустити, або ту особу, участь якої в процесі є необхідною для сприяння судові вирішити ефективно і повно питання, що виникають у справі [179, с. 136].

Отже, в англійському цивільному процесі залучення до участі у справі осіб, крім первісних позивача і відповідача, відбувається як на підставі загальних приписів Правил цивільного судочинства, так і в силу спеціальних норм. Так, частина 20 «Зустрічний позов і інші додаткові позови» Правил цивільного судочинства свідчить, що відповідач має право пред'явив зустрічний позов не тільки до позивача, а й до іншої особи. Крім того, допускається можливість пред'явлення відповідачем позову до третьої особи для перенесення на неї повної або часткової відповідальності за первісним

позовом. У тому та іншому випадку, особа, яка притягується до провадження, стає відповідачем і, своєю чергою, також може скористатися правом на пред'явлення позовних вимог до третіх осіб [29, с. 92].

Цивільним процесуальним законодавством Польщі передбачено, що у справі можуть брати участь два види третіх осіб: які заявляють правові вимоги на предмет спору між сторонами (основна участь) і які приєднуються до сторони (побічна участь). Побічна участь може бути простою і самотійною. При самотійній побічній участі третя особа може діяти в процесі незалежно від сторони, до якої вона приєдналася, а при простій побічній участі її дії не можуть суперечити діям сторони [179, с. 137].

Вступ і залучення третіх осіб при побічній участі у справі можливе як за їх ініціативою, так і за ініціативою суду. Для залучення третіх осіб у процес їм надсилається повістка про виклик до суду. Вступ і залучення третіх осіб у процес можливий також при першому розгляді справи в апеляційному суді [179, с. 137].

При участі третіх осіб на стороні позивача чи відповідача їх процесуальний статус наближений до таких осіб, але вони не можуть розпоряджатися об'єктом спору і процесу, висувати нові міркування, подавати докази. Також разом зі стороною вони вибувають із процесу [179, с. 137].

На відміну від Польщі, у цивільному процесуальному законодавстві Швейцарії переважає примусове залучення третіх осіб до участі у справі. Так, в силу ст. 333 ЦПК Швейцарії третя особа, яка притягується до справи, зобов'язана постати перед відповідним судом за загальним позовом без можливості відхилити компетенцію територіальної інстанції даного суду. Залучення до участі у справі можливо, якщо йде основний процес. Третя особа повинна притягуватися до участі у справі в той час, коли її участь може піти на користь захисту [29, с. 92].

Цивільний процесуальний кодекс Угорщини передбачає, що участь третіх осіб в цивільному процесі характеризується їх юридичною

заінтересованістю в наслідках цивільного спору між сторонами і сприянням його вирішенню на користь сторони з тотожними інтересами [179, с. 136].

У цивільному процесі Болгарії як треті особи беруть участь контролюючі та сприяючі сторони. Контролюючою стороною може бути Міністерство фінансів у всіх справах з участю державних організацій на захист їх прав, коли другою стороною є недержавна організація або громадянин. Водночас, участь третіх осіб як сприяючої сторони спрямована на одержання сприятливого рішення для однієї з головних сторін [179, с. 136].

Щодо третіх осіб як учасників цивільного процесу США федеральне право передбачає:

1) вступ до процесу третіх осіб (intervention). Особи, які мають претензії до позивача, можуть бути введені в справу як відповідачі та відповідати, якщо їхні позови приведуть до того, що позивач нестиме подвійну відповідальність. Відповідач, який несе таку саму відповідальність, може ввести третю особу за допомогою перехресного чи зустрічного позову;

2) залучення до провадження третіх осіб шляхом пред'явлення позову (third-party proceedings):

а) притягнення третьої особи позивачем. Будь-коли після початку процесу відповідач може бути позивачем до третьої особи, інтереси якої збігаються з інтересами позивача, може наполягати на врученні повістки і позову особі, яка не є стороною у справі, але може відповідати за позовом повністю або частково. Третій особі не потрібно дозволу на вручення заяви про свій інтерес, якщо така особа заявить про це суду протягом 10 днів після вручення їй початкової інформації про початок процесу. Якщо позивач ставить перед судом вимогу щодо притягнення до участі в судовому процесі третьої особи, то він зобов'язаний заздалегідь повідомити суд і має отримати дозвіл на притягнення третьої особи до процесу. Третя особа має право самостійно увійти у процес, якщо дізнається про те, що його наслідки можуть

зачепити її інтереси. Ці права третьої особи не можуть бути обмежені чи ігноровані;

б) притягнення третьої особи відповідачем. Коли проти позивача подано зустрічний позов, він може дати розпорядження про притягнення третьої особи до участі у справі на тих самих умовах, що передбачені Правилами судової процедури для притягнення до участі в судовій справі відповідача. Особа, яка отримала повістку і позов до себе як до третьої особи, має право зробити заперечення щодо позову [180, с. 60–62].

Цивільний процесуальний кодекс ФРН включає судочинство з цивільних справ, виконавче судочинство, третейський розгляд. В рамках ЦПК ФРН судочинство по цивільних справах, у свою чергу, підрозділяється на належне, або позовне, судочинство і особливе судочинство [41].

Цивільний процесуальний кодекс ФРН є кодексом технічного характеру, що не містить програмних положень. Він складається з десяти книг, що включають 1066 параграфів, згідно із позначеннями в Кодексі (§). Другий розділ першої книги ЦПК ФРН містить норми, регулюючі правове положення сторін, їх процесуальну правоздатність і дієздатність. Окремі глави присвячені інститутам процесуальної співучасті, участі третіх осіб, що заявляють самостійні вимоги в правовому спорі, і третіх осіб без самостійних вимог [41].

Згідно з цивільним процесуальним законодавством ФРН, якщо у особи є претензії на майно або право, щодо яких ведеться судочинство по спору між двома сторонами, вона для захисту своїх інтересів має можливість пред'явити в цьому процесі позов (*die Einmischungsklage*) до обох сторін (§ 64 ЦПК). Зокрема, за ЦПК ФРН (параграф 64) третя особа, яка заявляє самостійні вимоги – це особа, яка повністю чи частково претендує на річ чи право (як правило майнового характеру) і у зв'язку з цим подає позов до сторін [91, с. 4].

Отже, процесуальний статус третіх осіб в англо-американському та континентальному процесі відрізняються. В останньому їх повноваження

обмежені та зведені до ролі посібника сторони: вчинення ними дій, що суперечать інтересам сторони, що підтримується, неприпустимо. Виняток становлять випадки пред'явлення стороною до третій особі регресного (зворотного) позову для спільного розгляду з первісним позовом, коли це допускається законом (наприклад, в Угорщині).

У країнах загального права третя особа користується всіма правами сторони і займає самостійну позицію. Відповідач і третя особа по відношенню одна до одної позначаються як позивач та відповідач, в силу чого, зокрема, третя особа має повноваження пред'явити до відповідача зустрічний позов; широко використовується на практиці спільний розгляд основного та регресного позовів [29, с. 92].

Для відносин третьої особи з позивачем характерно те, що вони уповноважені безпосередньо адресувати один одному будь-яку претензію, що впливає із факту, з якого виник спір. Зокрема, третя особа може пред'явити до первісного позивача зустрічну вимогу (в Англії тільки після того, як займе місце співвідповідача – майстер на стадії підготовки справи визначає, чи третя особа захищатиметься проти позивача індивідуально або об'єднавшись із відповідачем); виступити відповідачем перед початковим позивачем (так зване витіснення відповідача) за умови зміни позовної заяви з метою прямого стягнення з третьої особи, а також в інших випадках, визначених у законі (наприклад, відповідно до ст. 2-607 Єдиного торгового кодексу США, якщо до покупця подано позов у зв'язку з порушенням зобов'язання, за яке у порядку регресу відповідає продавець, останній має право вимагати передачі йому покупцем права ведення процесу під загрозою втрати у разі відмови від права регресу) [29, с. 92].

По-різному врегульовані строки і вступу третіх осіб у цивільний процес. Наприклад, в Німеччині позов третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги, може бути пред'явлений сторонам до вступу рішення в законну силу, а приєднання до сторони третьої особи, заінтересованої в її перемозі, – до постановлення рішення. У Франції клопотання про допуск третьої особи

можливо і в суді апеляційної інстанції, а добровільний вступ (з обов'язковим виділенням справи в окреме провадження) – навіть в касаційному суді. В США клопотання третьої особи про вступ до процесу відповідно до п. 24 Федеральних правил цивільного процесу повинне бути заявлено «в розумно короткий строк» після того, як вона дізналося про процес, інакше в задоволенні клопотання може бути відмовлено [29, с. 93].

Таким чином, аналіз цивільного процесуального законодавства США та деяких країн ЄС у контексті правового регулювання інституту третіх осіб дає підстави для висновку про те, що у цілому зазначений процесуальний інститут має єдину мету – захист прав, свобод чи інтересів осіб, які не брали участі у справі з моменту її відкриття, проте можуть вступити у цивільну справу за власною ініціативою, або бути залучені до участі у справі за ініціативою однією або обох сторін.

Відмінності у правовому регулюванні інституту третіх осіб у зазначених країнах полягають у тому, що:

1) процесуальний статус третіх осіб в англо-американському та континентальному процесі відрізняються. У континентальному процесі повноваження третіх осіб обмежені та зведені до ролі посібника сторони: вчинення ними дій, що суперечать інтересам сторони, що підтримується, не допускається. У країнах загального права третя особа користується всіма правами сторони і займає самостійну позицію;

2) по-різному регламентовані строки вступу третіх осіб у цивільну справу. У країнах континентального права цивільне процесуальне законодавство чітко регламентує стадію, до якої вступ третьої особи у справу є можливим (наприклад, до постановлення судового рішення, під час касаційного провадження тощо). Водночас, у країнах загального права для позначення строку вступу у справу третьої особи використовуються оціночні поняття (наприклад, «в розумно короткий строк після того, як вона дізналася про процес» тощо).

Висновки до розділу 1

Дослідження загальнотеоретичних та методологічних засад інституту третіх осіб в цивільному процесі України дозволило нам дійти таких висновків:

1. Новелізація інституту третіх осіб у цивільному процесі України, обумовлена прийняттям 03 жовтня 2017 р. Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», яким ЦПК України 2004 р. було викладено у новій редакції, свідчить про актуальність даної теми дисертаційного дослідження, що вимагає переосмислення та формування нових законодавчих засад реалізації відповідних правових норм.

2. У межах дослідження інституту третіх осіб у цивільному процесі України використовуватимуться методи наукового пізнання емпіричного, теоретико-експериментального та метатеоретичного рівнів, зокрема: історико-правовий метод, метод індукції та дедукції, метод системного аналізу, догматичний (формально-юридичний) та компаративістський (порівняльно-правовий) методи.

3. Простеження еволюції правового регулювання інституту третіх осіб у цивільному процесуальному законодавстві є підставою для висновку про те, що еволюція правового регулювання відповідного процесуального інституту послідовно охоплює наступні етапи:

1) зародження правового регулювання інституту третіх осіб у нормах римського приватного права, що характеризувалося правовою регламентацією можливості подання третьою особою самостійного позову та апеляційної скарги у випадках, якщо судові рішення у справі порушувало її права, свободи чи інтереси (I ст. – V ст.);

2) подальший розвиток правового регулювання інституту третіх осіб в епоху середньовіччя, особливістю якого була відсутність спеціальних

засобів судового захисту прав третіх осіб, які не брали участі у справі. Водночас, такі треті особи наділялися правом звернутися до загальних способів захисту прав, свобод чи інтересів, нарівні зі сторонами процесу (V ст. – початок XIX ст.);

3) правове регулювання інституту третіх осіб нормами цивільного процесуального законодавства інших держав, яке супроводжувалося регламентацією правового статусу та порядку вступу у справу зазначених суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин (XIX ст. – 1963 р.);

4) розвиток правового регулювання інституту третіх осіб у нормах радянського цивільного процесуального законодавства, особливістю якого стала правова регламентація специфіки участі третіх осіб у трудових спорах (1963 р. – 2004 р.);

5) правове регулювання інституту третіх осіб нормами сучасного цивільного процесуального права, що характеризується законодавчим визначенням низки суб'єктів, які є потенційними набувачами цивільного процесуального статусу третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, у визначених законом категоріях справ, а також встановленням правових наслідків незалучення у справу таких третіх осіб (2004 р. – до теперішнього часу).

4. Аналіз цивільного процесуального законодавства США та деяких країн ЄС у контексті правового регулювання інституту третіх осіб дає підстави для висновку про те, що у цілому зазначений процесуальний інститут має єдину мету – захист прав, свобод чи інтересів осіб, які не брали участі у справі з моменту її відкриття, проте можуть вступити у цивільну справу за власною ініціативою, або бути залучені до участі у справі за ініціативою однієї або обох сторін.

5. Відмінності у правовому регулюванні інституту третіх осіб у досліджених країнах полягають у тому, що:

1) процесуальний статус третіх осіб в англо-американському та континентальному процесі відрізняються. У континентальному процесі

повноваження третіх осіб обмежені та зведені до ролі посібника сторони: вчинення ними дій, що суперечать інтересам сторони, що підтримується, не допускається. У країнах загального права третя особа користується всіма правами сторони і займає самостійну позицію;

2) по-різному регламентовані строки вступу третіх осіб у цивільну справу. У країнах континентального права цивільне процесуальне законодавство чітко регламентує стадію, до якої вступ третьої особи у справу є можливим (наприклад, до постановлення судового рішення, під час касаційного провадження тощо). Водночас, у країнах загального права для позначення строку вступу у справу третьої особи використовуються оціночні поняття (наприклад, «в розумно короткий строк після того, як вона дізналася про процес» тощо).

РОЗДІЛ 2

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТРЕТІХ ОСІБ ЯК УЧАСНИКІВ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ ПОЗОВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

2.1. Поняття та ознаки третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження

Як вже відмічалось у попередніх підрозділах дисертаційної роботи, значення участі третіх осіб у цивільному процесі полягає у тому, що вони допомагають правильно та обґрунтовано вирішити спір між позивачем і відповідачем, встановити всі дійсні обставини справи, забезпечити реальні гарантії захисту прав осіб, які беруть участь у справі. Їхній вступ в уже відкрите провадження запобігає ухваленню судом суперечливих рішень, оскільки не буде потреби розглядати ще одну цивільну справу, встановлювати ті самі факти [7, с. 222].

Водночас, захист прав та інтересів, відмінних і незалежних від прав, інтересів сторін, – не єдина функція інституту третіх осіб. Участь третіх осіб у цивільному процесі забезпечує швидший розгляд справи. Завдяки участі в справі третіх осіб відбувається повніша концентрація доказового матеріалу, що допомагає не тільки захисту прав та інтересів третіх осіб, а й правильному розгляду розпочатої за ініціативою первісного позивача цивільної справи в цілому. Неучасть у справі третьої особи, зацікавленої у вирішенні спору, призводить не тільки до порушення прав цієї особи, а й до помилок у дослідженні фактичних обставин справи [138, с. 308].

Отже, участь третіх осіб у цивільному процесі є важливою гарантією захисту прав фізичних та юридичних осіб, держави, ефективним засобом судового захисту прав, свобод та інтересів. Використання цього інституту в судовій практиці засвідчує його ефективність та надійність як процесуальної форми участі у процесі, що водночас не виключає подальшого вдосконалення цього механізму судового захисту [138, с. 308].

В юридичній літературі поняття «треті особи у цивільному процесі» розуміється, здебільшого, як те, що такі особи є кількісно третіми стосовно сторін – позивача та відповідача. Зокрема, деякі автори підкреслюють, що указаний термін більшою мірою має технічне значення, оскільки стосовно позивача та відповідача такі особи виступають як треті (за рахунком), саме тому вони і називаються третіми особами у цивільному процесі [76, с. 62; 28, с. 112; 36, с. 237; 185, с. 311; 125, с. 51; 111, с. 1211; 100, с. 596].

На думку А.В. Андрушко та Ю.В. Білоусова, треті особи – це суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які вступають в порушену у суді справу для захисту власних суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів, наділені матеріально-правовою заінтересованістю, яка, як правило, суперечить інтересам позивача та (або) відповідача [1, с. 45].

С. А. Чванкін визначає третіх осіб як суб'єктів цивільно-процесуальних правовідносин, які вступають у вже триваючий цивільний процес між сторонами для захисту особистих суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів, як фізичних осіб, так юридичних осіб у сфері цивільно-правових відносин [170, с. 96].

Ю.С. Червоний зазначає, що термін «третя особа» безпосередньо вказує на правову природу цього інституту. Треті особи вступають у вже розпочатий судовий розгляд між сторонами (позивачем та відповідачем), вони не є ініціаторами відкриття провадження у справі, не беруть участі у формуванні першопочаткового спірного матеріального правовідношення [171, с. 62].

На погляд С. С. Бичкової, третіми особами є суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які вступають у цивільну справу, що розглядається в порядку позовного провадження, для захисту своїх суб'єктивних прав, свобод чи інтересів, відмінних від прав, свобод та інтересів сторін [7, с. 222].

В. В. Комаров, В. А. Бігун третіми особами називають осіб, які вступили у розпочатий процес для захисту своїх суб'єктивних прав, свобод

чи інтересів, відмінних від прав, свобод та інтересів позивача та відповідача [82, с. 310].

Деякі вчені дають визначення третім особам як учасникам справ у суміжних процесуальних галузях права.

Так, А. І. Кузьменко визначає, що третіми особами в адміністративному процесі є суб'єкти адміністративних процесуальних правовідносин, які вступають в адміністративну справу з метою реалізації своїх прав, свобод та охоронюваних законом інтересів. Третіми особами є такі особи, які мають інтерес в розгляді судом адміністративної справи, адже на їх правове становище можуть вплинути результати розгляду справи адміністративним судом. Треті особи, як і сторони та свідки, виступають у процесі з метою захисту власних прав і законних інтересів [97, с. 7].

В юридичній літературі «третіми особами» іноді називають також заінтересованих осіб у справах окремого провадження в силу впливу рішення суду на їх права та обов'язки щодо заявника [17, с. 16].

Непоодинокими є і випадки, коли суди, розглядаючи справу в порядку окремого провадження залучають до участі у справі, не заінтересованих, а третіх осіб.

Так, Христинівський районний суд Черкаської області, розглянувши в порядку окремого провадження цивільну справу за заявою ОСОБА_1, заінтересована особа: Христинівський відділ ДРАЦС в Черкаській області ЦМУ МЮ, – про встановлення факту родинних відносин, на підставі клопотання заявника про залучення заінтересованої особи: ОСОБА_2, яка являється рідною сестрою заявника, враховуючи те, що вирішення даної позовної заяви без залучення до справи в якості третьої особи ОСОБА_2 може порушити її права, ухвалив залучити таку особу в якості третьої особи [153].

Деякі процесуалісти обґрунтовують навіть доцільність участі третіх осіб у наказному провадженні [17, с. 16]. Крім того, зустрічається і

твердження щодо захисту прав та участі третіх осіб під час виконавчого провадження [147, с. 85].

У відповідному контексті ми підтримуємо висловлену в юридичній літературі думку про те, що такий підхід не є прийнятним, оскільки цивільне процесуальне законодавство України встановлює чіткі законодавчі терміни стосовно суб'єктів позовного, окремого і наказного проваджень, а також виконавчого провадження, визначає їх процесуальний статус і доцільність участі кожного суб'єкта під час розгляду певної категорії цивільних справ у різних видах цивільного судочинства та на різних стадіях цивільного процесу [159, с. 164].

Отже, у науковій доктрині існує низка різних наукових поглядів щодо поняття третіх осіб як суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин.

Для формулювання власної наукової позиції у контексті визначення юридичної природи третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження виокремимо їх ознаки.

У статтях 52–54 ЦПК України містяться законодавчі вимоги щодо процесуального статусу та порядку вступу у справу третіх осіб. При цьому законодавець наводить зазначені правові норми щодо кожного виду¹ третіх осіб окремо.

Так, відповідно до частин 1–3 ст. 52 ЦПК України треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, можуть вступити у справу до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, подавши позов до однієї або декількох сторін. Про прийняття позовної заяви та вступ третьої особи у справу суд постановляє ухвалу. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, користуються усіма правами і несуть усі обов'язки позивача.

Водночас, треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть вступити у справу на стороні позивача або

¹Питання щодо класифікації третіх осіб буде досліджено нами у межах підрозділу 2.2 дисертаційної роботи

відповідача до закінчення підготовчого провадження у справі або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, у разі коли рішення у справі може вплинути на їхні права або обов'язки щодо однієї зі сторін. Їх може бути залучено до участі у справі також за заявою учасників справи. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог, мають процесуальні права і обов'язки, встановлені ст. 43 ЦПК України. Вступ у справу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, не тягне за собою розгляду справи спочатку (частини 1, 6–7 ст. 52 ЦПК України).

У ст. 54 ЦПК України законодавець регламентував правові наслідки незалучення у справу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору.

Так, якщо в результаті ухвалення судового рішення сторона може набути право стосовно третьої особи або третя особа може пред'явити вимоги до сторони, така сторона зобов'язана сповістити цю особу про відкриття провадження у справі і подати до суду заяву про залучення її до участі у справі як третю особу, яка не заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору. До такої заяви повинні бути додані докази про направлення її копії особі, про залучення якої як третьої особи подана заява. У разі розгляду справи без повідомлення третьої особи про розгляд справи обставини справи, встановлені судовим рішенням, не мають юридичних наслідків при розгляді позову, пред'явленого стороною, яка брала участь у цій справі, до цієї третьої особи або позову, пред'явленого цією третьою особою до такої сторони.

Системний аналіз правових норм, що їх містять статті 52–54 ЦПК України, дозволяє нам дійти висновку про те, що треті особи як суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин характеризуються низкою таких ознак:

- 1) треті особи вступають вже в розпочате провадження у цивільній справі до закінчення підготовчого провадження або до початку першого

судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження (частини 1–2 ст. 52 ЦПК України).

При цьому треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, можуть вступити у справу, подавши позов до однієї або декількох сторін. Водночас, треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача.

В юридичній літературі зазначена ознака третіх осіб у тій чи іншій формі також знаходить своє відображення.

Так, І. М. Євтухич зазначає, що треті особи вступають у процес, коли в ньому вже є дві сторони: позивач і відповідач, які визначили предмет спору [45, с. 169].

Інші вчені також відмічають, що треті особи у будь-якому разі вступають в уже розпочатий процес з розгляду спору між позивачем і відповідачем, «не беручи участі у формуванні першопочаткового спірного матеріального правовідношення» [171, с. 98].

Якщо позиція І. М. Євтухича фактично дублює виокремлену нами ознаку третіх осіб як «вступ у вже розпочате провадження у цивільній справі», то з думкою авторів підручника «Цивільний процес України» за редакцією Ю. С. Червоного досить важко погодитися, адже, на наш погляд, треті особи, навпаки, у більшості випадків, є учасниками першопочаткового спірного матеріального правовідношення, що і є підставою для їх вступу у цивільний процес. Водночас, на наш погляд, треті особи, дійсно, не беруть участь у формуванні першопочаткових цивільних процесуальних правовідносин, які з моменту відкриття провадження у справі виникають між судом та позивачем, судом та відповідачем, і тільки зі вступом у справу третьої особи відповідне правовідношення виникає між судом та такою третьою особою;

2) у цивільний процес треті особи вступають для захисту власних суб'єктивних прав, свобод чи інтересів [112, с. 713], які не збігаються з

правами, свободами та інтересами позивача і відповідача. Причина їх появи – складна, об’ємна структура матеріально-правових відносин, які є об’єктом спору. Хоча у певних випадках, захищаючи свої права, свободи та інтереси, треті особи можуть сприяти ухваленню рішення на користь позивача або відповідача [7, с. 222].

У даній ознаці третіх осіб мова фактично мова йде про юридичну заінтересованість третіх осіб у розгляді і вирішенні цивільної справи. Юридичну заінтересованість третіх осіб у розгляді і вирішенні цивільної справи у науковій доктрині класично диференціюють на матеріально-правову та процесуальну [135, с. 4; 6, с. 27; 79, с. 498; 113, с. 52].

Так, матеріально-правовий інтерес третіх осіб виявляється у тому, що рішення, яке буде ухвалене судом щодо конкретного спору між іншими особами (сторонами), будь-яким чином може вплинути на права, свободи, інтереси чи обов’язки третіх осіб [7, с. 221].

Процесуальний інтерес третіх осіб є суто індивідуалізованим. Зокрема, процесуальний інтерес третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, полягає у прагненні домогтися ухвалення судового рішення на користь тієї сторони, на боці якої вони виступають [177, с. 593]. Водночас, процесуальний інтерес третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, полягає у прагненні домогтися ухвалення судового рішення про задоволення пред’явленого ними позову [25, с. 149; 178, с. 213].

У контексті юридичної заінтересованості (інтересу) третіх осіб О. В. Бобровник звертає увагу на те, що звичне поняття «інтерес» притаманне не тільки для окремого провадження, а й для позовного, оскільки саме інтерес спонукає третіх осіб до участі в уже розпочатому процесі. Якщо в окремому провадженні інтерес перетворюється на юридичні факти, то в позовному провадженні інтерес може перетворитися на певні юридичні обставини: які у третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на боці позивача зумовлюють виникнення права вимоги в певному розмірі; у третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо

предмета спору, на боці відповідача може породити обов'язок за регресним позовом, який також може визначатися адекватно встановленому в рішенні суду обов'язку відповідача. Коли ж у правомочної особи є документи, які підтверджують право власності, то невизнання такого права – це правопорушення і за логікою відбувається не невизнання, а звичайне правопорушення. У цьому випадку й питання необхідно ставити не про визнання права, а про припинення правопорушення [17, с. 11].

Не можна погодитися з автором у тому, що «звичне поняття «інтерес» притаманне не тільки для окремого провадження, а й для позовного, оскільки саме інтерес спонукає третіх осіб до участі в уже розпочатому процесі». У відповідному контексті необхідно розрізняти інтерес як об'єкт захисту в порядку цивільного судочинства та інтерес суб'єкта взяти участь у розгляді та вирішенні цивільної справи у процесуальному статусі третьої особи.

Свою позицію з приводу тлумачення категорії інтересу висловив і Конституційний Суд України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 1 грудня 2004 р. № 18-рп/2004. Зокрема, Конституційний Суд України пояснив, що поняття «охоронюваний законом інтерес», яке вживається у законах України у логічно-смысловому зв'язку з поняттям «права», треба розуміти як прагнення до користування конкретним матеріальним та (або) нематеріальним благом, як зумовлений загальним змістом об'єктивного і прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загальноправовим засадам [126].

Додатково у п. 3.6 мотивувальної частини указанного рішення від 1 грудня 2004 р. № 18-рп/2004 Конституційний Суд України наголосив, що

інтерес, навіть перебуваючи під охороною закону чи права, на відміну від суб'єктивного права, не має такої правової можливості, як останнє, оскільки не забезпечується юридичним обов'язком іншої сторони [126].

Ми розділяємо висловлену в юридичній літературі позицію про те, що категорію охоронюваного законом (законного) інтересу слід розглядати у нерозривному взаємозв'язку із категорією суб'єктивного права, адже інтерес є тими потребами та прагненнями до користування конкретним матеріальним та (або) нематеріальним благом, які можуть як опосередковуватися, так і не опосередковуватися певним суб'єктивним правом. Відмінність такого блага від блага, яке охоплюється змістом суб'єктивного права, полягає в тому, що користування благом, на яке особа має право, визначається можливістю в рамках закону, а до якого має законний інтерес – без вимог певних дій від інших осіб або чітко встановлених меж поведінки. Відтак охоронюваний законом (законний) інтерес, навіть перебуваючи під охороною закону чи права, на відміну від суб'єктивного права, не має такої правової можливості, як останнє, оскільки не забезпечується юридичним обов'язком іншої сторони [176, с. 56–57].

Отже, у справах окремого провадження об'єктом судового захисту є саме охоронюваний законом (законний) інтерес як потреба та прагнення до користування конкретним матеріальним та (або) нематеріальним благом, отримання якого можливе тільки шляхом підтвердження судом наявності чи відсутності певного юридичного факту як підстави виникнення, зміни чи припинення неоспорюваних суб'єктивних прав [176, с. 57].

На відміну від окремого провадження, передумовою відкриття позовного провадження є наявність спору між сторонами, відтак, об'єктом захисту у порядку даного виду цивільного судочинства є порушені, невизнані або оспорювані права суб'єктів відповідного правовідношення.

Далі – щодо юридичної заінтересованості (інтересу) третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження. Як вже відмічалось, інтерес третіх осіб щодо участі у цивільній справі, провадження у якій вже

відкрито, опосередковується їх прагненням захистити свої права, свободи чи інтереси шляхом ухвалення судового рішення про задоволення їх позову до однієї або обох сторін або сприяння ухвалення судового рішення на користь тієї сторони, на боці якої вони виступають.

Таким чином, можна підсумувати, що об'єктом судового захисту у порядку позовного провадження є порушене, невизнане або оспорюване право, водночас, в окремому провадженні таким об'єктом виступає охоронюваний законом інтерес. Порушене, невизнане або оспорюване право потенційного набувача процесуального статусу третьої особи як об'єкт захисту в порядку позовного провадження не є тотожним категорії інтересу такої особи взяти участь у цивільній справі у відповідному процесуальному статусі. Інтерес потенційного набувача процесуального статусу третьої особи опосередковується прагненням такої особи захистити свої права, свободи чи інтереси шляхом ухвалення судового рішення про задоволення її позову до однієї або обох сторін або сприяння ухваленню судового рішення на користь тієї сторони, на боці якої вона виступає;

3) цивільний процесуальний статус третіх осіб обумовлюється порядком їх вступу у цивільну справу, останній, своєю чергою, залежить від характеру матеріально-правової заінтересованості третіх осіб у розгляді та вирішенні справи.

Зокрема, за характером матеріально-правової заінтересованості у розгляді та вирішенні цивільної справи законодавець поділяє третіх осіб на два види: тих, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, і тих, які таких вимог не заявляють (статті 52–53 ЦПК України). При цьому відповідно до ч. 3 ст. 52 ЦПК України треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, користуються усіма правами і несуть усі обов'язки позивача. Водночас, треті особи, які не заявляють самостійних вимог, мають процесуальні права і обов'язки, встановлені ст. 43 ЦПК України (ч. 6 ст. 53 ЦПК України).

Незважаючи на тотожній із позивачем цивільний процесуальний статус, вступ у справу третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, не створює процесуальної співучасті. Критеріями розмежування інститутів процесуальної співучасті та третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, слід вважати: 1) спрямованість вимог співпозивачів виключно проти відповідачів, на відміну від третіх осіб, вимоги яких можуть бути спрямованими і проти позивачів; 2) ініціювання процесу виключно співпозивачами, треті особи вступають вже у відкрите провадження у справі; 3) відсутність матеріального спору між співпозивачами й імовірна наявність такого спору між ними та третьою особою за умови пред'явлення позову до співпозивачів [7, с. 177].

Крім того, не створює процесуальної співучасті і вступ у цивільну справу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору. Зокрема, треті особи без самостійних вимог, які беруть участь у справі на стороні позивача, відрізняються від співпозивача тим, що перебувають (ймовірно) в матеріально-правовому відношенні тільки з позивачем. Що ж до відповідача, то третя особа, яка бере участь у справі на стороні позивача, жодних матеріально-правових зв'язків з ним не має. Співпозивач, на відміну від третьої особи, завжди пов'язаний (насамперед) з протилежною стороною, тобто з відповідачем. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору і беруть участь у справі на стороні відповідача, відрізняються від співвідповідача тим, що перебувають (ймовірно) тільки в матеріально-правовому відношенні з відповідачем. З протилежною стороною, тобто позивачем, у третьої особи, на відміну від співвідповідача, немає (навіть ймовірно) матеріально-правових зав'язків. Співвідповідач, на відміну від третьої особи, завжди пов'язаний із протилежною стороною, тобто позивачем [110, с. 148];

4) у деяких категоріях справ процесуальний та (або) матеріальний закон регламентує коло осіб, які можуть набути процесуального статусу третьої особи у цивільному процесі України.

Так, ч. 2 ст. 53 ЦПК України визначає, що Національне агентство з питань запобігання корупції може бути залучено як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні позивача у справах щодо застосування керівником або роботодавцем чи створення ним загрози застосування негативних заходів впливу до позивача (звільнення, примушування до звільнення, притягнення до дисциплінарної відповідальності, переведення, атестація, зміна умов праці, відмова в призначенні на вищу посаду, скорочення заробітної плати тощо) у зв'язку з повідомленням ним або членом його сім'ї про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою.

Щодо матеріального закону, то, наприклад, у ст. 660 ЦК України визначено, якщо третя особа² на підставах, що виникли до продажу товару, пред'явить до покупця позов про витребування товару, покупець повинен повідомити про це продавця та подати клопотання про залучення його до участі у справі. Продавець повинен вступити у справу на стороні покупця (у цивільному процесуальному статусі третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору). Якщо покупець не повідомив продавця про пред'явлення третьою особою позову про витребування товару та не подав клопотання про залучення продавця до участі у справі, продавець не відповідає перед покупцем, якщо продавець доведе, що, взявши участь у справі, він міг би відвернути відібрання проданого товару у покупця. Якщо продавець був залучений до участі у справі, але ухилився від участі в її розгляді, він не має права доводити неправильність ведення справи покупцем.

Виходячи з викладеного, третіх осіб у цивільному процесі можна визначити як суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, які вступають вже у відкрите позовне провадження у цивільній справі з метою захисту своїх прав, свобод чи інтересів, які є відмінними від прав, свобод чи інтересів сторін, набуваючи відповідного цивільного процесуального

²У даному контексті мова йде про третю особу як суб'єкта матеріально-правових відносин

статусу, який обумовлюється порядком їх вступу у цивільну справу [22, с. 42].

2.2. Види третіх осіб в цивільному процесі України

Як вже відмічалось у попередніх підрозділах дисертаційної роботи, законодавець (статті 52–53 ЦПК України) виокремлює два види третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження: тих, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, та тих, які такі вимоги не заявляють.

Метою даного підрозділу дисертаційної роботи є визначення законодавчого критерію для класифікації третіх осіб, а також виокремлення та обґрунтування інших критеріїв для проведення такої класифікації.

Отже, законодавець класифікує третіх осіб на два види (тих, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, та тих, які такі вимоги не заявляють). Для визначення законодавчого критерію для класифікації третіх осіб виокремимо кваліфікуючі ознаки кожного з видів зазначених учасників цивільних процесуальних правовідносин.

Слід зазначити, що юридична природа третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, у науковій доктрині визначається науковцями по-різному.

Так, Ю. Ю. Цал-Цалко виокремлює такі ознаки третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору: вони заявляють свої самостійні вимоги у справі, що вже виникла, тобто втручаються у спір, який вже виник між сторонами; завжди вступають у процес, що вже розпочався; інтереси таких третіх осіб, як правило, суперечать інтересам обох сторін; вимоги третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, одночасно можуть бути звернені як до позивача, так і до відповідача; такі особи вступають у процес добровільно і їх, як правило, неможливо притягнути до участі у справі всупереч їхньої волі; вони вступають у процес

шляхом подання позовної заяви, яка повинна відповідати вимогам, передбаченим ЦПК України; для вступу даних осіб у справу необхідно бути наділеними правом на пред'явлення позову в суд та дотримуватися умов реалізації цього права [159, с. 165].

С. В. Сенік зазначає, що третіми особами, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, є суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які вступають у відкрите провадження у справі з метою захисту своїх особистих прав, свобод чи інтересів, пред'явивши позов до однієї чи обох сторін. Характерною ознакою таких осіб є саме пред'явлення самостійної вимоги щодо предмета матеріального спору між сторонами, а не наявність самостійних прав на нього, оскільки такі права можуть бути визначені тільки рішенням суду [138, с. 308].

Також С. В. Сенік наголошує на тому, що треті особи із самостійними вимогами можуть і не вступати в процес у справі між сторонами, а порушити справу самостійно – подати позовну заяву до тієї із сторін, яка, одержавши позитивне рішення суду на свою користь, порушила чи поставила під загрозу їхні права та інтереси з приводу спірного об'єкта. Вони не бажають закінчення вирішення судом справи, оскільки в них є побоювання, що визнання права за стороною може утруднити чи зробити неможливим одержання спірного об'єкта, хоч у майбутньому суд і визнає право за ними на цей об'єкт [138, с. 308].

На погляд І. М. Євтухича, участь третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, характеризується такими ознаками: вступають у процес, що розпочався; вступають у процес до закінчення судового розгляду; є суб'єктами спірних матеріальних правовідносин; вступають у процес добровільно та з власної ініціативи; втручаються в спір між сторонами, що вже виник; їх інтереси, як правило, суперечать інтересам обох сторін; заявляють самостійні вимоги на предмет спору (можуть претендувати на весь предмет чи його частину); відстоюють у процесі свої інтереси, однак

їхня юридична заінтересованість носить особистий характер; вступають у справу, пред'явивши позов до однієї або обох сторін [45, с. 170].

Поряд із зазначеним, І. М. Євтухич окремо наголошує на тому, що треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, мають високий рівень заінтересованості та й особистий інтерес, вони є учасниками спірного матеріального права [45, с. 169].

У відповідному контексті С. С. Бичкова зазначає, що у цивільному процесі треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, характеризуються низкою ознак, а саме: 1) ці особи вступають у цивільну справу, провадження у якій уже відкрите; 2) вони пред'являють самостійні позовні вимоги щодо предмета спору; 3) їхній позов може бути пред'явлений і спрямований як до позивача та відповідача окремо, так і до обох сторін одночасно; 4) предмет та підстава їхнього позову можуть як сходитися, так і бути різними з предметом і підставою позову позивача; 5) вони вступають у справу для захисту своїх суб'єктивних прав, свобод чи інтересів, оскільки вважають, що спірні блага належать саме їм, а не позивачеві або відповідачеві, а тому їхня юридична заінтересованість має особистий характер; 6) вони вступають у справу добровільно і мають всі цивільні процесуальні права та обов'язки позивача, але виключно щодо заявлених ними самостійних позовних вимог [7, с. 232].

Виходячи із зазначених ознак, С. С. Бичкова визначає третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, як осіб, які, добровільно пред'являючи самостійні позовні вимоги до однієї чи обох сторін, вступають в уже відкрите провадження у цивільній справі для захисту своїх суб'єктивних прав, свобод чи інтересів і наділяються щодо заявлених ними позовних вимог всіма цивільними процесуальними правами та обов'язками позивача [7, с. 233].

С. А. Чванкін наголошує на тому, що третіми особами, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, називаються суб'єкти цивільно-правових відносин, які є повноцінними учасниками цивільного процесу та

входять вже в розпочату цивільну справу шляхом спрямування цивільного позову до сторін або однієї з них для захисту суб'єктивних прав, свобод та інтересів, як фізичних осіб, так і юридичних осіб у сфері цивільно-правових відносин [170, с. 97].

Треба вказати, що треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, можуть претендувати як на весь предмет цивільного спору в цілому, так і на якусь його частину. Так, у випадку задоволення цивільних вимог позивача це буде означати відмову суду третій особі, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору у задоволенні її вимог в повної мірі або в частині [170, с. 97].

Поряд із науковою доктриною, свою позицію щодо визначення юридичної природи третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, у ст. 52 ЦПК України висловив і законодавець.

Так, відповідно до зазначеної норми треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, можуть вступити у справу до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, подавши позов до однієї або декількох сторін. Про прийняття позовної заяви та вступ третьої особи у справу суд постановляє ухвалу. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, користуються усіма правами і несуть усі обов'язки позивача. Після вступу у справу третьої особи, яка заявила самостійні вимоги щодо предмета спору, справа за клопотанням учасника справи розглядається спочатку.

Аналіз позицій вчених, викладених у науковій доктрині, а також цивільного процесуального законодавства України дає підстави для висновку про те, що треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, характеризуються такими ознаками:

- 1) вступають вже у відкрите провадження у цивільній справі (до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового

засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження);

2) вступають у цивільну справу шляхом подання позову до однієї або декількох сторін;

3) набувають відповідного цивільного процесуального статусу (третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору) після постановлення судом ухвали про прийняття позовної заяви та вступ третьої особи у справу;

4) цивільний процесуальний статус третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, є тотожним до цивільного процесуального статусу позивача у справі;

5) такі особи вступають у справу для захисту своїх суб'єктивних прав, свобод чи інтересів, оскільки вважають, що спірні блага належать саме їм, а не позивачеві або відповідачеві;

6) треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, є дійсними (або ймовірними) учасниками спірного матеріального правовідношення, спір щодо якого є предметом розгляду у порядку цивільного судочинства.

Виходячи з викладеного, третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, ми визначаємо як суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, які вступають вже у відкрите позовне провадження у цивільній справі шляхом подання позову до однієї або декількох сторін з метою захисту своїх прав, свобод чи інтересів, які є відмінними від прав, свобод чи інтересів сторін, набуваючи відповідного цивільного процесуального статусу, який передбачає користування правами та виконання обов'язків позивача, після постановлення судом відповідної ухвали.

Слід звернути увагу на те, що відносно юридичної природи третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, в юридичній літературі була висловлена позиція про доцільність заміни терміну «третя

особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору» іншим поняттям – «другий позивач», що зумовлено більш раціональним сприйняттям цього терміна, а також дасть змогу не тільки скоротити його назву, а й відокремити його від третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору [17, с. 12].

На наш погляд, третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, і позивач є суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин із різним процесуальним статусом, тому ототожнювати ці поняття не можна.

Поряд із позивачем третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, характеризується низкою основних ознак, які відображають її сутність, а отже, і визначають її юридичну природу, відмінну від юридичної природи позивача, зокрема:

1) на захист прав, свобод та інтересів фізичних та юридичних осіб, держави, а також інших учасників правовідносин, справи щодо яких розглядаються в порядку цивільного судочинства, які звертаються до суду із позовною заявою, набуваючи згодом цивільного процесуального правового статусу позивача, відкривається провадження у цивільній справі. Водночас, фізичні та юридичні особи, держава, а також інші учасники правовідносин, справи щодо яких розглядаються в порядку цивільного судочинства, які виявили ініціативу набути цивільного процесуального правового статусу третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, вступають в уже відкрите провадження у цивільній справі;

2) за вимогами позивача у справу притягується друга сторона – відповідач; «відповідачами» за вимогами третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, може бути як первісний позивач або первісний відповідач, так і обидві сторони разом;

3) позивач бажає, щоб суд задовольнив його вимоги, а третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, заінтересована в такому

вирішенні спору, що виключає можливість повного задоволення вимог як позивача, так і відповідача;

4) на відміну від позивача, права третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, на момент подання нею позовної вимоги не завжди виявляються порушеними, їх порушення може бути спричинене, зокрема вирішенням цивільної справи по суті та ухваленням судового рішення [7, с. 257].

Ще один аспект, на який слід звернути увагу, аналізуючи юридичну природу третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, – можливість множинності таких третіх осіб.

Зауважимо, закон не забороняє участі в одній справі кількох третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору. При цьому, якщо третя особа вступає у процес, у якому вже є третя особа із самостійними вимогами, позов пред'являється лише до сторін (або однієї з них) і не може бути пред'явлений до третьої особи, яка вступила у процес раніше [45, с. 170].

Другим видом третіх осіб у цивільному процесі України є треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

У науковій доктрині є різні позиції щодо поняття та ознак третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору. Водночас, більшість дискусій пов'язана із обґрунтуванням юридичної заінтересованості відповідних суб'єктів щодо участі у цивільній справі [102, с. 113]. Приєднаємося до такої дискусії і ми, але спершу наведемо наявні у науковій доктрині позиції вчених-процесуалістів з цього приводу.

Так, Ю. Ю. Цал-Цалко вважає, що інститут третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, обумовлений перш за все необхідністю забезпечити можливість здійснити відповідними суб'єктами право регресу. Юридична заінтересованість третіх осіб, які не заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, пов'язана з можливим регресним позовом. Беручи участь в процесі, який передуює регресному

позову, третя особа сприяє з'ясуванню обставин справи, які можуть запобігти пред'явленню до неї регресних вимог [159, с. 166].

М. І. Штефан наголошує на тому, що мета участі у цивільному процесі третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог що-до предмета спору, – використовуючи передбачені законом процесуальні засоби, впливати на результат розгляду спору між позивачем і відповідачем для недопущення ухвалення несприятливого для себе рішення (якщо ця третя особа бере участь на стороні відповідача, то – не допустити задоволення позову, а якщо на стороні позивача, то, навпаки, – сприяти повному задоволенню його вимог) або, хоча б, зменшення обсягу несприятливих наслідків майбутнього рішення (наприклад, домогтися часткового задоволення вимог позивача). При цьому третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, насамперед, захищає власні інтереси, побічно допомагаючи особі, на стороні якої бере участь у справі, «виграти» справу [181, с. 260].

На погляд Д. М. Сібільова, треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, є автономними суб'єктами цивільного процесу, хоча і пов'язаними із стороною процесу певними матеріально-правовими відносинами. Вони не є суб'єктами спору, вони не є сторонами у матеріально-правових відносинах, з яких виник спір. З них нічого не може бути стягнуто і нічого не може бути присуджено за рішенням суду у справі. Рішення суду у справі може потягнути в майбутньому спір між стороною та колишньою третьою особою. Так сформульовані основні постулати науки цивільного процесуального права стосовно інституту третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору [142, с. 4].

В. В. Комаров і П. І. Радченко виокремлюють такі критерії (умови) участі у справі третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору: 1) обов'язкова наявність матеріально-правових відносин між третьою особою та однією із сторін; 2) преюдиційний зв'язок матеріально-правових відносин третьої особи та однієї із сторін з правовідносинами позивача та відповідача у справі; 3) матеріально-правові відносини третьої

особи та однієї із сторін повинні передбачати можливість спору про право цивільне між третьою особою та особою, на боці якої вона бере участь у справі, тобто мати цивілістичний характер [84, с. 75–76].

На думку О. В. Бобровника, третіми особами, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, є допущені судом до участі в справі суб'єкти, інтереси яких зумовлені нормами матеріального права, що спонукають їх до вступу у справу з метою захисту власних інтересів і активного користування наданими їм законом процесуальними правами [17, с. 5]. Матеріально-правовий інтерес третіх осіб без самостійних вимог щодо предмета розглядуваного судом позову, додає автор, припускається опосередкованим на момент розгляду первісного позову, хоча він зумовлюється безпосереднім інтересом у результатах розгляду такого позову. Але й інші особи у справі можуть мати певні інтереси [17, с. 13].

К. В. Гусаров вважає, що доцільно характеризувати правосуб'єктність сторін і третіх осіб, виходячи з принципів диспозитивності та змагальності цивільного процесуального права, які характеризують ключове положення вказаних суб'єктів у динаміці цивільного процесуального правовідношення і роль їх у доказовій діяльності [84, с. 55–56]. Умова участі у справі даного виду третіх осіб – можливість впливу рішення суду на їх права та обов'язки щодо однієї із сторін [38, с. 534].

Вирішуючи питання про склад осіб, які братимуть участь у справі, зазначає А. О. Селіванов, суд повинен виходити з характеру спірних правовідносин, визначеної ним норми матеріального права, яка підлягає застосуванню, та з матеріально-правового інтересу кожного суб'єкта у вирішенні справи. Що стосується третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, то вона не є суб'єктом спірних правовідносин, але виступає на боці однієї зі сторін [137, с. 39].

З приводу юридичної заінтересованості третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, І. М. Євтухич пише: «Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, відрізняються від

третіх осіб із самостійними вимогами тим, що рішення суду впливає на їхні права та обов'язки щодо однієї із сторін. Підставою заінтересованості третіх осіб цього виду є їх матеріально-правові відносини із однією із сторін цієї цивільної справи» [45, с. 170].

С. С. Бичкова у відповідному контексті наголошує на тому, що треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, мають матеріально-правовий зв'язок з тією особою, на стороні якої беруть участь у цивільній справі, і не мають матеріально-правового зв'язку з протилежною стороною (за цією ознакою третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, слід відрізняти від співучасників); основною метою їх участі є відстоювання власних інтересів, а побічною – надання допомоги стороні, на якій вони беруть участь у справі [7, с. 261].

С. А. Чванкін підкреслює, що третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог відносно предмета спору, можна визначити як суб'єктів цивільно-процесуальних відносин, які входять у цивільний процес на боці або позивача або відповідача у вже почату цивільну справу з ціллю захисту своїх суб'єктивних прав, свобод та інтересів у сфері цивільно-правових відносин [170, с. 99].

З приводу юридичної заінтересованості третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, свою позицію висловив Верховний Суд, який у своїй Постанові від 18 серпня 2021 року у справі № 201/15310/16 зазначив, що правове становище третіх осіб у процесі посідають особи, які мають юридичний інтерес до справи, але інтерес, який не є рівноцінним інтересам сторін (позивача чи відповідача). Інститут третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, зумовлений перш за все необхідністю забезпечити можливість здійснення відповідними суб'єктами права регресу [116].

Для окреслення нашої позиції щодо визначення юридичної заінтересованості третіх осіб, які не заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, звернемося спочатку до законодавчих норм.

Так, законодавець у ч. 1 ст. 35 ЦПК України наголошує, що треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача до закінчення підготовчого провадження у справі або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, у разі коли рішення у справі може вплинути на їхні права або обов'язки щодо однієї зі сторін.

У ч. 3 ст. 35 ЦПК України також мова йде про те, що якщо суд при вирішенні питання про відкриття провадження у справі або при підготовці справи до розгляду встановить, що рішення суду може вплинути на права та обов'язки осіб, що не є стороною у справі, суд залучає таких осіб до участі у справі як третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

Також у ч. 1 ст. 54 ЦПК України наголошується на тому, що якщо в результаті ухвалення судового рішення сторона може набути право стосовно третьої особи або третя особа може пред'явити вимоги до сторони, така сторона зобов'язана сповістити цю особу про відкриття провадження у справі і подати до суду заяву про залучення її до участі у справі як третю особу, яка не заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору.

Аналіз зазначених правових норм дає підстави для висновку про те, що цивільне процесуальне законодавство України пов'язує юридичну заінтересованість третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, з впливом рішення суду на її права та обов'язки щодо однієї із сторін, зокрема, такий вплив має проявлятися у тому, що в результаті ухвалення судового рішення сторона може набути право стосовно третьої особи або третя особа може пред'явити вимоги до сторони.

Виходячи з цього, можна стверджувати, що третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, має перебувати у матеріально-правових відносинах з тією стороною, на боці якої вона виступає у справі.

При цьому ці відносини мають бути пов'язаними із матеріально-правовими відносинами, які існують між позивачем та відповідачем.

Так, наприклад, у справі № 756/5645/19 за позовом ОСОБА_1 до акціонерного товариства «Універсал Банк» про визнання кредитного договору удаваним та таким, що укладений в національній валюті України, яка була розглянута Оболонським районним судом м. Києва, представник відповідача подав заяву про залучення до участі у справі третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору – ОСОБА_2, оскільки вона виступає поручителем по кредитному договору, який позивач просить визнати удаваним, тому можливе рішення суду може вплинути на її права та обов'язки. Заслухавши позиції учасників, суд ухвалив залучити до участі у справі ОСОБА_2 в якості третьої особи, оскільки можливе рішення суду може вплинути на її права та обов'язки як поручителя по кредитному договору, який позивач просить визнати удаваним [128].

Водночас, у іншій справі за позовом ОСОБА_3 до ОСОБА_4 про усунення перешкод у користуванні та розпорядженні земельною ділянкою, шляхом зобов'язання вчинити дії Дарницький районний суд м. Києва, розглянувши у підготовчому засіданні клопотання ОСОБА_2 про залучення її до справи у якості третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог, на стороні ОСОБА_3, відмовив у його задоволенні. Клопотання було мотивоване тим, що рішення по цій справі може вплинути на права, свободи, інтереси або обов'язки ОСОБА_2, адже ОСОБА_2 перебувала на правовідносинах з колишнім чоловіком ОСОБА_3 (проживання сім'єю без реєстрації шлюбу з 2000 року, шлюб протягом шістнадцяти років та будівництвом у шлюбі садового будинку АДРЕСА_1), який є позивачем у справі № 753/825/21. Залучення її у справу третьою особою на стороні позивача сприятиме всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи. Суд, розглянувши клопотання, вислухавши представника позивача, вивчивши матеріали справи, прийшов до наступних висновків. Заява про залучення до участі у справі в якості третьої особи, має бути

обґрунтована з наданням суду відповідних доказів того, що рішення у справі може вплинути на права та обов'язки особи, яка звертається з відповідною заявою. Виходячи з предмету спору та суб'єктного складу сторін, суд не знайшов підстав для задоволення заяви про залучення ОСОБА_2 у якості третьої особи, оскільки суб'єктом звернення не доведено підстав для залучення її у процесуальному статусі третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмету спору, та яким чином ухвалене в майбутньому рішення суду безпосередньо вплине на права чи обов'язки цієї особи щодо однієї із сторін у справі. З урахуванням вищенаведеного, Дарницький районний суд м. Києва дійшов висновку про відсутність підстав для задоволення клопотання ОСОБА_2 про залучення третьої особи [152].

Слід наголосити на тому, що матеріально-правові відносини між позивачем та відповідачем не завжди можуть бути дійсними, тобто при поданні позовної заяви їх дійсність, фактично, лише припускається, і лише суд у своєму рішенні остаточно може визначити наявність чи відсутність цих правовідносин.

Водночас, відсутність між сторонами справи дійсних спірних матеріальних правовідносин не може бути процесуальною перешкодою відкриття провадження у справі та її розгляд судом. Виникнення й існування цивільного процесу (позовного провадження), з огляду на дефекти суб'єктного складу сторін, можна заперечити лише в тому випадку, якщо сторони (одна зі сторін) не володіють цивільною процесуальною правоздатністю [90, с. 416].

Слід відмітити, що в деяких категоріях матеріальних правовідносин одна із сторін завжди перебуває у ще одних матеріально-правових відносинах із третьою особою, яка і є у випадку виникнення спору між суб'єктами основного правовідношення потенційним набувачем цивільного процесуального статусу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору.

Досить часто такою специфікою характеризуються правовідносини у сфері захисту прав споживачів. Зокрема, імовірність участі у справах про захист прав споживачів третіх осіб без самостійних вимог підвищується через специфіку певних договірних правовідносин, що можуть скластись між споживачем та виконавцем. Специфіка даних відносин полягає у присутності в зобов'язанні третьої особи. Як приклади подібних зобов'язань можна навести:

1) підряд. У разі укладання підрядником договору субпідряду роботу виконує субпідрядник, але відповідальним за неї перед споживачем залишається генеральний підрядник. Тому в разі задоволення позову споживача до генерального підрядника у зв'язку з недоліками виконаних робіт, генеральний підрядник матиме право регресної вимоги до субпідрядника, отже, субпідрядник може взяти участь в такій справі як третя особа без самостійних вимог;

2) перевезення багажу. У зобов'язанні між перевізником та пасажиром третьою особою бере участь особа, уповноважена на отримання багажу;

3) страхування. У зобов'язанні між страхувальником і страховиком третьою особою є вигодонабувач, на користь якого укладається договір;

4) комісія. У зобов'язанні між покупцем та продавцем-комісіонером бере участь третя особа – комітент [131, с. 7].

Отже, юридична заінтересованість третіх осіб, які не заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, полягає у захисті своїх прав, свобод чи інтересів шляхом сприяння ухваленню судового рішення на користь тієї сторони, на боці якої вони виступають, з метою недопущення виникнення права вимоги до такої третьої особи.

Поряд із юридичною заінтересованістю, у науці цивільного процесуального права виокремлюють й інші ознаки третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

Зокрема: вони користуються загальними правами, які надані особам, що беруть участь у справі; участь третіх осіб у справах позовного провадження сприяє оперативному вирішенню спірних правовідносин і об'єктивному встановленню юридичних фактів, включаючи, права та обов'язки суб'єктів цих правовідносин; вони мають право брати безпосередню участь у розгляді справи або відмовитися від такої участі, але наступне рішення суду матиме для них преюдиційне значення [17, с. 14]; вступають у цивільну справу, у якій уже відкрито провадження; 2) у них відсутні самостійні вимоги щодо предмета спору; беруть участь у справі тільки на одній зі сторін – або позивача, або відповідача; майбутнє рішення суду за результатами розгляду спору між позивачем і відповідачем не встановлює їх прав та обов'язків, але може певним чином вплинути на відносини цих осіб з однією зі сторін [7, с. 261].

Враховуючи положення законодавчих правових норм, а також позиції вчених-процесуалістів, викладені у науковій доктрині, можна стверджувати, що треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, як суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин характеризуються такими ознаками:

1) вступають вже у відкрите провадження у цивільній справі (до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження;

2) вступають у цивільну справу на бік однієї із сторін за власною ініціативою або їх може бути залучено до участі у справі також за заявою учасників справи або за ініціативою суду;

3) вступають у цивільну справу на стороні позивача або відповідача;

4) наділені юридичною заінтересованістю у розгляді справи, яка полягає у захисті у процесі їхніх прав, свобод чи інтересів шляхом сприяння ухваленню судового рішення на користь тієї сторони, на боці якої вони

виступають, з метою недопущення виникнення права вимоги до такої третьої особи;

5) набувають відповідного цивільного процесуального статусу (третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору) після постановлення судом відповідної ухвали;

6) мають процесуальні права і обов'язки, встановлені ст. 43 ЦПК України.

Виходячи з викладеного, третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, ми визначаємо як суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, які вступають вже у відкрите позовне провадження у цивільній справі на стороні позивача або відповідача за власною ініціативою, можуть бути залучені до участі у справі за заявою учасників справи або за ініціативою суду з метою захисту своїх прав, свобод чи інтересів шляхом сприяння ухваленню судового рішення на користь тієї сторони, на боці якої вони виступають, набуваючи відповідного цивільного процесуального статусу, який передбачає наявність прав та обов'язків учасників справи, встановлених ст. 43 ЦПК України.

Так само як і щодо третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, цивільне процесуальне законодавство України не містить заборон щодо участі у справі декількох третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

Наприклад, у справі, що розглядалася Харківським районним судом Харківської області за ОСОБА_1 до Харківської районної державної адміністрації про визнання незаконними дій та скасування розпоряджень у цивільному процесуальному статусі третіх осіб, які не заявляли самостійних вимог щодо предмета спору, брали участь 40 суб'єктів: Відділ містобудування та архітектури Харківського району, Товариство з обмеженою відповідальністю «Архітектурне бюро Харківського району», Харківська регіональна філія «Центр Державного земельного кадастру», Садівниче товариство «Чорнобилець», ОСОБА_2 , ОСОБА_3 , Товариство з

обмеженою відповідальністю «Укрскладбуд-Центр», ОСОБА_4 , ОСОБА_5 , ОСОБА_6 , ОСОБА_7 , ОСОБА_8 , ОСОБА_9 , ОСОБА_10 , ОСОБА_11 , ОСОБА_12 , ОСОБА_13 , ОСОБА_14 , ОСОБА_15 , ОСОБА_16 , ОСОБА_17, ОСОБА_18 , ОСОБА_19 , ОСОБА_20 , ОСОБА_21 , ОСОБА_22 , ОСОБА_23 , ОСОБА_24 , ОСОБА_25 , ОСОБА_26 , ОСОБА_27 , ОСОБА_28 , ОСОБА_29 , ОСОБА_30 , ОСОБА_31 , ОСОБА_32 , ОСОБА_33 , ОСОБА_34 , ОСОБА_35 , ОСОБА_36 [129].

Визначивши юридичну природу третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, та третіх осіб, які таких вимог не заявляють, визначимо законодавчий критерій відповідної класифікації третіх осіб.

В юридичній літературі думки з цього приводу розділилися.

Так, на погляд Ю. Ю. Цал-Цалко, обидві групи третіх осіб віднесені законом до осіб, які беруть участь у справі, а отже є юридично зацікавленими особами. Ступінь заінтересованості в осіб різна. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, мають високий ступінь заінтересованості, особистий інтерес і є учасниками спірного матеріального права. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору це ймовірні суб'єкти спірного матеріального правовідношення, які вступають у такий, що вже виник між позивачем і відповідачем процес, для захисту самостійних прав щодо предмета спору, відмінних та незалежних від прав та інтересів сторін [159, с. 164–165]. Отже, законодавчим критерієм класифікації третіх осіб автор називає ступінь їх юридичної заінтересованості у розгляді цивільної справи.

У відповідному контексті О. В. Фелді зазначає: «В основу такого розмежування третіх осіб законодавець поклав ступінь впливу на їх цивільні права та обов'язки наявного між сторонами спору та судового рішення, яке може бути прийнято за наслідками його вирішення. Для третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги, такий вплив є безпосереднім, оскільки задоволення (повністю або частково) матеріально-правової вимоги позивача до відповідача автоматично виключає можливість задоволення такої

матеріально-правової вимоги третьої особи. І навпаки, такий вплив є відносним для третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог, оскільки потенційне судове рішення лише гіпотетично у майбутньому може вплинути на їх права та обов'язки» [155, с. 141].

Виходячи з викладеного, О. В. Фелді доходить висновку про те, що така відмінність третіх осіб в матеріально-правовому розумінні дістала своє віддзеркалення і в розумінні процесуальному. Так, у цивільних процесуальних правовідносинах їх розрізняють за: 1) обсягом прав та обов'язків (треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, мають усі процесуальні права і обов'язки позивача, в той час як треті особи, які не заявляють самостійних вимог, мають усі процесуальні права і обов'язки, встановлені ст. 27 ЦПК України); 2) порядком їх вступу та (або) залученням до справи; 3) часом реалізації даного права (до закінчення судового розгляду – для третіх осіб із самостійними вимогами, або до ухвалення судом рішення – для третіх осіб без самостійних вимог) [155, с. 141].

С. С. Бичкова єдиним критерієм законодавчої класифікації третіх осіб на тих, які заявляють, та тих, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, вважає ступінь їх юридичної заінтересованості у вирішенні справи [7, с. 224].

А. І. Кузьменко у контексті адміністративного процесу вважає, що основним класифікуючим критерієм третіх осіб в адміністративному судовому процесі є характер їх юридичного інтересу в результаті процесу [97, с. 7].

Отже, серед вчених-процесуалістів переважає думка, що критерієм для законодавчої класифікації третіх осіб на тих, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, і тих, які таких вимог не заявляють, є ступінь їх юридичної заінтересованості у розгляді і вирішенні цивільної справи.

Наша позиція з цього приводу є такою. Як нами вже зазначалося у попередньому підрозділі дисертаційної роботи, цивільний процесуальний

статус третіх осіб обумовлюється порядком їх вступу у цивільну справу, останній, своєю чергою, залежить від характеру матеріально-правової заінтересованості третіх осіб у розгляді та вирішенні справи. Зокрема, за характером матеріально-правової заінтересованості у розгляді та вирішенні цивільної справи законодавець поділяє третіх осіб на два види: тих, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, і тих, які таких вимог не заявляють (статті 52–53 ЦПК України). При цьому відповідно до ч. 3 ст. 52 ЦПК України треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, користуються усіма правами і несуть усі обов'язки позивача. Водночас, треті особи, які не заявляють самостійних вимог, мають процесуальні права і обов'язки, встановлені ст. 43 ЦПК України (ч. 6 ст. 53 ЦПК України).

Виходячи з цього, можна стверджувати, що законодавчим критерієм для класифікації третіх осіб на тих, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, і тих, які таких вимог не заявляють, є порядок їх вступу у цивільну справу (подання позовної заяви до однієї або обох сторін або вступ у цивільну справу на стороні позивача або відповідача), який, своєю чергою, залежить від характеру матеріально-правової заінтересованості третіх осіб у розгляді та вирішенні справи [21, с. 684].

Також, вбачається, що кожен з видів третіх осіб підлягають внутрішній диференціації.

Так, треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, залежно від спрямованості їхнього позову можуть бути класифіковані на:

- 1) третіх осіб, які вступають у цивільну справу шляхом пред'явлення позову до позивача;
- 2) третіх осіб, які вступають у цивільну справу шляхом пред'явлення позову до відповідача;
- 3) третіх осіб, які вступають у цивільну справу шляхом пред'явлення позову до обох сторін.

Водночас, треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, залежно від суб'єкта ініціативи їх участі у цивільній справі можуть бути класифіковані на:

- 1) третіх осіб, які вступають у цивільну справу за власною ініціативою;
- 2) третіх осіб, які залучаються до участі у цивільній справі за заявою учасників справи;
- 3) третіх осіб, які залучаються до участі у цивільній справі за ініціативою суду.

Поряд із цим, залежно від матеріально-правового характеру правовідносин, які є предметом спору, третіх осіб як учасників відповідних справ можна класифікувати на:

- 1) третіх осіб, які є учасниками трудових спорів;
- 2) третіх осіб, які є учасниками справ щодо захисту прав споживачів;
- 3) третіх осіб, які є учасниками спадкових спорів тощо.

2.3. Процесуальний порядок вступу у справу третіх осіб

Як ми визначили у попередньому підрозділі дисертаційної роботи, законодавчим критерієм для класифікації третіх осіб на тих, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, і тих, які таких вимог не заявляють, є порядок їх вступу у цивільну справу (подання позовної заяви до однієї або обох сторін або вступ у цивільну справу на стороні позивача або відповідача), який, своєю чергою, залежить від характеру матеріально-правової заінтересованості третіх осіб у розгляді та вирішенні справи.

Отже, процесуальний порядок вступу третіх у цивільну справу і становитиме предмет дослідження даного підрозділу дисертаційної роботи.

«Вступ у справу третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору є важливим тактичним прийомом, оскільки залучення цих осіб із тактичних міркувань змінює розстановку сил у процесі, розширює

предмет доказування, ускладнює судовий розгляд», – зазначають В. М. Кравчук та О. І. Угриновська [93, с. 133].

Враховуючи, що процесуальний порядок вступу у цивільну справу третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, і третіх осіб, які такі вимоги не заявляють, є різним, проаналізуємо їх окремо.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 52 ЦПК України треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, можуть вступити у справу до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, подавши позов до однієї або декількох сторін.

Як слушно відмічається в юридичній літературі, в силу принципу диспозитивності вступ у справу третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, не може відбуватися інакше, як за її волею, за її власною ініціативою, а саме згідно з бажанням вплинути на зміст рішення суду і тим самим захистити свої права та інтереси. Хоча треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, можуть виявити бажання не вступати у цивільний процес між сторонами, а ініціювати свою цивільну справу, пред'явивши позовну заяву до тієї сторони, на чию користь ухвалене позитивне рішення суду, у результаті чого ця сторона порушила чи поставила під загрозу їхні права чи інтереси [103, с. 69].

Аналізуючи процесуальний порядок вступу у цивільну справу третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, зупинимося спочатку на моменті, до якого така третя особа може вступити у цивільну справу.

Як вже зазначалося, відповідно до ч. 1 ст. 52 ЦПК України треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, можуть вступити у справу до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження.

Відповідно до частин 2, 3 ст. 189 ЦПК України підготовче провадження починається відкриттям провадження у справі і закінчується закриттям підготовчого засідання. Підготовче провадження має бути проведене протягом шістдесяти днів з дня відкриття провадження у справі. У виняткових випадках для належної підготовки справи для розгляду по суті цей строк може бути продовжений не більше ніж на тридцять днів за клопотанням однієї із сторін або з ініціативи суду.

Для виконання завдання підготовчого провадження в кожній судовій справі, яка розглядається за правилами загального позовного провадження, проводиться підготовче засідання. Дата і час підготовчого засідання призначаються суддею з урахуванням обставин справи і необхідності вчинення відповідних процесуальних дій. Підготовче засідання має бути розпочате не пізніше ніж через тридцять днів з дня відкриття провадження у справі (ст. 196 ЦПК України).

За результатами підготовчого засідання суд постановляє ухвалу про: 1) залишення позовної заяви без розгляду; 2) закриття провадження у справі; 3) закриття підготовчого провадження та призначення справи до судового розгляду по суті (ч. 2 ст. 200 ЦПК України).

Аналіз наведений правових норм цивільного процесуального законодавства України дає підстави стверджувати, що третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, може вступити у цивільну справу до постановлення судом відповідно до ч. 2 ст. 200 ЦПК України ухвали за результатами підготовчого засідання.

Водночас, якщо цивільна справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, моментом, до якого третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, може вступити у цивільну справу є початок першого судового засідання, яке відповідно до ч. 4 ст. 289 ЦПК України проводиться не пізніше тридцяти днів з дня відкриття провадження у справі. Таким чином, третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного

провадження, має право вступити у цивільну справу з моменту відкриття провадження у ній і до початку першого судового засідання.

Слід зазначити, що на відміну від цивільного процесуального законодавства України, цивільне процесуальне законодавство країн Європи чітко не визначає моменту, до якого у справу мають право вступити треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору. Так, наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 331 Нового ЦПК Франції, третя особа має вступити у справу своєчасно з тим, щоб вона могла надати своє заперечення проти позовних вимог [7, с. 236].

Якщо звернутися до попередньої редакції ЦПК України від 18.03.2004 р., необхідно зауважити, що ст. 34 ЦПК України в редакції від 18.03.2004 р. встановлювала нормативне правило, відповідно до якого треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, могли вступити у справу до закінчення судового розгляду.

Відповідна норма викликала наукові дискусії, предметом яких були питання про те, чи може третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, вступити у цивільну справу до чи після судових дебатів. Деякі вчені взагалі висловлювали позицію про те, що з мотивів забезпечення своєчасного розгляду справи та повноцінної підготовки до нього доцільно ухвалити нову норму, відповідно до якої третя особа має право вступити у відкрите провадження до або під час попереднього судового засідання [158, с. 326]. Поряд із цим, висловлювалися і такі думки: строк вступу у справу третьої особи із самостійними вимогами слід обмежити початком судових дебатів [7, с. 14].

Наразі, вважаємо, питання щодо моменту вступу у справу третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, слід вважати збалансовано врегульованим у правовій нормі, що її містить ч. 1 ст. 52 ЦПК України.

Далі визначимо підсудність позову третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору.

Як зазначено у ч. 6 ст. 30 ЦПК України, зустрічний позов та позов третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, незалежно від їх підсудності пред'являються в суді за місцем розгляду первісного позову. Це правило не застосовується, коли відповідно до інших визначених у цій статті правил виключної підсудності такий позов має розглядатися іншим судом, ніж тим, що розглядає первісний позов.

В останньому випадку, вбачається, якщо позов буде пред'явлено відповідно до правил виключної підсудності до іншого суду, ніж того, що розглядає первісний позов, суб'єкт звернення з відповідним позовом набуде вже не цивільного процесуального статусу третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, а статусу позивача у новій цивільній справі.

Також слід звернути увагу на особливості визначення підсудності цивільних справ, які діють під час воєнного стану.

Основні особливості в цивільно-процесуальному регулюванні порядку здійснення правосуддя в цивільних справах у зв'язку із воєнним станом полягають у процедурі зміни територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану. До введення воєнного стану подібна процедура зміни підсудності застосовувалась на підставі Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII (стосовно тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим) та Закону України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» від 12 серпня 2014 року № 1632-VII (стосовно тимчасово окупованих територій Донецької і Луганської областей) [89, с. 86–87].

У зв'язку із воєнним станом, після 24 лютого 2022 року, зміна підсудності конкретного суду, який припинив свою роботу (на тимчасово окупованій території або на території ведення воєнних дій), відбувається на підставі відповідного розпорядження Голови Верховного Суду (такі

розпорядження видавались неодноразово починаючи з 6 березня 2022 року). Законодавчою підставою цього є Закон України «Про правовий режим воєнного стану» (адже, починаючи з 24 лютого 2022 року, суди, органи та установи системи правосуддя України працюють відповідно до цього Закону), яким визначено, що у разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів (ст. 26), а також Закон України «Про судоустрій і статус суддів», яким встановлено, що у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя або розпорядженням Голови Верховного Суду. Відповідне рішення є також підставою для передачі усіх справ, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється (ч. 7 ст. 147) [89, с. 87].

Подібним чином віднедавна, згідно із внесеними Законом від 21 квітня 2022 року № 2217-IX змінами, визначатиметься територіальна підсудність судових справ, що розглядаються у судах, розташованих на тимчасово окупованих територіях. Зазначені випадки зміни територіальної підсудності справ є визначеними законом підставами припинення роботи суду, який розглядав справу, про які йде мова у п. 3 ч. 1 ст. 31 ЦПК України як умови передачі цивільної справи на розгляд іншому суду. При цьому вказані закони згідно із ч. 1 ст. 3 ЦПК становлять законодавство про цивільне судочинство [89, с. 87].

Наступним аспектом, на який слід звернути увагу, досліджуючи процесуальний порядок вступу у справу третьої особи, яка не заявляє

самостійних вимог щодо предмета спору, є спрямованість позову такої третьої особи.

Частина 1 ст. 52 ЦПК України визначає, що треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, можуть вступити у справу, подавши позов до однієї або декількох сторін.

Відтак, можна з впевненістю стверджувати: позов третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, може бути пред'явлений і спрямований як до позивача та відповідача окремо, так і до обох сторін разом. При цьому, позов, пред'явлений виключно до відповідача, не завжди буде спрямований і проти позивача. Через різну юридичну природу підстав позову позивача та позову третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, останній може мати індивідуальну, виключну спрямованість позовної вимоги тільки до відповідача [7, с. 230].

Ми погоджуємося з висловленою в юридичній літературі позицією про те, що хоча ЦПК України у ч. 1 ст. 52 і містить нормативне правило, відповідно до якого третім особам, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, надається альтернатива вибору пред'явлення позовної вимоги до однієї чи обох сторін, іноді доцільно пред'являти позов одночасно до обох сторін. Чому? На момент пред'явлення позову третя особа (так само, як і сторони) є тільки ймовірним суб'єктом ймовірного або дійсного спірного матеріального правовідношення. В такій ситуації не виключеним є варіант, що, пред'явивши позов тільки до однієї із сторін, третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, після встановлення судом дійсних спірних матеріальних правовідносин осіб, які беруть участь у справі, буде мати право задоволення своїх вимог за рахунок іншої сторони, до якої такі вимоги не пред'являлися. Отже, можливість захистити свої права, свободи чи законні інтереси у третьої особи, яка первісно пред'явила позов тільки до однієї зі сторін, у такому випадку залишиться нереалізованою. Звідси, вважаємо, що третій особі, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета

спору, у більшості випадків доцільно пред'являти позов одночасно до обох сторін цивільної справи [7, с. 230].

Як визначено у ч. 1 ст. 52 ЦПК України, треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, вступають у справу, подавши позов до однієї або декількох сторін.

Відповідно до ст. 195 ЦПК України до позовів третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору у справі, у якій відкрито провадження, застосовуються положення статей 193 і 194 ЦПК України.

Виходячи з цього, можна стверджувати, що позов третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, приймається до спільного розгляду з первісним позовом, якщо обидва позови взаємопов'язані і спільний їх розгляд є доцільним, зокрема, коли вони виникають з одних правовідносин або коли задоволення позову третьої особи може виключити повністю або частково задоволення первісного позову.

Як зазначає М. М. Васильченко, при прийнятті позовної заяви третьої особи суд повинен виходити із доцільності сумісного розгляду основного позову та позову третьої особи [78, с. 53–54].

У відповідному контексті ми розділяємо позицію, відповідно до якої при вирішенні питання про прийняття позовної заяви третьої особи до спільного розгляду із первісним позовом, суду слід перевіряти додержання загальних правил пред'явлення позову, передбачених у статтях 175 та 177 ЦПК України, а також визначати взаємозв'язок та доцільність спільного розгляду відповідних позовів шляхом встановлення наявності або відсутності обставин, передбачених у ч. 2 ст. 193 ЦПК України [7, с. 239].

Отже, позовна заява третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, має відповідати загальним вимогам, передбаченим статтями 175 та 177 ЦПК України.

Водночас, позов третьої особи є самостійною вимогою щодо предмета спору між позивачем і відповідачем, саме тому позовна заява третьої особи має такі особливості:

1) у ній зазначаються: суд і суддя, у провадженні якого перебуває цивільна справа, в яку третя особа бажає вступити; номер цивільної справи, провадження у якій було відкрито за первісним позовом; найменування сторін та інших осіб, які беруть участь у справі;

2) викладена у такій заяві вимога має стосуватися предмета первісного позову і має бути спрямована до позивача та (або) відповідача;

3) до цієї заяви додаються її копії і копії доданих до неї документів не лише відповідно до кількості відповідачів і третіх осіб, а й відповідно до кількості усіх інших осіб, які беруть участь у справі. Відповідне положення хоча і не знайшло своєї законодавчої регламентації, вбачається, є доцільним з огляду на необхідність забезпечення справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільної справи, однією з умов якого є забезпечення ознайомлення з позовними вимогами третьої особи усіх осіб, які уже беруть участь у справі [7, с. 237].

Відповідно на позовну заяву третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, поширюють дію норми, що встановлюють несприятливі правові наслідки недотримання загальних вимог щодо її форми і змісту, а також порядку подання: вона може бути залишена без руху або її можуть повернути третій особі (ст. 185 ЦПК України).

На зазначеному вище наголошує і Верховний Суд України, який у своїй Постанові від 22 травня 2019 року зазначив, що оскільки треті особи, що заявляють самостійні вимоги, прирівнюються до позивача, то і відповідно всі правові наслідки, які застосовуються до неналежно поданої позивачем позовної заяви, поширюють свою дію і на позов, поданий такими особами. Зокрема, суд може залишити позовну заяву без руху, повернути позовну заяву, відмовити у відкритті провадження або постановити ухвалу про прийняття позову третьої особи до спільного розгляду з первісним позовом та об'єднання вимог в одне провадження [117].

Отже, встановивши, що позовна заява третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, відповідає вимогам, встановленим у

статтях 175, 177, 185, 193–194 ЦПК України, і немає підстав для залишення її без руху, повернення або для відмови у відкритті провадження у справі, суд постановляє ухвалу про прийняття такої заяви і вступ третьої особи у справу [7, с. 239].

Якщо ж при прийнятті позовної заяви третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, буде встановлено, що таку позовну заяву подано без додержання вимог, викладених у статтях 175 і 177 ЦПК України, суд постановляє ухвалу про залишення позовної заяви без руху, про що повідомляє третю особу і надає їй для усунення недоліків строк, який не може перевищувати десяти днів з дня вручення ухвали про залишення позовної заяви без руху. При цьому, якщо третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, відповідно до ухвали суду у встановлений строк виконає вимоги, визначені статтями 175 і 177 ЦПК України, сплатить суму судового збору, позовна заява вважається поданою в день первісного її подання до суду. Якщо така третя особа не усуне недоліки позовної заяви у строк, встановлений судом, заява вважається неподаною і повертається позивачеві (частини 2, 3 ст. 185 ЦПК України) [7, с. 239].

Такий самий правовий наслідок спричиняє невідповідність порядку подання позовної заяви третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, іншим вимогам, зокрема встановленим у ч. 4 ст. 185, ч. 1–2 ст. 193 ЦПК України. У такому випадку суд також постановляє ухвалу про повернення позовної заяви третій особі. Відповідна ухвала не перешкоджає повторному зверненню із заявою до суду, якщо перестануть існувати обставини, що стали підставою для повернення заяви [7, с. 239].

Алгоритм процесуальних дій, які вживає суд при зверненні третьої особи, що заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, описує С. В. Сеник. Так, суд: 1) перевіряє дотримання часової межі здійснення права на вступ у відкрите провадження у справі як третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору; 2) перевіряє матеріально-правовий зв'язок позовних вимог третьої особи із вимогами за первісним позовом; 3)

постановляє одну з двох ухвал: 1) або про прийняття позовної заяви третьої особи до розгляду; 2) або про відмову у прийнятті позовної заяви третьої особи, у резолютивній частині якої обов'язково має бути роз'яснено право звернутися до суду зі своїми вимогами з додержанням загальних правил щодо подання позовних заяв. Такі ухвали оскарженню не підлягають [138, с. 311].

Як було зазначено вище, окрім ухвал про прийняття позовної заяви третьої особи до розгляду або про відмову у прийнятті такої позовної заяви, суд, вирішуючи питання про прийняття позовної заяви та вступ третьої особи у справу, може постановити ухвалу про залишення позовної заяви без руху або повернення такої заяви.

Як слушно відмічає В. А. Лисенко, у зв'язку з викладеним виникають два питання: по-перше, чи вправі сторони оскаржити ухвалу суду про допуск третьої особи до участі у справі, і, по-друге, чи може третя особа оскаржити ухвалу суду про відмову у допуску її у процес між первинними сторонами [103, с. 72].

Виходячи з положень чинного законодавства, на ухвалу суду про допуск третьої особи до участі у справі позивач і відповідач не можуть подати окремі скарги, оскільки такий вступ не перешкоджає подальшому руху справи між первинними сторонами, адже після вступу третьої особи процес продовжується. Тому ч. 1 ст. 353 ЦПК України не передбачає дану ухвалу серед тих ухвал, на які можуть бути подані скарги окремо від рішення суду. Частина 2 цієї статті встановлює, що заперечення на ухвали, що не підлягають оскарженню окремо від рішення суду, включаються до апеляційної скарги на рішення суду. У разі подання апеляційної скарги на ухвалу, що не підлягає оскарженню окремо від рішення суду, суд першої інстанції повертає її заявнику, про що постановляє ухвалу, яка не підлягає оскарженню. Тобто, сторона, подаючи апеляційну скаргу на рішення, які були прийняті у даній справі, має можливість висловити у такій скарзі всі ті

міркування, за якими вона вважає ухвалу суду щодо участі третьої особи у даному процесі не обґрунтованою [103, с. 72].

Поряд із цим, не підлягає оскарженню і ухвала суду про відмову у допуску третьої особи до участі у справі, адже у такому випадку третя особа має право звернутися до суду за захистом свого права із самостійним позовом.

Водночас, у випадку постановлення судом ухвали про прийняття позовної заяви третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, до спільного розгляду із первісним позовом, відповідно до ч. 4 ст. 52 ЦПК України справа за клопотанням учасника справи розглядається спочатку. Відповідно до ч. 1 ст. 42 ЦПК України у справах позовного провадження учасниками справи є сторони, треті особи. У справах можуть також брати участь органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (ч. 4 ст. 42 ЦПК України).

Таким чином, у випадку вступу у справу третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, клопотання про розгляд справи спочатку мають право заявити: сама третя особа, одна із сторін, а також органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Виходячи з викладеного, ми не можемо погодитися з позицією тих науковців, які вважають правильною позицію судів, які в усіх випадках вступу у справу третьої особи із самостійними вимогами розпочинають справу спочатку, незалежно від того, чи заявлено про це клопотання [159, с. 165]. Відповідні дії суду слід вважати порушенням принципу диспозитивності цивільного судочинства, одним із елементів якого є нормативне правило, відповідно до якого учасник справи розпоряджається своїми правами щодо предмета спору на власний розсуд (ч. 3 ст. 13 ЦПК України).

Завершуючи дослідження процесуального порядку вступу у справу третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, слід

зауважити: цивільний процесуальний закон не забороняє участі в одній справі кількох третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору. Якщо третя особа вступає в процес, в якому вже є третя особа з самостійними вимогами, позовні вимоги пред'являють лише до сторін (або до однієї з них) і не можуть пред'являти до третьої особи, яка вступила в судовий процес раніше [138, с. 309].

Далі у межах даного підрозділу дисертаційної роботи звернемо свою увагу на процесуальний порядок вступу у справу третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

Як визначено у ч. 1 ст. 53 ЦПК України треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача до закінчення підготовчого провадження у справі або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження.

Аналіз наведений правових норм цивільного процесуального законодавства України дає підстави стверджувати, що третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, може вступити у цивільну справу до постановлення судом відповідно до ч. 2 ст. 200 ЦПК України ухвали за результатами підготовчого засідання.

Водночас, якщо цивільна справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, моментом, до якого третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, може вступити у цивільну справу є початок першого судового засідання, яке відповідно до ч. 4 ст. 289 ЦПК України проводиться не пізніше тридцяти днів з дня відкриття провадження у справі. Таким чином, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, має право вступити у цивільну справу з моменту відкриття провадження у ній і до початку першого судового засідання.

Відповідно до частин 1, 3 ст. 53 ЦПК України суб'єктом ініціативи щодо вступу (залучення до участі) у справу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, можуть бути:

1) сама третя особа.

У цьому випадку відповідно до ч. 4 ст. 53 ЦПК України потенційна третя особа має подати до суду заяву про вступ у справу;

2) учасники справи.

Ними є: сторони, треті особи (як ті, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, так і ті, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору); органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.

При цьому необхідно враховувати той факт, що третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, залучена до участі у справі за ініціативою інших осіб, які беруть участь у справі, окрім сторін, відповідно до ч. 1 ст. 35 ЦПК України все одно має вступати у справу на бік позивача або відповідача, а саме – тієї сторони, у матеріально-правових відносинах з якою вона перебуває [7, с. 265].

Якщо учасник справи бажає залучити до цивільного процесу третю особу, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, він повинен подати до суду відповідну заяву, яка має бути складена у письмовій формі і приєднана до матеріалів цивільної справи [7, с. 265].

Враховуючи положення цивільного процесуального законодавства України щодо вимог до заяв, які подаються до суду, а також ч. 4 ст. 53 ЦПК України, можна зазначити, що заява має містити: 1) найменування суду, до якого подається заява; 2) ім'я (найменування) особи, яка подає заяву, її місце проживання (перебування) або місцезнаходження, поштовий індекс, номер засобів зв'язку, а також ім'я її представника, якщо заява подається представником, наділеним відповідними повноваженнями; 3) номер і назву справи, до участі в якій бажають залучити третю особу; 4) ім'я (найменування) третьої особи; 5) місце проживання (перебування) або

місцезнаходження цієї третьої особи; 6) підстави, з яких ця особа має бути залучена до участі у справі як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, тобто потрібно зазначити, що між стороною і третьою особою існують певні правовідносини, а також те, яким чином майбутнє рішення суду вплине на права та обов'язки цих осіб; 7) підпис особи, яка подає заяву, або її представника [7, с. 265].

Поряд із правом залучити потенційну третю особу, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, до участі у справі, ЦПК України передбачає й обов'язок сторін залучити до участі у справі таких третіх осіб.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 54 ЦПК України якщо в результаті ухвалення судового рішення сторона може набути право стосовно третьої особи або третя особа може пред'явити вимоги до сторони, така сторона зобов'язана сповістити цю особу про відкриття провадження у справі і подати до суду заяву про залучення її до участі у справі як третю особу, яка не заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору. До такої заяви повинні бути додані докази про направлення її копії особі, про залучення якої як третьої особи подана заява.

Так, наприклад, відповідно до ч. 7 ст. 290 ЦПК України у разі якщо ухвалення судового рішення щодо визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави може вплинути на права та обов'язки третіх осіб щодо таких активів, позивач зобов'язаний одночасно з пред'явленням позову повідомити про це таких третіх осіб і подати до суду заяву про залучення їх до участі у справі як третіх осіб, які не заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору. До такої заяви мають бути додані докази про направлення копій заяви особам, про залучення яких як третіх осіб подана заява [27, с. 142].

Водночас, як зазначається в літературі, зважаючи на невизначеність норм ЦПК України, якими визначається правовий статус прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (прокурорів Генеральної прокуратури України), застосування указаної норми може створити

неоднозначні підходи щодо покладення відповідного обов'язку на конкретного учасника справи внаслідок відсутності законодавчого розмежування правового статусу [26, с. 332]. І з цим не можна не погодитися.

У випадку невиконання стороною відповідного процесуального обов'язку, передбаченого ч. 1 ст. 54 ЦПК України, законна сила судового рішення, ухваленого у цій справі, втрачає властивість преюдиціальності. А саме: як визначено ч. 2 ст. 54 ЦПК України, у разі розгляду справи без повідомлення третьої особи про розгляд справи обставини справи, встановлені судовим рішенням, не мають юридичних наслідків при розгляді позову, пред'явленого стороною, яка брала участь у цій справі, до цієї третьої особи або позову, пред'явленого цією третьою особою до такої сторони;

3) суд.

Як зазначається в юридичній літературі, при визначенні складу осіб, які братимуть участь у справі, суд повинен вжити заходів щодо забезпечення участі у справі третіх осіб [83, с. 323].

Так, відповідно до ч. 3 ст. 53 ЦПК України, якщо суд при вирішенні питання про відкриття провадження у справі або при підготовці справи до розгляду встановить, що рішення суду може вплинути на права та обов'язки осіб, що не є стороною у справі, суд залучає таких осіб до участі у справі як третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

Окремі рекомендації з приводу залучення за ініціативою суду до участі у конкретних категоріях цивільних справ третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, надав Пленум Верховного Суду України. Так, у п. 1-1 своєї Постанови № 6 «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» від 27 березня 1992 р. він зазначив, що суд повинен обговорити питання про притягнення до участі у справі про відшкодування шкоди, завданої працівникові ушкодженням його здоров'я, пов'язаним із виконанням трудових обов'язків, відповідного органу Фонду соціального страхування від нещасних випадків

на виробництві та професійних захворювань України як третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на стороні відповідача [7, с. 266].

Також відповідно до ч. 2 ст. 53 ЦПК України Національне агентство з питань запобігання корупції може бути залучено як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні позивача у справах щодо застосування керівником або роботодавцем чи створення ним загрози застосування негативних заходів впливу до позивача (звільнення, примушування до звільнення, притягнення до дисциплінарної відповідальності, переведення, атестація, зміна умов праці, відмова в призначенні на вищу посаду, скорочення заробітної плати тощо) у зв'язку з повідомленням ним або членом його сім'ї про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою.

Також у справах про відшкодування шкоди, заподіяною війною, як треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, залучаються особи, у віданні яких знаходиться розпорядження об'єктами права власності Російської Федерації та її резидентів [37, с. 590].

В юридичній літературі передбачений ч. 3 ст. 53 ЦПК України обов'язок суду залучати до участі у справі третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, з боку окремих науковців піддається критиці.

Так, на погляд Д. М. Сібільова, ситуація, коли суд повинен притягнути до справи осіб, про яких не заявив позивач, є виправданою в цілому, але законодавець, вирішуючи цю процесуальну проблему, пішов неправильним шляхом, тому що її належне вирішення повинно передбачати можливість притягнення за ініціативою суду не третіх осіб, а співвідповідачів у справі. У реальності ж маємо ситуацію, коли суд притягує до участі у справі суб'єкта спірних матеріальних правовідносин не як сторону, а як третю особу, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору. Також це породжує і суто практичні проблеми, тому що згідно із ст. 53 ЦПК України треті особи користуються в процесі лише процесуальними правами, передбаченими

ст. 43 ЦПК України, і не мають прав сторони, передбачених ст. 49 ЦПК України, тобто беручи участь у справі поряд з іншими учасниками спірних матеріальних правовідносин, вони, будучи також їх суб'єктами, позбавлені можливості визнавати позов, подавати зустрічний позов, укладати мирову угоду тощо. Така ситуація є неприйнятною [142, с. 6].

Як нами вже було встановлено у попередніх підрозділах дисертаційної роботи, цивільне процесуальне законодавство України пов'язує юридичну заінтересованість третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, з впливом рішення суду на її права та обов'язки щодо однієї із сторін, зокрема, такий вплив має проявлятися у тому, що в результаті ухвалення судового рішення сторона може набути право стосовно третьої особи або третя особа може пред'явити вимоги до сторони.

Виходячи з цього, можна стверджувати, що третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, має перебувати у матеріально-правових відносинах з тією стороною, на боці якої вона виступає у справі. При цьому ці відносини мають бути пов'язаними із матеріально-правовими відносинами, які існують між позивачем та відповідачем.

Таким чином, не можна погодитися з Д. М. Сібільовим у тому, що третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, також є суб'єктом спірного матеріального правовідношення між сторонами, а тому має залучатися судом як співвідповідач у справі.

Отже, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, відповідно до частин 1, 3 ст. 53 ЦПК України може вступити у справу за власною ініціативою, може бути залученою до участі у справі за заявою учасників справи або за ініціативою суду.

Якщо суду повідомлено про наявність потенційної третьої особи і він за власною ініціативою бажає залучити її до участі у справі або якщо до нього надійшло клопотання про залучення цієї особи до участі у справі або заява від такої особи про вступ у справі, то він зобов'язаний: 1) повідомити третю особу про справу (таке повідомлення доцільно оформлювати як лист,

до котрого потрібно додавати копію заяви про залучення третьої особи у разі подання учасниками справи відповідної заяви); 2) роз'яснити цій особі її право взяти участь у справі; 3) надіслати копію заяви про залучення третьої особи всім учасникам справи (крім тієї, яка подавала відповідну заяву), для того, щоб вони мали можливість скористатися наданими їм процесуальними правами, зокрема подати свої доводи і міркування щодо такого залучення, а також висловити заперечення з цього приводу [7, с. 266].

У разі, коли третя особа не скористається наданим їй правом і не повідомить про свою згоду на участь у цивільному процесі, справа має розглядатися без неї. Потрібно наголосити, що не можна примусово залучати третю особу до участі у справі, оскільки це суперечитиме принципу диспозитивності. Вважаємо, що обов'язковою умовою для того, щоб третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, стала учасником цивільного процесу, є наявність її згоди [7, с. 266].

Питання щодо залучення та участі у справі третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, суд вирішує шляхом постановлення ухвали, в якій зазначає, на які права чи обов'язки такої особи та яким чином може вплинути рішення суду у справі (ч. 5 ст. 53 ЦПК України).

Як пише С. А. Чванкін: «Учасники справи можуть заперечують проти залучення або допуску третьої особи до участі в цивільній справі, в такому випадку вони фактично виступають проти того охоронюваного законом інтересу, який мала захищати у цивільному процесі така третя особа. При настанні такої ситуації у справі останнє слово залишається за судом. Тобто суд самостійно має вирішити залежно від обставин цивільної справи чи достатньо підстав для входження в цивільний процес такої третьої особи або навпаки мають рацію та відповідну процесуальну аргументацію ті особи, які заперечують проти такого вступу у процес» [170, с. 101].

У цій площині М. І. Балюк та Д. Д. Луспеник наголошують на тому, що вирішуючи питання про залучення до участі у справі або вступу у справу

третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, суд має керуватися чіткими юридичними критеріями, які визначають умови такої участі, і цей критерій має вказувати на прямий юридичний інтерес цієї особи щодо вирішення справи, наслідком якого є вплив на їхні права та обов'язки. Зокрема, такими критеріями є: 1) обов'язкова наявність матеріально-правових відносин між третьою особою та однією зі сторін; 2) матеріально-правові відносини третьої особи й однієї зі сторін мають передбачати можливість спору про право цивільне між третьою особою й особою, на боці якої вона виступає [2, с. 101].

Розділяючи останню позицію, зауважимо, єдиним критерієм у вирішенні питання щодо участі у цивільній справі третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмету спору, має бути потенційний вплив рішення суду на її права та обов'язки щодо однієї із сторін.

Отже, вирішуючи питання про участь у справі третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, суд постановляє ухвалу, якою або задовольняє заяву (клопотання) про допуск чи залучення до участі у справі третьої особи, або відмовляє у задоволенні такої заяви (клопотання). Така ухвала відповідно до ч. 1 ст. 353 ЦПК України не підлягає оскарженню окремо від рішення суду.

Отже, питання про участь у справі третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, вирішується судом першої інстанції. Водночас, непоодинокими є ситуації, коли особи не були учасниками справи під час її розгляду у суді першої інстанції, водночас, виявляють бажання набути цивільного процесуального статусу третіх осіб без самостійних вимог під час розгляду справи в порядку апеляційного або касаційного провадження.

З цього приводу О. В. Фелді зазначає: «Чинне цивільне процесуальне законодавство України не містить прямої заборони для апеляційного суду залучити до участі у справі третю особу без самостійних вимог, яку не було залучено судом першої інстанції. Окрім того, апеляційний суд, в тому числі,

досліджує нові докази, неподання яких до суду першої інстанції було зумовлено поважними причинами. Тому у випадку неучасті третьої особи без самостійних вимог під час розгляду справи в суді першої інстанції оптимальним способом захисту цивільних прав та (або) законних інтересів такої особи є залучення її до розгляду судом інстанції апеляційної, та прийняття від неї нових доказів, оскільки їх неподання до суду першої інстанції було зумовлено поважними причинами [155, с. 150].

Відповідна позиція видається нам досить сумнівною, адже цивільне процесуальне законодавство України не передбачає розширення кола учасників справи на стадії апеляційного провадження. Водночас, відповідно до ч. 1 ст. 352 ЦПК України особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково. Відтак, вбачається, потенційні треті особи, які не брали участі у справі під час її розгляду у суді першої інстанції, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції. Проте у такому випадку після відкриття апеляційного провадження такі особи не набувають цивільного процесуального статусу третіх осіб, а відповідно до ч. 3 ст. 352 ЦПК України користуються процесуальними правами і несуть процесуальні обов'язки учасника справи.

Ще один аспект, на який слід звернути увагу, досліджуючи процесуальний порядок вступу у справу третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, – це процесуальні наслідки такого вступу.

Як визначено у ч. 7 ст. 53 ЦПК України, вступ у справу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, не тягне за собою розгляду справи спочатку. Водночас, як зазначає К. В. Гусаров, практична реалізація цього законодавчого припису навряд чи можлива у справах про відшкодування шкоди, заподіяною війною, оскільки це призведе до

затягування розгляду справи, що не відповідає інтересам позивачів та третіх осіб [39, с. 33].

Отже, єдиним процесуальним наслідком вступу у цивільну справу третьої особи без самостійних вимог слід вважати появу нового учасника цивільної справи, який своїми процесуальними діями може вплинути на хід її розгляду і вирішення.

І, останнє питання, яке виникає у відповідному контексті: чи має право третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, самостійно припинити участь у цивільній справі?

Так, наприклад, третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, має право відмовитися від пред'явленого нею до однієї із сторін позову, і це, фактично, припиняє її участь у цивільній справі.

Водночас, щодо третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, ЦПК України в силу іншого процесуального статусу такого процесуального права для даного учасника не передбачає. Відтак, вбачається, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, може припинити свою участь у цивільній справі тільки у випадку смерті фізичної особи, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва, або ліквідації юридичної особи.

В таких випадках провадження у справі продовжується в процесуальному порядку, встановленому законом, без участі третіх осіб. Жодних спеціальних процесуальних дій суду вчиняти не потрібно.

На цьому у своїй Постанові від 18 серпня 2021 року наголосив і Верховний Суд, який, зокрема, зазначив: суд першої інстанції, з яким погодився й суд апеляційної інстанції, закриваючи провадження у справі в частині залучення Реєстраційної служби Сарненського районного управління юстиції в Рівненській області як третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору на стороні ОСОБА_1, виходив із того, що це є процесуальною ініціативою позивача і беззаперечним його процесуальним

правом, яким він має право вільно розпоряджатися на свій розсуд щодо власного позову [116].

Верховний Суд не може погодитися з такими висновками судів попередніх інстанцій, оскільки третя особа у справі не є стороною у цивільному процесі, а отже, за змістом пункту 7 частини першої статті 255 ЦПК України суд не може закрити провадження в частині залучення Реєстраційної служби Сарненського районного управління юстиції в Рівненській області як третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору. Тобто, третя особа у справі є лише *consortes litis* (учасником справи), не його стороною, а отже, закрити провадження щодо такої особи неможливо із жодних підстав, визначених статтею 255 ЦПК України [116].

Провадження може бути закрито в частині вимог (вимоги) позивача до конкретного відповідача. Процесуальний закон не передбачає закриття провадження в частині залучення третьої особи у справі [116].

Отже, ліквідація Державної реєстраційної служби, залученої до участі у розгляді справи як третя особа, не тягне за собою закриття провадження у справі у частині залучення такої особи до розгляду справи, оскільки цивільно-процесуальним законом не передбачено вчинення судом таких дій [116].

Висновки до розділу 2

Дослідження третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження дозволило нам дійти таких висновків:

1. Третіх осіб у цивільному процесі можна визначити як суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, які вступають вже у відкрите позовне провадження у цивільній справі з метою захисту своїх прав, свобод чи інтересів, які є відмінними від прав, свобод чи інтересів сторін, набуваючи відповідного цивільного процесуального статусу, який обумовлюється порядком їх вступу у цивільну справу.

2. Треті особи як суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин характеризуються низкою таких ознак:

1) треті особи вступають вже в розпочате провадження у цивільній справі до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження (частини 1–2 ст. 52 ЦПК України);

2) у цивільний процес треті особи вступають для захисту власних суб'єктивних прав, свобод чи інтересів, які не збігаються з правами, свободами та інтересами позивача і відповідача;

3) цивільний процесуальний статус третіх осіб обумовлюється порядком їх вступу у цивільну справу, останній, своєю чергою, залежить від характеру матеріально-правової заінтересованості третіх осіб у розгляді та вирішенні справи;

4) у деяких категоріях справ процесуальний та (або) матеріальний закон регламентує коло осіб, які можуть набути процесуального статусу третьої особи у цивільному процесі України.

3. Об'єктом судового захисту у порядку позовного провадження є порушене, невизнане або оспорюване право, водночас, в окремому провадженні таким об'єктом виступає охоронюваний законом інтерес. Порушене, невизнане або оспорюване право потенційного набувача процесуального статусу третьої особи як об'єкт захисту в порядку позовного провадження не є тотожним категорії інтересу такої особи взяти участь у цивільній справі у відповідному процесуальному статусі. Інтерес потенційного набувача процесуального статусу третьої особи опосередковується прагненням такої особи захистити свої права, свободи чи інтереси шляхом ухвалення судового рішення про задоволення її позову до однієї або обох сторін або сприяння ухваленню судового рішення на користь тієї сторони, на боці якої вона виступає.

4. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, – суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які вступають

вже у відкрите позовне провадження у цивільній справі шляхом подання позову до однієї або декількох сторін з метою захисту своїх прав, свобод чи інтересів, які є відмінними від прав, свобод чи інтересів сторін, набуваючи відповідного цивільного процесуального статусу, який передбачає користування правами та виконання обов'язків позивача, після постановлення судом відповідної ухвали.

5. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, характеризуються такими ознаками:

1) вступають вже у відкрите провадження у цивільній справі (до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження);

2) вступають у цивільну справу шляхом подання позову до однієї або декількох сторін;

3) набувають відповідного цивільного процесуального статусу (третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору) після постановлення судом ухвали про прийняття позовної заяви та вступ третьої особи у справу;

4) цивільний процесуальний статус третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, є тотожним до цивільного процесуального статусу позивача у справі;

5) такі особи вступають у справу для захисту своїх суб'єктивних прав, свобод чи інтересів, оскільки вважають, що спірні блага належать саме їм, а не позивачеві або відповідачеві;

6) треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, є дійсними (або ймовірними) учасниками спірного матеріального правовідношення, спір щодо якого є предметом розгляду у порядку цивільного судочинства.

6. Третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, має перебувати у матеріально-правових відносинах з тією стороною,

на боці якої вона виступає у справі. При цьому ці відносини мають бути пов'язаними із матеріально-правовими відносинами, які існують між позивачем та відповідачем.

7. Юридична заінтересованість третіх осіб, які не заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, полягає у захисті своїх прав, свобод чи інтересів шляхом сприяння ухваленню судового рішення на користь тієї сторони, на боці якої вони виступають, з метою недопущення виникнення права вимоги до такої третьої особи.

8. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, як суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин характеризуються такими ознаками:

1) вступають вже у відкрите провадження у цивільній справі (до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження;

2) вступають у цивільну справу на бік однієї із сторін за власною ініціативою або їх може бути залучено до участі у справі також за заявою учасників справи або за ініціативою суду;

3) вступають у цивільну справу на стороні позивача або відповідача;

4) наділені юридичною заінтересованістю у розгляді справи, яка полягає у захисті у процесі їхніх прав, свобод чи інтересів шляхом сприяння ухваленню судового рішення на користь тієї сторони, на боці якої вони виступають, з метою недопущення виникнення права вимоги до такої третьої особи;

5) набувають відповідного цивільного процесуального статусу (третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору) після постановлення судом відповідної ухвали;

6) мають процесуальні права і обов'язки, встановлені ст. 43 ЦПК України.

9. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, – суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які вступають вже у відкрите позовне провадження у цивільній справі на стороні позивача або відповідача за власною ініціативою, можуть бути залучені до участі у справі за заявою учасників справи або за ініціативою суду з метою захисту своїх прав, свобод чи інтересів шляхом сприяння ухваленню судового рішення на користь тієї сторони, на боці якої вони виступають, набуваючи відповідного цивільного процесуального статусу, який передбачає наявність прав та обов'язків учасників справи, встановлених ст. 43 ЦПК України.

10. Законодавчим критерієм для класифікації третіх осіб на тих, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, і тих, які таких вимог не заявляють, є порядок їх вступу у цивільну справу (подання позовної заяви до однієї або обох сторін або вступ у цивільну справу на стороні позивача або відповідача), який, своєю чергою, залежить від характеру матеріально-правової заінтересованості третіх осіб у розгляді та вирішенні справи.

11. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, залежно від спрямованості їхнього позову можуть бути класифіковані на:

- 1) третіх осіб, які вступають у цивільну справу шляхом пред'явлення позову до позивача;
- 2) третіх осіб, які вступають у цивільну справу шляхом пред'явлення позову до відповідача;
- 3) третіх осіб, які вступають у цивільну справу шляхом пред'явлення позову до обох сторін.

12. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, залежно від суб'єкта ініціативи їх участі у цивільній справі можуть бути класифіковані на:

- 1) третіх осіб, які вступають у цивільну справу за власною ініціативою;

2) третіх осіб, які залучаються до участі у цивільній справі за заявою учасників справи;

3) третіх осіб, які залучаються до участі у цивільній справі за ініціативою суду.

13. Залежно від матеріально-правового характеру правовідносин, які є предметом спору, третіх осіб як учасників відповідних справ можна класифікувати на:

1) третіх осіб, які є учасниками трудових спорів;

2) третіх осіб, які є учасниками справ щодо захисту прав споживачів;

3) третіх осіб, які є учасниками спадкових спорів тощо.

14. Треті особи можуть вступити у цивільну справу до постановлення судом відповідно до ч. 2 ст. 200 ЦПК України ухвали за результатами підготовчого засідання. Водночас, якщо цивільна справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, моментом, до якого треті особи можуть вступити у цивільну справу є початок першого судового засідання, яке відповідно до ч. 4 ст. 289 ЦПК України проводиться не пізніше тридцяти днів з дня відкриття провадження у справі. Таким чином, треті особи, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, мають право вступити у цивільну справу з моменту відкриття провадження у ній і до початку першого судового засідання.

15. При вирішенні питання про прийняття позовної заяви третьої особи до спільного розгляду із первісним позовом, суду слід перевіряти додержання загальних правил пред'явлення позову, передбачених у статтях 175 та 177 ЦПК України, а також визначати взаємозв'язок та доцільність спільного розгляду відповідних позовів шляхом встановлення наявності або відсутності обставин, передбачених у ч. 2 ст. 193 ЦПК України.

16. У випадку вступу у справу третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, клопотання про розгляд справи спочатку

мають право заявити: сама третя особа, одна із сторін, а також органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

17. Відповідно до частин 1, 3 ст. 53 ЦПК України суб'єктом ініціативи щодо вступу (залучення до участі) у справу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, можуть бути: 1) сама третя особа; 2) учасники справи; 3) суд.

18. Єдиним критерієм у вирішенні питання щодо участі у цивільній справі третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмету спору, має бути потенційний вплив рішення суду на її права та обов'язки щодо однієї із сторін.

19. Єдиним процесуальним наслідком вступу у цивільну справу третьої особи без самостійних вимог слід вважати появу нового учасника цивільної справи, який своїми процесуальними діями може вплинути на хід її розгляду і вирішення.

20. Третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, може припинити свою участь у цивільній справі тільки у випадку смерті фізичної особи, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва, або ліквідації юридичної особи. В таких випадках провадження у справі продовжується в процесуальному порядку, встановленому законом, без участі третіх осіб. Жодних спеціальних процесуальних дій суду вчиняти не потрібно.

РОЗДІЛ 3

ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ТРЕТІХ ОСІБ

3.1. Загальна характеристика цивільного процесуального статусу третіх осіб

Як слушно відмічає С. С. Бичкова, у цивільному процесуальному праві особливу увагу визначенню поняття правового статусу вчені-процесуалісти не приділяють. Вбачається, така ситуація зумовлена тим, що проблемні аспекти, пов'язані із відповідною правовою категорією, здебільшого, залишаються предметом наукових розвідок фахівців у галузі теорії держави та права. Водночас, поряд із загальним праворозумінням категорії «правовий статус», цивільний процесуальний правовий статус як його різновид характеризується специфічними особливостями, зумовленими специфікою правового регулювання суспільних відносин, що становлять предмет галузі цивільного процесуального права. Спеціальна категорія, гносеологічно наслідуючи загальну, завжди має свою специфіку, індивідуальні риси, особливості, які мають бути виокремлені та досліджені [7, с. 36].

Отже, правовий статус кожного суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин виявляється по-різному – його зміст залежить від приналежності суб'єкта до певної класифікаційної групи учасників цивільного процесу, також він визначається видом цивільного судочинства, в порядку якого розглядається цивільна справа [13, с. 63].

Для визначення поняття та елементів цивільного процесуального статусу, у тому числі відповідного статусу третіх осіб, спочатку звернемо свою увагу на категорію правового статусу у його загальнотеоретичному розумінні.

Так, на погляд О. Ф. Скаун, правовий статус особистості – це система закріплених в нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, відповідно до яких індивід як суб'єкт

права (тобто як такий, що має правосуб'єктність) координує свою поведінку у суспільстві. Структура правового статусу виявляється, на її погляд, у сукупності таких елементів, як: правосуб'єктність, права, свободи, обов'язки, відповідальність. При цьому остання має вторинний характер, оскільки реалізується у результаті скоєного правопорушення або у зв'язку з невиконанням компетенції чи перевищенням її обсягу [144, с. 409, 412].

На думку О. А. Колодія та А. М. Завального, правовий статус – це закріплене правове положення фізичних та юридичних осіб у певній системі суспільних відносин. Структура правового статусу включає: правові норми та принципи, що встановлюють даний статус; правосуб'єктність; основні права, свободи та обов'язки; правові принципи і правові гарантії; законні інтереси; громадянство (або інший зв'язок чи відношення до держави); юридичну відповідальність [14, с. 202].

О. А. Колодій та А. М. Завальний також відмічають, що у правовій доктрині аналізується значна кількість правових статусів, але їх узагальнення дозволяє виокремити основні три види, що співвідносяться між собою як загальне, особливе й одиничне:

– загальний правовий статус – це статус особистості як громадянина держави, члена суспільства. Він визначається перш за все конституцією і не залежить від різних поточних обставин (переміщення по службі, сімейного стану, посади, виконуваних функцій), є єдиним і однаковим для всіх, характеризується відносною статичністю, узагальненістю. Зміна змісту цього статусу залежить від волі законодавця, а не від кожної окремої особи. Загальний правовий статус є базовим, вихідним для всіх інших;

– спеціальний (родовий) правовий статус – відображає особливості положення певних категорій громадян (наприклад, іноземців, студентів, інвалідів, працівників правоохоронних органів тощо). Вказані соціальні групи, базуючись на загальному конституційному статусі громадянина, можуть мати додаткові права, обов'язки, пільги, передбачені чинним

законодавством. Вдосконалення цих статусів – одне із завдань юридичної науки;

– індивідуальний правовий статус – фіксує особливості правового положення конкретної людини у суспільстві. Він є «проекцією» загального і спеціального статусів на конкретного індивіда, інакше кажучи, це сукупність персоніфікованих прав та обов'язків людини. Індивідуальний правовий статус є рухомим, динамічним, він змінюється разом з тими змінами, які відбуваються в житті людини [14, с. 203].

«Правовий статус особи, – пише К. Г. Волинка, – це система взаємопов'язаних прав і свобод та обов'язків, які закріплені в законодавстві і визначають правове положення особи в суспільстві. Суть правового статусу особи полягає у визначенні і законодавчому закріпленні правового становища особи в суспільстві. Правовий статус, що включає права, свободи і обов'язки, цілеспрямовано впливає на створення збалансованих способів взаємодії людей між собою і формування впорядкованих відносин між індивідом, суспільством і державою» [34, с. 207].

До поняття правового статусу К. Г. Волинка виокремлює його елементи, якими є права, свободи і обов'язки.

Так, права і свободи – це закріплені в законодавстві і гарантовані державою юридичні можливості, що дозволяють кожному вільно і на власний розсуд поводитись, а також створювати і користуватись наданими йому нормами права соціальними благами [34, с. 210]. Якщо права і свободи – це встановлені нормами права можливості обирати вид і міру поведінки, то обов'язки – це передбачена правовими нормами необхідність слідувати певному виду і мірі поведінки, це закріплені в законі вимоги держави і суспільства до поведінки особи [34, с. 214].

Також у науковій доктрині можна зустріти думку, що правовий статус особистості – це система прав, свобод і обов'язків особистості, закріплених у Конституції, інших нормативно-правових актах та міжнародних правових актах з прав людини. Права, свободи й обов'язки – це основа правового

статусу особистості, його ядро. Передумовою правового статусу є громадянство – постійний правовий зв'язок особи та держави, виражений у їх взаємних правах і обов'язках. До правового статусу прилягають гарантії реалізації прав, свобод і обов'язків (юридичні, соціально-економічні, політичні, організаційні) та юридична відповідальність. Остання – похідна від будь-якого обов'язку, без обов'язку немає і відповідальності за його невиконання [3, с. 267].

С. Л. Лисенков вважає, що правовий статус особи – це сукупність закріплених у чинному законодавстві прав, свобод та обов'язків, а також гарантій їх реалізації. Отже, правовий статус є складним явищем, яке включає три елементи: 1) права і свободи; 2) обов'язки; 3) гарантії реального здійснення прав і обов'язків [104, с. 258].

Інші вчені визначають правовий статус суб'єктів права як це сукупність усіх прав, обов'язків і законних інтересів суб'єктів права [160, с. 342; 148, с. 237; 47, с. 342] або тільки прав та обов'язків [161, с. 292; 164, с. 241; 31, с. 717; 123, с. 78–79]. І. В. Топор додає до вказаних елементів правового статусу ще й відповідальність [151, с. 10].

О.В. Гетманцев, не визначаючи законний інтерес у процесуальних правовідносинах елементом правового статусу їх учасників, вказує на законний інтерес як на елемент змісту цивільних процесуальних правовідносин, поряд із процесуальними правами й обов'язками. Свою позицію дослідник обґрунтовує значенням законного інтересу як підстави для реалізації суб'єктивних прав і обов'язків [35, с. 42].

Р. Б. Тополевський та Н. В. Федіна вважають, що правовий статус особи (від лат. «status» – стан, положення) – юридично закріплене становище людини в державі, відповідно до якого особа як суб'єкт права вступає у правовідносини, а отже координує свою діяльність і поведінку в суспільстві [150, с. 100].

Як ознаки правового статусу особи автори виокремлюють:

– виступає як юридична міра соціальної свободи суб'єкта права;

- встановлюється спеціально уповноваженими органами держави, його зміст змінюється з волі законодавця, а не окремих суб'єктів права, відповідно на яких він поширюється;
- встановлює межі, за які не мають виходити діяльність і поведінка людини в суспільстві.
- відображається у правових нормах і принципах, які формально закріплені у нормативно-правових актах, нормативно-правових договорів, а також інших джерелах (формах) права;
- залежить від сутності соціального укладу, в умовах якого він складається і функціонує, а отже зазнає впливу безлічі чинників, основними з яких є праця і власність як основа держави;
- має визначену структуру, тобто суб'єктивні права, законні інтереси, обов'язки, що є однаковими для всіх його носіїв [150, с. 100].

На погляд Р. Б. Тополевського та Н. В. Федіни, структура правового статусу особи охоплює суб'єктивні юридичні права та обов'язки, а отже гарантії здійснення прав і обов'язків. Підставою для наявності правового статусу особи є її правосуб'єктність [150, с. 101].

Аналіз наведених позицій дає підстави стверджувати, що більшість науковців схилиються до висновку про те, що елементами правового статусу особи, беззаперечно, є права, обов'язки та інтереси. Приєднуємося до такої позиції і ми.

При цьому, зауважимо, що інші правові категорії також пов'язані із категорією правового статусу, проте не є його елементами. А саме: правосуб'єктність розглядаємо як загальну передумову набуття правового статусу, а громадянство вважаємо підставою виникнення у фізичної особи певного виду правового статусу – статусу громадянина, іноземця, особи без громадянства. Принципи права, на наше переконання, є орієнтиром при формуванні правового статусу, юридичні гарантії – засобом його реалізації, а відповідальність – формою державного впливу на порушення засад правового статусу. Свободи, у свою чергу, хоча і входять до структури

правового статусу, але не є самостійним його елементом, адже становлять зміст прав і повністю поглинаються ними. Отже, зазначені категорії (правосуб'єктність, громадянство, принципи права, юридичні гарантії, відповідальність та свободи), з огляду на специфіку своєї юридичної природи, не є елементами структури правового статусу [7, с. 49].

Цивільний процесуальний правовий статус є видом галузевого правового статусу, отже, на наш погляд, має складатися з тотожних елементів: відповідних прав, обов'язків та інтересів.

Результати сучасних наукових досліджень у галузі цивільного процесуального права підтверджують актуальність розвитку розуміння цивільного процесуального статусу як сукупності відповідних елементів.

Так, Я. Я. Мельник вказує про необхідність побудови належної процедури реалізації позитивно визначених цивільних процесуальних прав та обов'язків, забезпечення безперешкодності їх реалізації, визначення ступеня деструктивності чи конфліктності конкретної процесуальної ситуації, забезпечення принципу пропорційності [106, с. 4, 10–11].

На погляд Ю. Ю. Рябченка, зміст поняття цивільного процесуального статусу має вихідне значення щодо подальшого розвитку гарантій реалізації цивільних процесуальних прав та цивільних процесуальних обов'язків (у правотворчому контексті), а також тлумачення судом змісту вказаних прав та обов'язків у конкретних ситуаціях (у правозастосовному контексті) [132, с. 166]. Водночас, категорію «законний інтерес» треба визначити основою процесуального статусу, а суб'єктивне процесуальне право як елемент процесуального статусу особи є формою закріплення законного інтересу [130, с. 59].

Також Ю. Ю. Рябченко наголошує на тому, що категорія цивільного процесуального статусу може сприйматись як у вузькому, так і у широкому сенсі. У вузькому сенсі ним є закріплена цивільним процесуальним законодавством сукупність цивільних процесуальних прав та цивільних процесуальних обов'язків. У широкому сенсі ним охоплюються також:

положення щодо прав людини «*jus cogens*», актуальні засади принципу верховенства права у цивільному судочинстві [132, с. 165].

Отже, цивільний процесуальний правовий статус – це сукупність закріплених у цивільному процесуальному законодавстві прав, обов’язків та інтересів суб’єктів цивільних процесуальних правовідносин. Відповідно, елементами цивільного процесуального правового статусу є: 1) суб’єктивні цивільні процесуальні права; 2) юридичні цивільні процесуальні обов’язки; 3) законні цивільні процесуальні інтереси. Передумовою ж його набуття є цивільна процесуальна правосуб’єктність [7, с. 51].

Таким чином, змістовно складаючись з трьох елементів та маючи своєю передумовою цивільну процесуальну правосуб’єктність, цивільний процесуальний статус третіх осіб як учасників справ позовного провадження визначає процесуальне становище зазначених суб’єктів цивільних процесуальних правовідносин під час розгляду і вирішення цивільних справ [23, с. 369].

Як і будь-які інші учасники цивільного процесу, треті особи як учасники справ позовного провадження, наділені цивільним процесуальним статусом.

Виходячи із викладеного вище, цивільний процесуальний статус третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження можна визначити як сукупність закріплених у цивільному процесуальному законодавстві прав, обов’язків та інтересів відповідних суб’єктів цивільних процесуальних правовідносин [20, с. 57].

Перший аспект, на який ми звернемо увагу, надаючи загальну характеристику цивільному процесуальному статусу третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження – це момент його виникнення.

Враховуючи той факт, що треті особи вступають (залучаються до участі) у цивільну справу вже після відкриття провадження у ній, відповідний цивільний процесуальний статус виникає з моменту постановлення судом відповідної ухвали.

Зокрема, цивільний процесуальний статус третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, виникає у фізичних та юридичних осіб, держави, а також інших учасників правовідносин, справи щодо яких розглядаються у порядку цивільного судочинства, з моменту постановлення судом ухвали про прийняття позовної заяви та вступ третьої особи у справу. Водночас, цивільний процесуальний статус третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, виникає у фізичних та юридичних осіб, держави, а також інших учасників правовідносин, справи щодо яких розглядаються у порядку цивільного судочинства, з моменту постановлення судом ухвали про вступ (залучення) третіх осіб до участі у справі.

Зауважимо, що питання набуття суб'єктом цивільного процесуального правового статусу особи, яка бере участь у справі, має велике практичне значення. Наприклад, особи, інтерес яких може у майбутньому зачіпатися судовим рішенням, якщо вони не вступили у справу, не набувають цивільного процесуального правового статусу третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, а тому не мають комплексу цивільних процесуальних прав та обов'язків учасника цивільної справи, у тому числі й права на оскарження судового рішення [172, с. 76], але крім випадків, коли в рішенні суду визначено їхні права та обов'язки.

Далі розглянемо передумову виникнення та елементи цивільного процесуального статусу третіх осіб як учасників цивільної справи.

Як було зазначено вище, передумовою виникнення цивільного процесуального статусу третіх осіб є цивільна процесуальна правосуб'єктність [174, с. 708].

Правосуб'єктність – здатність виступати суб'єктом правовідносин, що складається з правоздатності та дієздатності. Правосуб'єктність є соціально-юридичною властивістю особи: вона має дві сторони – соціальну та юридичну [14, с. 198].

Соціальна сторона правосуб'єктності виражається в тому, що ознаки суб'єктів права законодавець не може обирати довільно – вони визначаються

як самим життям, так і інтересами, потребами та закономірностями суспільного розвитку [14, с. 198].

Юридична сторона – полягає в тому, що ознаки суб'єктів права обов'язково повинні бути закріплені в нормах права [14, с. 199].

У теорії права є достатньо обґрунтована точка зору, яка полягає в тому, що правосуб'єктність може розглядатися як свого роду суб'єктивне юридичне право – «право на право» [92, с. 315–316].

Правосуб'єктність – це самостійна правова категорія, що існує поряд із правами і обов'язками. Вона свідчить про правову здатність особи бути носієм цих прав і обов'язків, тобто правосуб'єктність – не кількісне вираження прав суб'єкта, а постійний громадянський стан особи; не саме володіння правами, а передумова, здатність здобувати і здійснювати суб'єктивні права [145, с. 536].

Відповідно, елементами правосуб'єктності є правоздатність (здатність особи мати суб'єктивні юридичні права та юридичні обов'язки) та дієздатність (здатність особи своїми діями набувати і здійснювати суб'єктивні права та юридичні обов'язки) [14, с. 199–200].

Цивільна процесуальна правосуб'єктність є галузевим видом правосуб'єктності у її загальнотеоретичному розумінні.

Як зазначає С. С. Бичкова, зазначений підвид галузевої правосуб'єктності регламентується нормами цивільного процесуального права і є підставою для набуття суб'єктами правовідносин цивільного процесуального правового статусу учасника цивільного процесу, у тому числі особи, яка бере участь у справах позовного провадження. При цьому, цивільна процесуальна правосуб'єктність кожної особи, яка бере участь у справах позовного провадження, визначається залежно від завдань, що їх вона виконує, та інтересів, що їх вона має на меті під час розгляду і вирішення цивільної справи [7, с. 56].

Таким чином, цивільну процесуальну правосуб'єктність можна визначити як невід'ємну юридичну властивість суб'єкта, яка, структурно

складаючись із цивільної процесуальної правоздатності та цивільної процесуальної дієздатності, виявляється у здатності суб'єкта бути учасником цивільного процесу (стороною, третьою особою, експертом, свідком та ін.), набуваючи відповідного цивільного процесуального правового статусу [7, с. 56].

Ознаками цивільної процесуальної правосуб'єктності є те, що вона: 1) регламентована нормами цивільного процесуального права; 2) має невід'ємний зв'язок з її носієм – майбутнім суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин з відповідним цивільним процесуальним правовим статусом; 3) зовні виявляється у визначеній законом формі – «здатності» суб'єкта вступати у цивільні процесуальні правовідносини; 4) належить, поряд із нормами цивільного процесуального права, до передумов виникнення цивільних процесуальних правовідносин, зокрема, формування такого їх елементу, як зміст; 5) є передумовою набуття цивільного процесуального правового статусу учасника цивільного процесу, у тому числі особи, яка бере участь у справах позовного провадження [7, с. 59–60].

Що стосується цивільної процесуальної правосуб'єктності третьої особи, то її можна визначити як здатність суб'єкта бути носієм цивільних процесуальних прав та обов'язків третьої особи як учасника цивільної справи, а також здатність суб'єкта своїми діями набувати відповідних цивільних процесуальних прав третьої особи та виконувати відповідні цивільні процесуальні обов'язки, а у разі їх невиконання нести цивільну процесуальну відповідальність.

Елементами цивільної процесуальної правосуб'єктності третьої особи є цивільна процесуальна правоздатність та цивільна процесуальна дієздатність.

Враховуючи положення ст. 46 ЦПК України, цивільною процесуальною правоздатністю третьої особи є здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки третьої особи.

Також у правовій нормі, що її містить ст. 46 ЦПК України, наголошено, що цивільну процесуальну правоздатність мають усі фізичні і юридичні особи.

Вбачається, що відповідна позиція потребує уточнення. Відповідно до ст. 2 ЦК України учасниками цивільних відносин є: фізичні особи та юридичні особи, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права. Зазначені суб'єкти також можуть набувати цивільного процесуального статусу учасника цивільної справи, у тому числі третьої особи.

Виходячи з викладеного, з метою оптимізації цивільного процесуального законодавства України пропонуємо викласти у новій редакції статтю 46 ЦПК України: «Здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи (цивільна процесуальна правоздатність) мають усі фізичні і юридичні особи, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права».

Цивільна процесуальна правоздатність фізичної особи виникає з моменту її народження і припиняється у момент її смерті, а юридичної особи – з моменту її створення і припиняється з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення. Водночас, момент виникнення та припинення загальної цивільної процесуальної правоздатності інших учасників правовідносин, справи щодо яких розглядаються в порядку цивільного судочинства (держави Україна, Автономної Республіки Крим, територіальної громади, іноземних держав та інших суб'єктів), визначаються особливостями їх юридичної природи [7, с. 70].

Другим елементом цивільної процесуальної правосуб'єктності як передумови виникнення цивільного процесуального статусу третьої особи є цивільна процесуальна дієздатність.

Враховуючи положення ч. 1 ст. 47 ЦПК України, цивільну процесуальну дієздатність третьої особи можна визначити як здатність

особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати цивільні процесуальні обов'язки третьої особи в суді.

Цивільну процесуальну дієздатність третьої особи мають фізичні особи, які досягли повноліття, а також юридичні особи.

Неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а також особи, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати обов'язки третьої особи в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом. Суд може залучити до участі в таких справах законного представника неповнолітньої особи або особи, цивільна дієздатність якої обмежена (ч. 2 ст. 47 ЦПК України).

У разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, вона набуває цивільної процесуальної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу. Цивільної процесуальної дієздатності набуває також неповнолітня особа, якій у порядку, встановленому ЦПК України, надано повну цивільну дієздатність (ч. 3 ст. 47 ЦПК України).

У ч. 1 ст. 47 ЦПК України законодавець також «забув» про те, що учасниками цивільних процесуальних правовідносин, окрім фізичних та юридичних осіб, також можуть бути держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права.

Виходячи з викладеного, з метою оптимізації цивільного процесуального законодавства України пропонуємо викласти у новій редакції правову норму, що її містить ч. 1 ст. 47 ЦПК України, а саме: «Здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді (цивільна процесуальна дієздатність) мають фізичні особи, які досягли повноліття, юридичні особи, а також держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права».

Щодо елементів цивільного процесуального статусу третьої особи. Як було зазначено вище, такими елементами є: 1) суб'єктивні цивільні процесуальні права; 2) юридичні цивільні процесуальні обов'язки; 3) законні цивільні процесуальні інтереси.

У теорії права суб'єктивне право розуміється як встановлена нормами права міра можливої поведінки уповноваженої особи для задоволення її інтересів і потреб, яка забезпечується відповідними юридичними обов'язками інших (зобов'язаних) осіб [14, с. 204–205].

Розглядаючи структуру будь-якого суб'єктивного права, необхідно виходити з концепції взаємопов'язаності його трьох елементів: а) право на власні дії; б) право на чужі дії (вимагати від зобов'язаної сторони виконання певних активних дій на свою користь (активне зобов'язання) чи навпаки вимагати утримуватись від вчинення певних дій (негативне зобов'язання); в) право на захист [149, с. 107].

Виходячи із загальнотеоретичного розуміння суб'єктивного права та враховуючи галузеву специфіку цивільного судочинства, суб'єктивне цивільне процесуальне право можна визначити як встановлену нормами цивільного процесуального права міру можливої поведінки суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин, яка забезпечується відповідними юридичними обов'язками інших суб'єктів даних правовідносин.

Другим елементом цивільного процесуального статусу третьої особи є юридичний цивільний процесуальний обов'язок.

У теорії права юридичний обов'язок визначається як покладена нормами права на зобов'язану особу й забезпечена можливістю застосування засобів державного примусу міра необхідної поведінки, яку вона повинна здійснювати в інтересах уповноваженої особи [14, с. 205].

Структура юридичного обов'язку включає: зобов'язання дією, тобто здійснювати певні дії; зобов'язання необхідною поведінкою, тобто не перешкоджати контрагенту користуватись тим благом, по відношенню до якого він наділений правом; зобов'язання виконанням, тобто реагувати на

законні вимоги правомочної сторони; зобов'язання претерпінням (позбавленням), тобто нести юридичну відповідальність у разі відмови від виконання юридичних обов'язків або несумлінного їх виконання, в тому числі, і необхідність держави-порушниці конвенційних зобов'язань понести встановлену відповідальність [14, с. 205–206].

Звідси: юридичний цивільний процесуальний обов'язок – це встановлена нормами цивільного процесуального права міра необхідної поведінки суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин, яка спрямована на задоволення інтересів носія суб'єктивного цивільного процесуального права і забезпечена можливістю застосування у встановлених законом випадках заходів процесуального примусу.

Третім елементом цивільного процесуального статусу третьої особи є законний цивільний процесуальний інтерес.

У загальнотеоретичному розумінні законний інтерес – це усвідомлена суб'єктом права необхідність задоволення своїх потреб способом, що допускається, але прямо не передбачений чинним законодавством. Суб'єктивне право, юридичний обов'язок і законний інтерес є об'єктами правової охорони [14, с. 202].

Ознаки законного інтересу: законний інтерес виражається в простому юридичному дозволі, який можна сформулювати таким чином: «дозволено все, що прямо не заборонено»; законним визнається тільки інтерес, що не суперечить суспільним інтересам. Так, не можна назвати законним інтерес монополіста-виробника у встановленні надвисокої ціни на вироблений товар; забезпечує прагнення суб'єкта користуватися конкретним соціальним благом; визнається приводом звернення до компетентного органу (але тільки в певних випадках) якщо законний інтерес носить приватний характер; на відміну від суб'єктивного права законному інтересу не відповідає чий-небудь обов'язок задовольняти останній або сприяти його реалізації, проте ніхто не має права заборонити особі діяти заради здійснення своїх законних інтересів [107, с. 192–193].

У юридичній літературі охоронюваний законом інтерес визначається як усвідомлена суб'єктом права необхідність в отриманні певного матеріального (нематеріального) блага або зміни правового статусу, що спонукає суб'єктів права вчиняти конкретні дії чи, навпаки, утримуватися від них, перебуває в правовому полі та є незабороненою державою, здійснюється у формі дозволеного домагання і реалізується в конкретному правовідношенні. При цьому інтерес є передумовою виникнення, розвитку та припинення суб'єктивного права, і останнє слід розглядати як засіб реалізації інтересу, що полягає в соціальній потребі (необхідності) такої поведінки [33, с. 221, 224].

Конституційний Суд України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 1 грудня 2004 р. № 18-рп/2004. Зокрема, наголосив на тому, що поняття «охоронюваний законом інтерес», яке вживається у законах України у логічно-смісловому зв'язку з поняттям «права», треба розуміти як прагнення до користування конкретним матеріальним та (або) нематеріальним благом, як зумовлений загальним змістом об'єктивного і прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загальноправовим засадам. Інтерес, навіть перебуваючи під охороною закону чи права, на відміну від суб'єктивного права, не має такої правової можливості, як останнє, оскільки не забезпечується юридичним обов'язком іншої сторони [126].

Враховуючи положення теорії права, наукову доктрину та акти офіційного тлумачення, законний цивільний процесуальний інтерес можна визначити як прагнення суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин

досягти певної процесуальної мети, яке опосередковується змістом суб'єктивного цивільного процесуального права.

Отже, ми проаналізувати елементи цивільного процесуального статусу третіх осіб як учасників цивільної справи.

Завершуючи дослідження цивільного процесуального статусу третіх осіб, виокремимо види даної правової категорії.

У відповідному контексті ми поділяємо позицію С. С. Бичкової, відповідно до якої всі елементи, що становлять цивільний процесуальний правовий статус учасників справи, доцільно класифікувати на: загальні – ті, якими наділені всі учасники справи, та спеціальні – ті, якими кожен з учасників справи наділений індивідуально. Виходячи з викладеного, цивільний процесуальний правовий статус учасників справи за характером належних особі суб'єктивних цивільних процесуальних прав, юридичних цивільних процесуальних обов'язків та законних цивільних процесуальних інтересів доцільно класифікувати на загальний та спеціальний [7, с. 85].

Виходячи з викладеного, можна стверджувати, що загальний цивільний процесуальний правовий статус третіх осіб є сукупністю загальних суб'єктивних цивільних процесуальних прав, юридичних цивільних процесуальних обов'язків та законних цивільних процесуальних інтересів, якими наділені всі без винятку учасники цивільної справи.

Водночас, спеціальний цивільний процесуальний правовий статус третіх осіб є сукупністю спеціальних суб'єктивних цивільних процесуальних прав, юридичних цивільних процесуальних обов'язків та законних цивільних процесуальних інтересів, якими кожен з учасників справи наділений індивідуально.

В подальших підрозділах дисертаційної роботи ми охарактеризуємо загальний та спеціальний цивільний процесуальний статус кожного виду третіх осіб.

3.2. Цивільний процесуальний статус третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору

Як вже було нами встановлено у попередньому підрозділі дисертаційної роботи, цивільний процесуальний статус третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, поділяється на загальний та спеціальний.

Загальний цивільний процесуальний правовий статус третіх осіб є сукупністю загальних суб'єктивних цивільних процесуальних прав, юридичних цивільних процесуальних обов'язків та законних цивільних процесуальних інтересів, якими наділені всі без винятку учасники цивільної справи.

Водночас, спеціальний цивільний процесуальний правовий статус третіх осіб є сукупністю спеціальних суб'єктивних цивільних процесуальних прав, юридичних цивільних процесуальних обов'язків та законних цивільних процесуальних інтересів, якими третя особа наділена індивідуально.

Виходячи з того, що відповідно до ч. 1 ст. 42 ЦПК України треті особи є учасниками справ позовного провадження, вони наділяються загальними процесуальними правами та обов'язками учасників справи, які регламентовані ст. 43 ЦПК України.

«Проте, незважаючи на класичну структуру, загальний цивільний процесуальний правовий статус третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, має свою специфіку, яка виявляється, з огляду на юридичну природу зазначеного суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин, в особливостях реалізації деяких загальних суб'єктивних цивільних процесуальних прав», – пише С. С. Бичкова [7, с. 242].

При цьому, як слушно відмічається в юридичній літературі, відносна самостійність в розвитку цивільного процесу третіх осіб не впливає на їхню повну самостійність у здійсненні належних їм суб'єктивних цивільних процесуальних прав та виконанні обов'язків. Свої права вони реалізують без

будь-яких обмежень, виходячи тільки з необхідності захистити власні права та інтереси [138, с. 312].

Отже, загальний цивільний процесуальний статус третіх осіб формують:

а) загальні цивільні процесуальні права, як-от:

1) право ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, копії, одержувати копії судових рішень (п. 1 ч. 1 ст. 43 ЦПК України).

Порядок ознайомлення з матеріалами справи регламентовано Інструкцією з діловодства в місцевих та апеляційних судах України, яка затверджена наказом Державної судової адміністрації України від 20.08.2019 р. № 814.

Відповідно до п.п. 5–6 розділу X Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України судова справа видається для ознайомлення після перевірки документів, що посвідчують особу та її повноваження відповідно до чинного законодавства. Особи під час ознайомлення з матеріалами судових справ можуть робити з них виписки та копії відповідно до вимог законодавства. Після ознайомлення з матеріалами судової справи така особа робить відповідний запис на своїй заяві про надання судової справи для ознайомлення (із обов'язковим зазначенням підпису, ініціалів та прізвища, дати ознайомлення), після чого заява долучається до матеріалів судової справи.

При поверненні судової справи після ознайомлення відповідальний працівник, який видавав судову справу, повинен ретельно перевірити наявність у судовій справі всіх документів у присутності особи, якій справа надавалась для ознайомлення. У разі виявлення нестачі документів, аркушів, їх пошкодження складається акт у двох примірниках, один з яких за резолюцією судді долучається до судової справи, другий – передається для вжиття відповідних заходів керівнику апарату суду (п. 7 розділу X Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України).

Копії судових рішень видаються особам, які відповідно до чинного законодавства мають право на їх одержання. Учасникам справи, які були присутні у судовому засіданні, копії судового рішення вручаються негайно після проголошення такого рішення, під розписку безпосередньо в суді (п. 1 розділу XI Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України).

Учасникам справи, які не були присутні в судовому засіданні, або якщо судове рішення було ухвалено в порядку письмового провадження чи без повідомлення (виклику) учасників справи, копія судового рішення у паперовій формі, засвідчена відповідно до вимог Інструкції, надсилається у порядку, визначеному законом. Копія судового рішення в електронній формі може бути надіслана в порядку, передбаченому процесуальними кодексами, з дотриманням вимог Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» та Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» (п. 2 розділу XI Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України).

Заява про повторну видачу копій судових рішень з відміткою заявника про їх отримання та документ, який підтверджує сплату судового збору за надання копій судових рішень, підшивається до матеріалів судової справи (п. 15 розділу XI Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України);

2) право подавати докази; брати участь у судових засіданнях, якщо інше не визначено законом; брати участь у дослідженні доказів; ставити питання іншим учасникам справи, а також свідкам, експертам, спеціалістам (п. 2 ч. 1 ст. 43 ЦПК України).

Як визначено у частинах 1–2, 8 ст. 83 ЦПК України, третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, має подати докази у справі безпосередньо до суду разом з поданням позовної заяви. Докази, не подані у встановлений законом або судом строк, до розгляду судом не приймаються, крім випадку, коли третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо

предмета спору, обґрунтує неможливість їх подання у вказаний строк з причин, що не залежали від неї.

Суд під час розгляду справи повинен безпосередньо дослідити докази у справі: ознайомитися з письмовими та електронними доказами, висновками експертів, поясненнями учасників справи, викладеними в заявах по суті справи, показаннями свідків, оглянути речові докази. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, можуть давати свої пояснення з приводу письмових, речових і електронних доказів або протоколів їх огляду, ставити питання експертам. Першою ставить питання особа, за клопотанням якої було викликано експерта (частини 1–5 ст. 229 ЦПК України).

Щодо права третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, брати участь у судових засіданнях слід наголосити на наступному.

Судове засідання проводиться у спеціально обладнаному приміщенні – залі судових засідань. Окремі процесуальні дії в разі необхідності можуть вчинятися за межами приміщення суду. Про місце, дату і час судового засідання суд повідомляє учасників справи. Третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, має право заявити клопотання про розгляд справи за її відсутності. Якщо таке клопотання заявили всі учасники справи, судовий розгляд справи здійснюється на підставі наявних у суду матеріалів (частини 2–4 ст. 211 ЦПК України).

Крім того, як визначено у частинах 1–2 ст. 212 ЦПК України, третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, має право брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду за умови наявності у суді відповідної технічної можливості, про яку суд зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі, крім випадків, коли явка такої третьої особи в судове засідання визнана судом обов'язковою. Третя особа має подати заяву про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду не пізніше ніж за

п'ять днів до судового засідання. Копія заяви в той самий строк надсилається іншим учасникам справи;

3) право подавати заяви та клопотання, надавати пояснення суду, наводити свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти заяв, клопотань, доводів і міркувань інших осіб (п. 3 ч. 1 ст. 43 ЦПК України).

У межах даного права законодавець наділив третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, правом клопотати про розгляд цивільної справи спочатку (ч. 4 ст. 52 ЦПК України) [7, с. 242].

За загальним правилом, вступ у цивільну справу третьої особи, яка заявила самостійні вимоги щодо предмета спору, не тягне за собою обов'язкового розгляду цивільної справи спочатку. Однак, якщо третя особа заявила відповідне клопотання, суд, як впливає із ч. 4 ст. 52 ЦПК України, зобов'язаний заново розпочати розгляд справи. Таке клопотання третьої особи називають «безвідмовним», адже у разі його подання суд не має альтернативних варіантів судового рішення – клопотання про розгляд справи спочатку у зв'язку зі вступом у справу третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, завжди підлягає безумовному задоволенню. Відповідна норма закону спрямована на те, щоб забезпечити цій третій особі реальні можливості використання наданих їй цивільних процесуальних прав (щодо подання доказів, участі в їх дослідженні, щодо заявлення клопотань і відводів, надання пояснень суду тощо) [7, с. 242].

Як зазначають деякі науковці, законодавець на надає тлумачення словосполученню – «розгляд цивільної справи спочатку», що, своєю чергою викликає складнощі у судовій практиці [171, с. 101; 136, с. 183].

На наш погляд, виходячи з того, що третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, може вступити у цивільну справу до постановлення судом ухвали за результатами підготовчого засідання, а якщо цивільна справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, – до початку першого судового засідання, термін «розгляд

цивільної справи спочатку», якщо справа розглядається за правилами загального позовного провадження, слід тлумачити як повернення до початку стадії підготовчого провадження, водночас, якщо справа розглядається за правилами спрощеного позовного провадження, вважаємо, що суду у контексті «розгляду справи спочатку» слід поновити процесуальні строки, передбачені ч. 3 ст. 278 ЦПК України, зокрема строк для подання третьої особою пояснень щодо позову, а також відзиву;

4) право ознайомлюватися з протоколом судового засідання, записом фіксування судового засідання технічними засобами, робити з них копії, подавати письмові зауваження з приводу їх неправильності чи неповноти (п. 4 ч. 1 ст. 43 ЦПК України).

Як визначено у ст. 249 ЦПК України, учасники справи мають право ознайомитися із технічним записом судового засідання, протоколом судового засідання та протягом п'яти днів з дня проголошення рішення у справі подати до суду письмові зауваження щодо неповноти або неправильності їх запису. Головуючий розглядає зауваження щодо технічного запису судового засідання та протоколу судового засідання, про що постановляє відповідну ухвалу. У разі пропуску строку подання зауважень і відсутності підстав для його поновлення головуєчий залишає їх без розгляду. Зауваження щодо технічного запису судового засідання чи протоколу судового засідання повинні бути розглянуті не пізніше п'яти днів з дня їх подання;

5) право оскаржувати судові рішення у визначених законом випадках (п. 5 ч. 1 ст. 43 ЦПК України).

Відповідно до п.п. 8–9 ч. 3 ст. 2 ЦПК України забезпечення права на апеляційний перегляд справи, а також забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, встановлених законом є одними із основних засад цивільного судочинства.

Зокрема, відповідно до частин 1–2 ст. 252 ЦПК України треті особи мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково, а також ухвали суду першої інстанції

окремо від рішення суду лише у випадках, передбачених ст. 353 ЦПК України.

Щодо права на касаційне оскарження судового рішення, то відповідно до ч. 1 ст. 389 ЦПК України треті особи мають право оскаржити у касаційному порядку: 1) рішення суду першої інстанції після апеляційного перегляду справи та постанову суду апеляційної інстанції, крім судових рішень, визначених у ч. 3 ст. 389 ЦПК України; 2) ухвали суду першої інстанції, вказані у пунктах 3, 6, 7, 15, 16, 22, 23, 27, 28, 30, 32 ч. 1 ст. 353 ЦПК України, після їх перегляду в апеляційному порядку; 3) ухвали суду апеляційної інстанції про відмову у відкритті або закритті апеляційного провадження, про повернення апеляційної скарги, про зупинення провадження, щодо забезпечення позову, заміни заходу забезпечення позову, щодо зустрічного забезпечення, про відмову ухвалити додаткове рішення, про роз'яснення рішення чи відмову у роз'ясненні рішення, про внесення або відмову у внесенні виправлень у рішення, про повернення заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, про відмову у відкритті провадження за нововиявленими або виключними обставинами, про відмову в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, про заміну сторони у справі, про накладення штрафу в порядку процесуального примусу, окремі ухвали.

Крім того, як визначено у ч. 1 ст. 423, ч. 1 ст. 424 ЦПК України, рішення, постанова або ухвала суду, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили, можуть бути переглянуті за нововиявленими або виключними обставинами за заявою учасників справи, до яких належать у тому числі, і треті особи.

Відповідно, підстави для перегляду судових рішень у порядку апеляційного провадження визначені у п. 5 ч. 2 ст. 356 ЦПК України, касаційного провадження – ч. 2 ст. 389 ЦПК України, за нововиявленими або виключними обставинами – частинами 2–3 ст. 423 ЦПК України;

б) право користуватися іншими визначеними законом процесуальними правами (п. 6 ч. 1 ст. 43 ЦПК України), наприклад, правом розпоряджатися своїми правами щодо предмета спору на власний розсуд (ч. 3 ст. 13 ЦПК України), правом брати участь у судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника (ч. 1 ст. 58 ЦПК України) тощо;

б) загальні цивільні процесуальні обов'язки, як-от:

1) виявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу (п. 1 ч. 2 ст. 43 ЦПК України);

Відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 2 ЦПК України повага до честі і гідності є одним із основних принципів цивільного судочинства.

Слід зазначити, що відповідний обов'язок покладається цивільним процесуальним законодавством України не тільки на учасників справи, але й також на суд. А саме: суд зобов'язаний поважати честь і гідність усіх учасників судового процесу і здійснювати правосуддя на засадах їх рівності перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак (ст. 6 ЦПК України).

За прояв неповаги до суду винні особи притягуються до відповідальності, встановленої законом. Питання про притягнення третьої особи до відповідальності за прояв неповаги до суду вирішується судом негайно після вчинення правопорушення, для чого у судовому засіданні із розгляду справи оголошується перерва, або після закінчення судового засідання (ч. 4 ст. 216 ЦПК України);

2) сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи (п. 2 ч. 2 ст. 43 ЦПК України).

Виконання відповідного обов'язку передбачає, зокрема: добросовісне користування третіми особами своїми процесуальними правами дотримання

встановлених законом та судом процесуальних строків; подання всіх наявних доказів для підтвердження своїх вимог або заперечень тощо.

Зауважимо, що категорія добросовісності традиційно використовується законодавцем для опису меж правомірної поведінки та, таким чином, визначення меж можливої реалізації цивільних процесуальних прав [98, с. 191].

Отже, загалом добросовісність – це властивість, що передбачає чесне, старання і сумлінне виконання своїх обов’язків [32, с. 230] за належного і сумлінного здійснення наданих прав [109, с. 148]. У контексті характеристики зазначеного вище цивільного процесуального обов’язку таку властивість належить розуміти як використання наданих особі прав виключно для досягнення встановленої законом процесуальної мети. Тому невиконання особою, яка бере участь у справі, обов’язку добросовісно здійснювати свої процесуальні права має кваліфікуватися як зловживання ними [12, с. 12].

3) з’являтися в судові засідання за викликом суду, якщо їх явка визнана судом обов’язковою (п. 3 ч. 2 ст. 43 ЦПК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 128 ЦПК України суд викликає учасників справи у судові засідання або для участі у вчиненні процесуальної дії, якщо визнає їх явку обов’язковою.

Неявка у судові засідання третьої особи за умови, що її належним чином повідомлено про дату, час і місце цього засідання, не перешкоджає розгляду справи по суті, крім випадків, визначених законом.

Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 223 ЦПК України суд відкладає розгляд справи в судовому засіданні в межах встановленого ЦПК України строку з таких підстав: неявка в судові засідання третьої особи, щодо якої відсутні відомості про вручення їй повідомлення про дату, час і місце судового засідання; перша неявка в судові засідання третьої особи, яку повідомлено про дату, час і місце судового засідання, якщо вона повідомила про причини неявки, які судом визнано поважними; виникнення технічних проблем, що

унеможливлують участь особи у судовому засіданні в режимі відеоконференції, крім випадків, коли відповідно до ЦПК України судове засідання може відбутися без участі такої особи; необхідність витребування нових доказів, у випадку коли третя особа обґрунтувала неможливість заявлення відповідного клопотання в межах підготовчого провадження; якщо суд визнає потрібним, щоб третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору і яка подала заяву про розгляд справи за її відсутності, дала особисті пояснення. Викликати третю особу для особистих пояснень можна і тоді, коли в справі беруть участь їх представники.

Якщо третя особа або її представник були належним чином повідомлені про судове засідання, суд розглядає справу за відсутності такого учасника справи у разі: неявки в судове засідання третьої особи (її представника) без поважних причин або без повідомлення причин неявки; повторної неявки в судове засідання третьої особи (її представника) незалежно від причин неявки; неявки представника в судове засідання, якщо в судове засідання третя особа, яку він представляє, або інший її представник; неявки в судове засідання третьої особи, якщо з'явився її представник, крім випадків, коли суд визнав явку третьої особи обов'язковою (ч. 3 ст. 223 ЦПК України);

4) подавати усі наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази (п. 4 ч. 2 ст. 43 ЦПК України).

Відповідно до частин 1, 5 ст. 81 ЦПК України треті особи зобов'язані подати докази, на які вони посилаються як на підставу своїх вимог або заперечень. Докази подаються безпосередньо до суду (ч. 1 ст. 83 ЦПК України).

При цьому третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, повинна подати докази разом з поданням позовної заяви (ч. 2 ст. 83 ЦПК України). Третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, повинна подати суду докази разом з поданням відзиву або письмових пояснень третьої особи (ч. 3 ст. 83 ЦПК України).

Якщо доказ не може бути поданий у встановлений законом строк з об'єктивних причин, третя особа повинна про це письмово повідомити суд та зазначити: доказ, який не може бути подано; причини, з яких доказ не може бути подано у зазначений строк; докази, які підтверджують, що особа здійснила всі залежні від неї дії, спрямовані на отримання вказаного доказу (ч. 4 ст. 83 ЦПК України). У випадку визнання поважними причин неподання третьою особою доказів у встановлений законом строк суд може встановити додатковий строк для подання вказаних доказів (ч. 5 ст. 83 ЦПК України).

Докази, не подані у встановлений законом або судом строк, до розгляду судом не приймаються, крім випадку, коли особа, яка їх подає, обґрунтувала неможливість їх подання у вказаний строк з причин, що не залежали від неї (ч. 8 ст. 83 ЦПК України);

5) надавати суду повні і достовірні пояснення з питань, які ставляться судом, а також учасниками справи в судовому засіданні (п. 5 ч. 2 ст. 43 ЦПК України).

Як визначено у ст. 92 ЦПК України, треті особи та їхні представники за їхньою згодою, в тому числі за власною ініціативою, якщо інше не встановлено ЦПК України, можуть бути допитані як свідки про відомі їм обставини, що мають значення для справи.

Третя особа має право відмовитися від надання відповіді на поставлені запитання: з підстав, визначених статтями 70, 71 ЦПК України; якщо поставлене запитання не стосується обставин, що мають значення для справи; якщо учасником справи поставлено більше десяти запитань;

6) виконувати процесуальні дії у встановлені законом або судом строки (п. 6 ч. 2 ст. 43 ЦПК України).

Процесуальні строки – це певні проміжки часу, у межах яких вчиняються процесуальні дії.

Такі строки, як визначено ст. 120 ЦПК України, в межах яких вчиняються процесуальні дії, встановлюються законом, а якщо такі строки законом не визначені, – встановлюються судом. При цьому суд має

встановлювати розумні строки для вчинення процесуальних дій. Строк є розумним, якщо він передбачає час, достатній, з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданню цивільного судочинства (ст. 121 ЦПК України).

Процесуальними наслідками пропущення процесуальних строків є: право на вчинення процесуальної дії втрачається із закінченням строку, встановленого законом або судом; документи, подані після закінчення процесуальних строків, залишаються без розгляду, крім випадків, передбачених ЦПК України (ст. 126 ЦПК України);

7) виконувати інші процесуальні обов'язки, визначені законом або судом (п. 7 ч. 2 ст. 43 ЦПК України), зокрема, беззаперечно виконувати розпорядження головуєчого, додержуватися в судовому засіданні встановленого порядку та утримуватися від будь-яких дій, що свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил; здійснювати виконання судового рішення, що набрало законної сили; нести судові витрати тощо.

Щодо обов'язку третіх осіб нести судові витрати.

Як визначено у ч. 1, 2 ст. 141 ЦПК України, судовий збір покладається на сторони пропорційно розміру задоволених позовних вимог. Інші судові витрати, пов'язані з розглядом справи, покладаються: у разі задоволення позову – на відповідача; у разі відмови в позові – на позивача; у разі часткового задоволення позову – на обидві сторони пропорційно розміру задоволених позовних вимог.

Очевидно, що дана норма щодо розподілу судових витрат застосовується і щодо позову третьої особи, пред'явленого до обох або однієї із сторін.

Відповідне твердження підтримується і в юридичній літературі [18, с. 3; 134, с. 202].

Також, як визначено у п. 14 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17.10.2014 р. № 10 «Про застосування судами законодавства про судові

витрати у цивільних справах», оскільки треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, мають усі процесуальні права і обов'язки позивача, обов'язок сплатити судовий збір із відповідної позовної заяви або з інших заяв (скарг, дій) покладається також і на них. За результатами вирішення спору сплачений третьою особою судовий збір може бути їй повернуто судом при розподілі судових витрат присудженням з другої сторони у залежності від того, на чию користь такий спір вирішено.

У випадках здійснення судом заміни сторони чи третьої особи її правонаступником судовий збір сплачується правонаступником або стягується з нього судом, якщо він не був сплачений первісним учасником судового процесу чи сплачений ним не в повному обсязі або якщо законом не передбачено звільнення цієї особи від сплати судового збору. Повернення зайво сплаченої суми судового збору з Державного бюджету України проводиться судом також на користь правонаступника із зазначенням про правонаступництво у відповідному судовому рішенні (п. 14 зазначеної Постанови).

За загальним правилом, питання щодо розподілу судових витрат вирішується судом під час ухвалення судового рішення. Якщо ж цього не було зроблено – з приводу розподілу судових витрат суд може ухвалити додаткове рішення.

Так, наприклад у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 (треті особи: ОСОБА_1, приватний нотаріус Дніпровського нотаріального округу Фаст Лілія Дмитрівна) про визнання права власності в порядку спадкування за законом та за позовом третьої особи ОСОБА_1 до ОСОБА_2 (треті особи: ОСОБА_1, приватний нотаріус Дніпровського нотаріального округу Фаст Лілія Дмитрівна) про визнання права власності в порядку спадкування за законом, Жовтневий районний суд м. Дніпропетровська задовольнив заяву представника третьої особи ОСОБА_1 – адвоката Дробота А.В. про вирішення питання щодо розподілу судових витрат шляхом ухвалення додаткового рішення, яким зобов'язав стягнути з ОСОБА_2 на користь

професійну правничу допомогу – 18 338 грн [44].

в) загальний цивільний процесуальний інтерес третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, який полягає у їх прагненні домогтися бажаного процесуального результату.

Поряд із загальним цивільним процесуальним статусом, третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, наділена спеціальним цивільним процесуальним статусом.

У відповідному контексті слід погодитися з висловленою в юридичній літературі позицією про те, що особливістю змісту спеціального цивільного процесуального правового статусу третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, є те, що у цивільному процесуальному законодавстві України його визначено відсильними правовими нормами [7, с. 246]. Зокрема, у ч. 3 ст. 52 ЦПК України визначено, що треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, користуються усіма правами і несуть усі обов'язки позивача.

Але це законодавче положення зовсім не означає, що треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, мають у цивільному процесі цивільний процесуальний правовий статус позивача. Правову норму, що закріплена у ч. 3 ст. 52 ЦПК України, слід розуміти у тому сенсі, що такі треті особи наділяються спеціальними цивільними процесуальними правами та обов'язками, визначеними, зокрема, у ч. 2, 3, 7 ст. 49, ч. 3 ст. 77, ч. 1 ст. 81, ч. 1, 5 ст. 177 ЦПК України, які, враховуючи юридичну природу зазначених суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, мають особливості здійснення і виконання [7, с. 246].

Таким чином, спеціальний цивільний процесуальний правовий статус третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, формують:

а) спеціальні суб'єктивні цивільні процесуальні права:

1) право відмовитися від позову (всіх або частини позовних вимог) на будь-якій стадії провадження у справі (п. 1 ч. 2 ст. 49 ЦПК України).

Відмова від позову – це одностороннє волевиявлення третьої особи, що тягне за собою припинення процесуальних відносин [101, с. 1169].

Третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, може відмовитися від позову на будь-якій стадії провадження у справі, зазначивши про це в заяві по суті справи або в окремій письмовій заяві. До ухвалення судового рішення у зв'язку з відмовою третьої особи від позову суд має роз'яснити сторонам та третім особам наслідки відповідних процесуальних дій, перевіряє, чи не обмежений представник третьої особи у повноваженнях на їх вчинення (частини 1–2 ст. 206 ЦПК України).

Очевидно, що відмова третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, від позову (до речі, так само, як і вибуття її з провадження, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва), не може бути підставою для закриття провадження у справі між позивачем та відповідачем [13, с. 64].

У випадку відмови третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, від позову суд відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 255 ЦПК України має постановити ухвалу про закриття провадження за позовом третьої особи.

У відповідному контексті деякі процесуалісти вважають, що у випадку відмови третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, від позову, поряд із ухвалою про закриття провадження у справі, суд має постановити ще одну ухвалу –про роз'єднання у самостійні провадження, поєднаних в одному провадженні вимог позивача та третьої особи [7, с. 249].

Така позиція видається нам слушною, адже відповідно до ч. 6 ст. 188 ЦПК України це сприятиме виконанню завдання цивільного судочинства;

2) право збільшити або зменшити розмір позовних вимог до закінчення підготовчого засідання або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження (п. 2 ч. 2 ст. 49 ЦПК України).

Як визначив Верховний Суд у своїй постанові від 09.07.2020 р. у справі № 922/404/19, під збільшенням або зменшенням розміру позовних вимог слід розуміти відповідно збільшення або зменшення кількісних показників за тією ж самою вимогою, яку було заявлено в позовній заяві. Збільшено (чи зменшено) може бути лише розмір вимог майнового характеру. Під збільшенням розміру позовних вимог не може розумітися заявлення ще однієї чи кількох вимог, додатково до викладених у позовній заяві. Неправомірно під виглядом збільшення розміру позовних вимог висувати нові вимоги, які не були зазначені у тексті позовної заяви [114].

Виходячи з цього, можна стверджувати, що третя особа має право до закінчення підготовчого засідання або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, збільшити або зменшити кількісні показники за своєї позовною вимогою, яка має майновий характер;

3) право змінити предмет або підстави позову до закінчення підготовчого засідання шляхом подання письмової заяви. У справі, що розглядається за правилами спрощеного позовного провадження, зміна предмета або підстав позову допускається не пізніше ніж за п'ять днів до початку першого судового засідання у справі (ч. 3 ст. 49 ЦПК України).

Позовом у процесуальному сенсі є звернення до суду з вимогою про захист своїх прав та інтересів, який складається із двох елементів: предмета і підстави позову [114].

Під предметом позову розуміється певна матеріально-правова вимога позивача до відповідача, стосовно якої позивач просить прийняти судові рішення. Підставу позову становлять обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги щодо захисту права та охоронюваного законом інтересу [114].

Відтак зміна предмета позову третьої особи, яка заявила самостійні вимоги щодо предмета спору, означає зміну вимоги, з якою позивач звернувся до відповідача, а зміна підстав позову – це зміна обставин, на яких ґрунтується вимога третьої особи;

4) право примиритися, у тому числі шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу (ч. 7 ст. 49 ЦПК України).

Здійснення даного права забезпечується правовою регламентацією процедур врегулювання спору за участю судді (гл. 4 розділу III ЦПК України), а також медіації (Закон України «Про медіацію»). Поряд із цим, третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, має право примиритися з однією або обома сторонами цивільної справи на будь-якій стадії провадження у справі. Результат такої домовленості може бути оформлений мировою угодою.

У ч. 1 ст. 207 визначено, що мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на підставі взаємних поступок і має стосуватися лише прав та обов'язків сторін. У мировій угоді сторони можуть вийти за межі предмета спору за умови, що мирова угода не порушує прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб.

Інші особливості укладення мирової угоди регламентовано частинами 2–5 ст. 207 ЦПК України.

З приводу правових наслідків укладення третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, мирової угоди з однією або обома сторонами цивільної справи, необхідно наголосити на такому.

У разі укладення третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, мирової угоди з однією або обома сторонами цивільної справи суду необхідно застосовувати ч. 6 ст. 188, п. 5 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, тобто роз'єднати у самостійні провадження вимоги позивача та третьої особи. При цьому, провадження за вимогами третьої особи слід закрити у зв'язку із укладенням мирової угоди із однією або обома сторонами цивільної справи, а провадження, відкрите за позовом первісного позивача, – продовжити [7, с. 251].

У зв'язку із цим виникає питання щодо процесуальних наслідків укладення мирової угоди між сторонами: як бути із позовом третьої особи в такому випадку?

З цього приводу М. Й. Штефан пише: «Задоволення сторін укладенням мирової угоди не має бути перешкодою для третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, вимагати судового розгляду її вимоги у цьому ж провадженні» [181, с. 117].

Ми розділяємо таку позицію і вважаємо, що у випадку укладення мирової угоди між сторонами вимога третьої особи має бути виділена в самостійне провадження, водночас, провадження між сторонами підлягає закриттю.

Щодо виконання мирової угоди. Як визначено ст. 208 ЦПК України, виконання мирової угоди здійснюється особами, які її уклали, в порядку і в строки, передбачені цією угодою. Ухвала про затвердження мирової угоди є виконавчим документом та має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим Законом України «Про виконавче провадження». У разі невиконання затвердженої судом мирової угоди ухвала суду про затвердження мирової угоди може бути подана для її примусового виконання в порядку, передбаченому законодавством для виконання судових рішень;

5) право обґрунтовувати належність конкретного доказу для підтвердження їхніх вимог або заперечень (ч. 3 ст. 77 ЦПК України).

Цивільне процесуальне законодавство України визначає, що належними є докази, які містять інформацію щодо предмета доказування (ч. 1 ст. 77 ЦПК України).

Предметом доказування є обставини, що підтверджують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для розгляду справи і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення (ч. 2 ст. 77 ЦПК України).

Таким чином, належними вважатимуться докази, що підтверджують заявлені вимоги чи заперечення третьої особи або мають інше значення для розгляду справи і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення.

Такі докази мають підтверджувати обставини, що входять до складу підстав поданої заяви, і характеризуватися значущістю фактів для визначення

юридичної природи правовідносин та обумовленістю цих фактів нормами матеріального права [176, с. 197].

Обґрунтування третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, належності доказів має велике практичне значення, адже суд не бере до розгляду докази, що не стосуються предмета доказування (ч. 2 ст. 77 ЦПК України);

б) спеціальні юридичні цивільні процесуальні обов'язки:

1) довести ті обставини, на які треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, посилаються як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених ЦПК України (ч. 1 ст. 81 ЦПК України).

Відповідний обов'язок третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, слід тлумачити як міру необхідної поведінки навести суду фактичні дані, що підтверджують наявність або відсутність обставин, якими треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, обґрунтовують свої вимоги або заперечення.

Як справедливо зазначає В. А. Кройтор, доведення обставин має здійснюватися винятково на підставі поданих до суду доказів, отриманих з відповідних засобів доказування, що виступають визначеним ЦПК України інструментом доказової діяльності учасників справи [95, с. 70].

Як впливає із ст. 81 ЦПК України, третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, зобов'язана навести ці фактичні дані у позовній заяві. Зокрема, у п. 5 ч. 3 ст. 175 визначено, що позовна заява повинна містити, у тому числі, виклад обставин, якими обґрунтовуються заявлені вимоги, а також зазначення доказів, що підтверджують вказані обставини.

При цьому відповідно до ч. 4 ст. 81 ЦПК України у разі посилення третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, на невчинення іншим учасником справи певних дій або відсутність певної події суд може зобов'язати такого іншого учасника справи надати відповідні

докази вчинення цих дій або наявності певної події. У разі ненадання таких доказів суд може визнати обставину невчинення відповідних дій або відсутності події встановленою;

2) додати до позовної заяви всі наявні в нього докази, що підтверджують обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги (якщо подаються письмові чи електронні докази позивач може додати до позовної заяви копії відповідних доказів) (ч. 5 ст. 177 ЦПК України).

Відповідний обов'язок третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, кореспондується із обов'язком довести ті обставини, на які треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, посилаються як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених ЦПК України. І якщо обов'язок довести ті обставини, на які треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, посилаються як на підставу своїх вимог або заперечень означає навести відповідні дані у позовній заяві, то обов'язок, передбачений ч. 5 ст. 177 ЦПК України, означає необхідність додати до позовної заяви всі наявні докази, що підтверджують обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги, і про які у цій позовній заяві третьою особою було зазначено.

Крім того, відповідно до третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, зобов'язана додати до позовної заяви її копії та копії всіх документів, що додаються до неї, відповідно до кількості учасників справи. У разі подання до суду позовної заяви та документів, що додаються до неї в електронній формі, необхідно додати до позовної заяви доказ надсилання листом з описом вкладення іншим учасникам справи копій поданих до суду документів (ч. 1 ст. 177 ЦПК України);

в) спеціальний цивільний процесуальний інтерес, який полягає у прагненні третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, домогтися ухвалення судового рішення про задоволення пред'явленого нею позову.

3.3. Цивільний процесуальний статус третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору

Відповідно до ч. 6 ст. 53 ЦПК України треті особи, які не заявляють самостійних вимог, наділяються процесуальними правами і обов'язками, які встановлені ст. 43 ЦПК України, тобто загальними цивільними процесуальними правами та обов'язками усіх учасників справи. Водночас, їх процесуальний інтерес полягає у прагненні таких третіх осіб домогтися ухвалення судового рішення на користь сторони, на боці якої вони виступають.

Таким чином, можна стверджувати, що загальний цивільний процесуальний правовий статус третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, як впливає із ч. 6 ст. 53 ЦПК України, формують: а) загальні суб'єктивні цивільні процесуальні права, передбачені ч. 1 ст. 43 ЦПК України; б) загальні юридичні цивільні процесуальні обов'язки, встановлені у ч. 2 ст. 43 ЦПК України; в) загальний законний цивільний процесуальний інтерес [24, с. 577].

Щодо спеціального цивільного процесуального статусу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору.

Виходячи з того, що така третя особа відповідно до ч. 6 ст. 53 ЦПК України наділяється тільки загальними цивільними процесуальними правами та обов'язками, а спеціальних цивільних процесуальних прав та обов'язків не має, її спеціальний цивільний процесуальний статус складається лише із її спеціального цивільного процесуального інтересу.

Перейдемо до дослідження загального цивільного процесуального статусу третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору.

Враховуючи те, що відповідний статус складається із загальних суб'єктивних цивільних процесуальних прав та обов'язків, передбачених ст. 43 ЦПК України, які вже були досліджені нами у межах підрозділу 3.2 цієї дисертаційної роботи, у межах даного підрозділу приділимо увагу

особливостям здійснення окремих загальних цивільних процесуальних прав та виконання обов'язків такою особою.

Зокрема, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, серед іншого, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 43 ЦПК України має право подавати заяви та клопотання, надавати пояснення суду, наводити свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти заяв, клопотань, доводів і міркувань інших осіб.

З цього приводу виникає питання: чи повинна третя особа узгоджувати свої пояснення зі стороною, на боці якої вона виступає?

До речі, тотожне положення знайшло своє законодавче закріплення і у Цивільному процесуальному уложенні Німеччини, відповідно до § 67 якого заяви та дії третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, не повинні суперечити заявам та діям основної сторони [7, с. 270].

Водночас, у відповідному контексті С. С. Бичкова відмічає, що треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, є особами, які беруть участь у справі, і наділені, у тому числі, правом давати усні та письмові пояснення судові. Останні, у свою чергу, за умови дотримання визначеного законом процесуального порядку є самостійним засобом доказування у цивільній справі. При цьому, у межах принципу диспозитивності цивільного судочинства треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, розпоряджаються своїми правами щодо предмета спору на власний розсуд. Отже, у будь-якому випадку ці треті особи є самостійними суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин, вони незалежні від сторін, а тому і не повинні узгоджувати з ними своїх дій [7, с. 270].

У нас з цього приводу така позиція. Виходячи з того, що передбачена п. 3 ч. 1 ст. 43 ЦПК України правомочність третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, є суб'єктивним правом, тобто мірою можливої поведінки суб'єкта, така третя особа має право самостійно визначати варіанти своєї поведінки і не зобов'язана їх узгоджувати із іншими

учасниками цивільної справи, у тому числі зі стороною, на боці якої вона виступає.

Щодо загальних цивільних процесуальних обов'язків третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, детальніше зупинимося на обов'язку подавати усі наявні докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази (п. 4 ч. 2 ст. 43 ЦПК України).

Відповідно до частин 1, 5 ст. 81 ЦПК України треті особи зобов'язані подати докази, на які вони посилаються як на підставу своїх вимог або заперечень. Докази подаються безпосередньо до суду (ч. 1 ст. 83 ЦПК України).

Як слушно зауважив Д. М. Сібільов: «Беручи участь у процесі, треті особи прагнуть довести до відома суду факти та обставини, що виключають їхню відповідальність за завдану шкоду або невиконання договірних зобов'язань, і запобігти настанню не вигідних для себе правових наслідків» [139, с. 59].

У контексті строків виконання відповідного обов'язку цивільне процесуальне законодавство України встановило для третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, спеціальне правило, відповідно до якого такі особи повинні подати суду докази разом з поданням письмових пояснень третьої особи (ч. 3 ст. 83 ЦПК України).

Ще один загальний цивільний процесуальний обов'язок третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, – це обов'язок нести судові витрати.

Як визначено у п. 14 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17.10.2014 р. № 10 «Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах», треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, вступають або залучаються до участі у справі без сплати судового збору.

Водночас, інші судові витрати третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, стягуються на її користь із сторони, визначеної відповідно до вимог ст. 12 ЦПК України, залежно від того заперечувала чи підтримувала така особа заявлені позовні вимоги (ч. 12 ст. 141 ЦПК України).

Останнім елементом загального цивільного процесуального правового статусу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, є її загальний цивільний процесуальний інтерес, який полягає у їх прагненні домогтися бажаного процесуального результату.

Далі розглянемо спеціальний цивільний процесуальний статус третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору.

Як вже відмічалось, його формує тільки спеціальний цивільний процесуальний інтерес, адже третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, не наділяється спеціальними цивільними процесуальними правами та обов'язками.

Виходячи з юридичної природи даного учасника цивільної справи, можна стверджувати, що спеціальний цивільний процесуальний інтерес третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, полягає у її прагненні домогтися ухвалення судового рішення на користь тієї сторони, на боці якої вона виступає.

Спеціальний цивільний процесуальний інтерес третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, зумовлений тим, що рішення у справі може вплинути на її права або обов'язки щодо однієї зі сторін, зокрема, у випадку набрання рішенням суду законної сили у сторони виникне право пред'явити вимогу до третьої особи або у третьої особи виникне право пред'явити вимогу до сторони.

Виходячи з цього, С. С. Бичкова, позицію якої ми розділяємо, виокремлює законодавчі форми законного цивільного процесуального інтересу третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, якими є:

1) позбавлення сторони права заявити вимогу до третьої особи. Як уже зазначалося, правовим наслідком ухвалення судового рішення для третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, найчастіше є те, що воно може стати підставою для пред'явлення до них зворотної вимоги, зокрема регресного позову. У такому випадку формою законного цивільного процесуального інтересу третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, є позбавлення сторони, на боці якої вони виступають, права заявити до них відповідну вимогу. Наприклад, згідно з ч. 1 ст. 569 ЦК України, гарант має право на зворотну вимогу (регрес) до боржника в межах суми, сплаченої ним за гарантією кредиторів, якщо інше не встановлено договором між гарантом і боржником. У такій ситуації метою участі у справі боржника як третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на боці відповідача (гаранта) буде сприяння ухваленню рішення суду на користь відповідача, а формою законного цивільного процесуального інтересу продавця, знову-таки, – позбавлення відповідача права пред'явити до нього у майбутньому регресний позов;

2) виникнення у третьої особи права заявити вимогу до сторони. Так, у справі за позовом первісного кредитора про визнання договору про уступку права вимоги недійсним як третя особа на боці відповідача (кредитора, якому були відступлені відповідні права) виступив боржник, який виконав своє зобов'язання на користь відповідача. Суд позов задовольнив, визнавши відповідний договір недійсним. Таким чином, на підставі ухваленого рішення суду відповідач виявився таким, що отримав виконане за первісним зобов'язанням без достатньої правової підстави (ч. 3 ст. 1212 ЦК України). Отже, у третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору (боржника), виникло право пред'явити позов з приводу набуття відповідачем майна без достатньої правової підстави [7, с. 275, 282].

Окремо слід наголосити на тому, що рішення суду, ухвалене у справі за участю третьої особи, яка не заявляє самостійні вимоги щодо предмета

спору, впливає на права або обов'язки третьої особи щодо однієї зі сторін, проте не встановлює їх.

Відповідний висновок підтверджується й матеріалами судової практики.

Так, 15 липня 2020 р. Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 766/20974/17 залишив без задоволення касаційну скаргу позивачки, яка оспорювала батьківство колишнього чоловіка, пред'явивши позов про виключення запису про нього як батька дитини з актового запису про народження дитини. Дружина звернулася до суду із позовом до чоловіка, якого просила визнати батьком дитини, що народилася до спливу 10 місяців після припинення попереднього шлюбу позивачки (ст. 122 СК України). Третіми особами, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, були: колишній чоловік позивачки, відділ державної реєстрації актів цивільного стану [115].

Суд першої інстанції задовольнив позов, урахувавши, зокрема, визнання теперішнім чоловіком позивачки факту, що він є біологічним батьком дитини [115].

Апеляційний суд рішення місцевого суду скасував та відмовив у задоволенні позову, оскільки колишнього чоловіка позивачки, який записаний батьком дитини, не було залучено до участі у справі як відповідача. Крім того, неправильним є висновок суду першої інстанції про визнання чоловіком позивачки свого батьківства, оскільки матеріали справи таких відомостей не містять, а сам він категорично заперечує визнання такого факту, про що свідчить подання ним апеляційної скарги після того, як він дізнався про подачу позивачкою позову до нього про стягнення аліментів [115].

Залишаючи без задоволення касаційну скаргу позивачки на це рішення, Верховний Суд зазначив, що згідно з ч. 3 ст. 122 СК України подружжя, а також жінка та чоловік, шлюб між якими припинено, у разі народження

дитини до спливу 10 місяців після припинення їх шлюбу, мають право подати до органу державної реєстрації актів цивільного стану спільну заяву про невизнання чоловіка (колишнього чоловіка) батьком дитини. Позивачка звернулася до суду як з вимогою про визнання батьківства теперішнього чоловіка щодо дитини, так і з вимогою про оспорування батьківства колишнього чоловіка [115].

Верховний Суд зазначив, що сторонами в цивільному процесі, згідно з частиною першою ст. 48 ЦПК України, є позивач і відповідач. Основною ознакою сторін є їхня матеріальна і процесуальна заінтересованість у справі. Саме сторони є суб'єктами правовідношення, з приводу якого виник спір. Тому, не можна покладати на третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, будь-які матеріально-правові обов'язки, а також установлювати чи захищати їхні права, тобто ухвалювати рішення або ухвали про права чи обов'язки цих третіх осіб. Відповідний правовий висновок, викладений у постанові Великої Палати Верховного Суду від 25 червня 2019 р. у справі № 910/17792/17 [115].

Суд першої інстанції, задовольнив позовні вимоги, поширивши законну силу судового рішення на колишнього чоловіка позивачки, з яким у неї виник приватноправовий спір, та який не мав процесуального статусу відповідача у цій справі, що призвело до ухвалення незаконного рішення. Отже, Верховний Суд залишив касаційну скаргу позивачки без задоволення, а рішення апеляційного суду без змін [115].

Завершуючи дослідження цивільного процесуального статусу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, звернемо свій погляд на можливість зміни статусу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на статус третьої особи, яка такі вимоги заявляє.

В юридичній літературі панує думка, що перешкод для відповідної зміни статусу немає, у такому випадку цивільні процесуальні правовідносини між третьою особою, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору,

і судом перетворюються на відносини суду і третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору [46, с. 34; 205, с. 121].

І, дійсно, аналіз цивільного процесуального законодавства України дає підстави для висновку про те, що у випадку пред'явлення третьою особою, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, позову до обох або однієї із сторін та з моменту постановлення судом про прийняття позовної заяви та вступ третьої особи у справу, відбувається зміна цивільного процесуального статусу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на відповідний статус третьої особи, яка такі вимоги заявляє.

Єдине, що слід враховувати у такому випадку, – це процесуальні строки. Як визначено у ч. 1 ст. 52 ЦПК України, відповідний позов третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, може подати до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження.

Прикладом зміни цивільного процесуального статусу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на статус третьої особи, яка такі вимоги заявляє, може бути наступна ситуація.

У справі, де вирішувалося питання про право на обов'язкову частку у спадщині одного з подружжя, були залучені до участі у справі на боці позивача інші спадкоємці першої черги як треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору. Це пояснювалося тим, що обов'язкова частка у спадщині має визначатися з урахуванням кількості спадкоємців першої черги. Під час розгляду справи з'ясувалося, що двоє з трьох дітей спадкодавця є непрацездатними, а отже, також мають право на обов'язкову частку у спадщині. Останні заявили відповідні вимоги і змінили, таким чином, цивільний процесуальний правовий статус третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, на цивільний

процесуальний правовий статус третіх осіб, які такі вимоги заявляють [157, с. 493–494].

Висновки до розділу 3

Дослідження цивільного процесуального статусу третіх осіб дозволило нам дійти таких висновків:

1. Цивільний процесуальний статус третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження можна визначити як сукупність закріплених у цивільному процесуальному законодавстві прав, обов'язків та інтересів відповідних суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин.

2. Цивільний процесуальний статус третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, виникає у фізичних та юридичних осіб, держави, а також інших учасників правовідносин, справи щодо яких розглядаються у порядку цивільного судочинства, з моменту постановлення судом ухвали про прийняття позовної заяви та вступ третьої особи у справу. Водночас, цивільний процесуальний статус третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, виникає у фізичних та юридичних осіб, держави, а також інших учасників правовідносин, справи щодо яких розглядаються у порядку цивільного судочинства, з моменту постановлення судом ухвали про вступ (залучення) третіх осіб до участі у справі.

3. Передумовою набуття цивільного процесуального статусу третьої особи є цивільна процесуальна правосуб'єктність як здатність суб'єкта бути носієм цивільних процесуальних прав та обов'язків третьої особи як учасника цивільної справи, а також здатність суб'єкта своїми діями набувати відповідних цивільних процесуальних прав третьої особи та виконувати відповідні цивільні процесуальні обов'язки, а у разі їх невиконання нести цивільну процесуальну відповідальність.

4. Елементами цивільної процесуальної правосуб'єктності третьої особи є цивільна процесуальна правоздатність та цивільна процесуальна дієздатність.

Цивільною процесуальною правоздатністю третьої особи є здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки третьої особи.

Цивільною процесуальною дієздатністю третьої особи є здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати цивільні процесуальні обов'язки третьої особи в суді.

5. Елементи цивільного процесуального статусу третьої особи: 1) суб'єктивні цивільні процесуальні права; 2) юридичні цивільні процесуальні обов'язки; 3) законні цивільні процесуальні інтереси.

Суб'єктивне цивільне процесуальне право – це встановлена нормами цивільного процесуального права міра можливої поведінки суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин, яка забезпечується відповідними юридичними обов'язками інших суб'єктів даних правовідносин.

Юридичний цивільний процесуальний обов'язок – це встановлена нормами цивільного процесуального права міра необхідної поведінки суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин, яка спрямована на задоволення інтересів носія суб'єктивного цивільного процесуального права і забезпечена можливістю застосування у встановлених законом випадках заходів процесуального примусу.

Законний цивільний процесуальний інтерес – прагнення суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин досягти певної процесуальної мети, яке опосередковується змістом суб'єктивного цивільного процесуального права.

6. Цивільний процесуальний правовий статус учасників справи за характером належних особі суб'єктивних цивільних процесуальних прав, юридичних цивільних процесуальних обов'язків та законних цивільних процесуальних інтересів доцільно класифікувати на загальний та спеціальний.

7. Загальний цивільний процесуальний правовий статус третіх осіб є сукупністю загальних суб'єктивних цивільних процесуальних прав, юридичних цивільних процесуальних обов'язків та законних цивільних процесуальних інтересів, якими наділені всі без винятку учасники цивільної справи.

8. Водночас, спеціальний цивільний процесуальний правовий статус третіх осіб є сукупністю спеціальних суб'єктивних цивільних процесуальних прав, юридичних цивільних процесуальних обов'язків та законних цивільних процесуальних інтересів, якими кожен з учасників справи наділений індивідуально.

9. Загальний цивільний процесуальний статус третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, є сукупністю загальних цивільних процесуальних прав та обов'язків, передбачених частинами 1–2 ст. 43 ЦПК України, а також загального цивільного процесуального інтересу, який полягає у її прагненні домогтися бажаного процесуального результату.

10. Спеціальний цивільний процесуальний правовий статус третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, формують спеціальні цивільні процесуальні права та обов'язки, визначені, зокрема, у ч. 2, 3, 7 ст. 49, ч. 3 ст. 77, ч. 1 ст. 81, ч. 1, 5 ст. 177 ЦПК України, які, враховуючи юридичну природу зазначених суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, мають особливості здійснення і виконання, а також спеціальний цивільний процесуальний інтерес, який полягає у прагненні третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, домогтися ухвалення судового рішення про задоволення пред'явленого нею позову.

11. Термін «розгляд цивільної справи спочатку», якщо справа розглядається за правилами загального позовного провадження, слід тлумачити як повернення до початку стадії підготовчого провадження, водночас, якщо справа розглядається за правилами спрощеного позовного провадження, вважаємо, що суду у контексті «розгляду справи спочатку»

слід поновити процесуальні строки, передбачені ч. 3 ст. 278 ЦПК України, зокрема строк для подання третьою особою пояснень щодо позову, а також відзиву.

12. Виконання третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, цивільного процесуального обов'язку сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи передбачає, зокрема: добросовісне користування третіми особами своїми процесуальними правами; дотримання встановлених законом та судом процесуальних строків; подання всіх наявних доказів для підтвердження своїх вимог або заперечень тощо.

13. Обов'язок третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, додати до позовної заяви всі наявні докази, що підтверджують обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги (якщо подаються письмові чи електронні докази позивач може додати до позовної заяви копії відповідних доказів) кореспондується із обов'язком довести ті обставини, на які треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, посилаються як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених ЦПК України. І якщо обов'язок довести ті обставини, на які треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, посилаються як на підставу своїх вимог або заперечень означає навести відповідні дані у позовній заяві, то обов'язок, передбачений ч. 5 ст. 177 ЦПК України, означає необхідність додати до позовної заяви всі наявні докази, що підтверджують обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги, і про які у цій позовній заяві третьою особою було зазначено.

14. Загальний цивільний процесуальний правовий статус третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, як впливає із ч. 6 ст. 53 ЦПК України, формують: а) загальні суб'єктивні цивільні процесуальні права, передбачені ч. 1 ст. 43 ЦПК України; б) загальні юридичні цивільні процесуальні обов'язки, встановлені у ч. 2 ст. 43 ЦПК України; в) загальний законний цивільний процесуальний інтерес.

15. Правомочність третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, подавати заяви та клопотання, надавати пояснення суду, наводити свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти заяв, клопотань, доводів і міркувань інших осіб є суб'єктивним правом, тобто мірою можливої поведінки суб'єкта, така третя особа має право самостійно визначати варіанти своєї поведінки і не зобов'язана їх узгоджувати із іншими учасниками цивільної справи, у тому числі зі стороною, на боці якої вона виступає.

16. Спеціальний цивільний процесуальний інтерес третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, полягає у її прагненні домогтися ухвалення судового рішення на користь тієї сторони, на боці якої вона виступає.

17. Рішення суду, ухвалене у справі за участю третьої особи, яка не заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, впливає на права або обов'язки третьої особи щодо однієї зі сторін, проте не встановлює їх.

18. Форми законного цивільного процесуального інтересу третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору: 1) позбавлення сторони права заявити вимогу до третьої особи; 2) виникнення у третьої особи права заявити вимогу до сторони.

19. У випадку пред'явлення третьою особою, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, позову до обох або однієї із сторін та з моменту постановлення судом ухвали про прийняття позовної заяви та вступ третьої особи у справу, відбувається зміна цивільного процесуального статусу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на відповідний статус третьої особи, яка такі вимоги заявляє. При цьому відповідний позов третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, може подати до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження.

20. З метою оптимізації цивільного процесуального законодавства України пропонуємо викласти у новій редакції:

а) статтю 46 ЦПК України, а саме: «Здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи (цивільна процесуальна правоздатність) мають усі фізичні і юридичні особи, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права».

б) ч. 1 ст. 47 ЦПК України, а саме: «Здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді (цивільна процесуальна дієздатність) мають фізичні особи, які досягли повноліття, юридичні особи, а також держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права».

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, що виявилось у визначенні особливостей інституту третіх осіб в цивільному процесі України. Проведене дослідження дало можливість сформулювати пропозиції та рекомендації, спрямовані на удосконалення цивільного процесуального законодавства України.

Найбільш вагомими науковими результатами роботи є такі положення.

1. Простеження еволюції правового регулювання інституту третіх осіб у цивільному процесуальному законодавстві є підставою для висновку про те, що еволюція правового регулювання відповідного процесуального інституту послідовно охоплює наступні етапи:

1) зародження правового регулювання інституту третіх осіб у нормах римського приватного права, що характеризувалося правовою регламентацією можливості подання третьою особою самостійного позову та апеляційної скарги у випадках, якщо судові рішення у справі порушувало її права, свободи чи інтереси (I ст. – V ст.);

2) подальший розвиток правового регулювання інституту третіх осіб в епоху середньовіччя, особливістю якого була відсутність спеціальних засобів судового захисту прав третіх осіб, які не брали участі у справі. Водночас, такі треті особи наділялися правом звернутися до загальних способів захисту прав, свобод чи інтересів, нарівні зі сторонами процесу (V ст. – початок XIX ст.);

3) правове регулювання інституту третіх осіб нормами цивільного процесуального законодавства інших держав, яке супроводжувалося регламентацією правового статусу та порядку вступу у справу зазначених суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин (XIX ст. – 1963 р.);

4) розвиток правового регулювання інституту третіх осіб у нормах радянського цивільного процесуального законодавства, особливістю якого

стала правова регламентація специфіки участі третіх осіб у трудових спорах (1963 р. – 2004 р.);

5) правове регулювання інституту третіх осіб нормами сучасного цивільного процесуального права, що характеризується законодавчим визначенням низки суб'єктів, які є потенційними набувачами цивільного процесуального статусу третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, у визначених законом категоріях справ, а також встановленням правових наслідків незалучення у справу таких третіх осіб (2004 р. – до теперішнього часу).

2. Відмінності у правовому регулюванні інституту третіх осіб у цивільному процесуальному законодавстві США та деяких країнах ЄС полягають у тому, що:

1) процесуальний статус третіх осіб в англо-американському та континентальному процесі відрізняються. У континентальному процесі повноваження третіх осіб обмежені та зведені до ролі посібника сторони: вчинення ними дій, що суперечать інтересам сторони, що підтримується, не допускається. У країнах загального права третя особа користується всіма правами сторони і займає самостійну позицію;

2) по-різному регламентовані строки вступу третіх осіб у цивільну справу. У країнах континентального права цивільне процесуальне законодавство чітко регламентує стадію, до якої вступ третьої особи у справу є можливим (наприклад, до постановлення судового рішення, під час касаційного провадження тощо). Водночас, у країнах загального права для позначення строку вступу у справу третьої особи використовуються оціночні поняття (наприклад, «в розумно короткий строк після того, як вона дізналася про процес» тощо).

3. Третіх осіб у цивільному процесі можна визначити як суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, які вступають вже у відкрите позовне провадження у цивільній справі з метою захисту своїх прав, свобод чи інтересів, які є відмінними від прав, свобод чи інтересів сторін, набуваючи

відповідного цивільного процесуального статусу, який обумовлюється порядком їх вступу у цивільну справу.

4. Треті особи як суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин характеризуються низкою таких ознак:

1) треті особи вступають вже в розпочате провадження у цивільній справі до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження (частини 1–2 ст. 52 ЦПК України);

2) у цивільний процес треті особи вступають для захисту власних суб'єктивних прав, свобод чи інтересів, які не збігаються з правами, свободами та інтересами позивача і відповідача;

3) цивільний процесуальний статус третіх осіб обумовлюється порядком їх вступу у цивільну справу, останній, своєю чергою, залежить від характеру матеріально-правової заінтересованості третіх осіб у розгляді та вирішенні справи;

4) у деяких категоріях справ процесуальний та (або) матеріальний закон регламентує коло осіб, які можуть набути процесуального статусу третьої особи у цивільному процесі України.

5. Об'єктом судового захисту у порядку позовного провадження є порушене, невизнане або оспорюване право, водночас, в окремому провадженні таким об'єктом виступає охоронюваний законом інтерес. Порушене, невизнане або оспорюване право потенційного набувача процесуального статусу третьої особи як об'єкт захисту в порядку позовного провадження не є тотожним категорії інтересу такої особи взяти участь у цивільній справі у відповідному процесуальному статусі. Інтерес потенційного набувача процесуального статусу третьої особи опосередковується прагненням такої особи захистити свої права, свободи чи інтереси шляхом ухвалення судового рішення про задоволення її позову до однієї або обох сторін або сприяння ухваленню судового рішення на користь тієї сторони, на боці якої вона виступає.

6. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, – суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які вступають вже у відкрите позовне провадження у цивільній справі шляхом подання позову до однієї або декількох сторін з метою захисту своїх прав, свобод чи інтересів, які є відмінними від прав, свобод чи інтересів сторін, набуваючи відповідного цивільного процесуального статусу, який передбачає користування правами та виконання обов'язків позивача після постановлення судом відповідної ухвали.

7. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, характеризуються такими ознаками:

1) вступають вже у відкрите провадження у цивільній справі (до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження);

2) вступають у цивільну справу шляхом подання позову до однієї або декількох сторін;

3) набувають відповідного цивільного процесуального статусу (третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору) після постановлення судом ухвали про прийняття позовної заяви та вступ третьої особи у справу;

4) цивільний процесуальний статус третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, є тотожним до цивільного процесуального статусу позивача у справі;

5) такі особи вступають у справу для захисту своїх суб'єктивних прав, свобод чи інтересів, оскільки вважають, що спірні блага належать саме їм, а не позивачеві або відповідачеві;

6) треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, є дійсними (або ймовірними) учасниками спірного матеріального правовідношення, спір щодо якого є предметом розгляду у порядку цивільного судочинства.

8. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, як суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин характеризуються такими ознаками:

1) вступають вже у відкрите провадження у цивільній справі (до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження;

2) вступають у цивільну справу на бік однієї із сторін за власною ініціативою або їх може бути залучено до участі у справі також за заявою учасників справи або за ініціативою суду;

3) вступають у цивільну справу на стороні позивача або відповідача;

4) наділені юридичною заінтересованістю у розгляді справи, яка полягає у захисті у процесі їхніх прав, свобод чи інтересів шляхом сприяння ухваленню судового рішення на користь тієї сторони, на боці якої вони виступають, з метою недопущення виникнення права вимоги до такої третьої особи;

5) набувають відповідного цивільного процесуального статусу (третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору) після постановлення судом відповідної ухвали;

6) мають процесуальні права і обов'язки, встановлені ст. 43 ЦПК України.

9. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, – суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які вступають вже у відкрите позовне провадження у цивільній справі на стороні позивача або відповідача за власною ініціативою, можуть бути залучені до участі у справі за заявою учасників справи або за ініціативою суду з метою захисту своїх прав, свобод чи інтересів шляхом сприяння ухваленню судового рішення на користь тієї сторони, на боці якої вони виступають, набуваючи

відповідного цивільного процесуального статусу, який передбачає наявність прав та обов'язків учасників справи, встановлених ст. 43 ЦПК України.

10. Законодавчим критерієм для класифікації третіх осіб на тих, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, і тих, які таких вимог не заявляють, є порядок їх вступу у цивільну справу (подання позовної заяви до однієї або обох сторін або вступ у цивільну справу на стороні позивача або відповідача), який, своєю чергою, залежить від характеру матеріально-правової заінтересованості третіх осіб у розгляді та вирішенні справи.

11. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, залежно від спрямованості їхнього позову можуть бути класифіковані на:

- 1) третіх осіб, які вступають у цивільну справу шляхом пред'явлення позову до позивача;
- 2) третіх осіб, які вступають у цивільну справу шляхом пред'явлення позову до відповідача;
- 3) третіх осіб, які вступають у цивільну справу шляхом пред'явлення позову до обох сторін.

12. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, залежно від суб'єкта ініціативи їх участі у цивільній справі можуть бути класифіковані на:

- 1) третіх осіб, які вступають у цивільну справу за власною ініціативою;
- 2) третіх осіб, які залучаються до участі у цивільній справі за заявою учасників справи;
- 3) третіх осіб, які залучаються до участі у цивільній справі за ініціативою суду.

13. Залежно від матеріально-правового характеру правовідносин, які є предметом спору, третіх осіб як учасників відповідних справ можна класифікувати на:

- 1) третіх осіб, які є учасниками трудових спорів;

2) третіх осіб, які є учасниками справ щодо захисту прав споживачів;

3) третіх осіб, які є учасниками спадкових спорів тощо.

14. Треті особи можуть вступити у цивільну справу до постановлення судом відповідно до ч. 2 ст. 200 ЦПК України ухвали за результатами підготовчого засідання. Водночас, якщо цивільна справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, моментом, до якого треті особи можуть вступити у цивільну справу є початок першого судового засідання, яке відповідно до ч. 4 ст. 289 ЦПК України проводиться не пізніше тридцяти днів з дня відкриття провадження у справі. Таким чином, треті особи, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, мають право вступити у цивільну справу з моменту відкриття провадження у ній і до початку першого судового засідання.

15. Відповідно до частин 1, 3 ст. 53 ЦПК України суб'єктом ініціативи щодо вступу (залучення до участі) у справу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, можуть бути: 1) сама третя особа; 2) учасники справи; 3) суд.

16. Єдиним критерієм у вирішенні питання щодо участі у цивільній справі третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмету спору, має бути потенційний вплив рішення суду на її права та обов'язки щодо однієї із сторін.

17. Єдиним процесуальним наслідком вступу у цивільну справу третьої особи без самостійних вимог слід вважати появу нового учасника цивільної справи, який своїми процесуальними діями може вплинути на хід її розгляду і вирішення.

18. Цивільний процесуальний статус третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження можна визначити як сукупність закріплених у цивільному процесуальному законодавстві прав, обов'язків та інтересів відповідних суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин.

19. Цивільний процесуальний статус третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, виникає у фізичних та юридичних осіб, держави, а також інших учасників правовідносин, справи щодо яких розглядаються у порядку цивільного судочинства, з моменту постановлення судом ухвали про прийняття позовної заяви та вступ третьої особи у справу. Водночас, цивільний процесуальний статус третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, виникає у фізичних та юридичних осіб, держави, а також інших учасників правовідносин, справи щодо яких розглядаються у порядку цивільного судочинства, з моменту постановлення судом ухвали про вступ (залучення) третіх осіб до участі у справі.

20. Передумовою набуття цивільного процесуального статусу третьої особи є цивільна процесуальна правосуб'єктність як здатність суб'єкта бути носієм цивільних процесуальних прав та обов'язків третьої особи як учасника цивільної справи, а також здатність суб'єкта своїми діями набувати відповідних цивільних процесуальних прав третьої особи та виконувати відповідні цивільні процесуальні обов'язки, а у разі їх невиконання нести цивільну процесуальну відповідальність.

21. Цивільний процесуальний правовий статус учасників справи за характером належних особі суб'єктивних цивільних процесуальних прав, юридичних цивільних процесуальних обов'язків та законних цивільних процесуальних інтересів доцільно класифікувати на загальний та спеціальний.

22. Загальний цивільний процесуальний статус третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, є сукупністю загальних цивільних процесуальних прав та обов'язків, передбачених частинами 1–2 ст. 43 ЦПК України, а також загального цивільного процесуального інтересу, який полягає у її прагненні домогтися бажаного процесуального результату.

23. Спеціальний цивільний процесуальний правовий статус третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, формують спеціальні цивільні процесуальні права та обов'язки, визначені, зокрема, у

ч. 2, 3, 7 ст. 49, ч. 3 ст. 77, ч. 1 ст. 81, ч. 1, 5 ст. 177 ЦПК України, які, враховуючи юридичну природу зазначених суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, мають особливості здійснення і виконання, а також спеціальний цивільний процесуальний інтерес, який полягає у прагненні третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, домогтися ухвалення судового рішення про задоволення пред'явленого нею позову.

24. Загальний цивільний процесуальний правовий статус третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, як впливає із ч. 6 ст. 53 ЦПК України, формують: а) загальні суб'єктивні цивільні процесуальні права, передбачені ч. 1 ст. 43 ЦПК України; б) загальні юридичні цивільні процесуальні обов'язки, встановлені у ч. 2 ст. 43 ЦПК України; в) загальний законний цивільний процесуальний інтерес.

25. Спеціальний цивільний процесуальний інтерес третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, полягає у її прагненні домогтися ухвалення судового рішення на користь тієї сторони, на боці якої вона виступає.

26. Рішення суду, ухвалене у справі за участю третьої особи, яка не заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, впливає на права або обов'язки третьої особи щодо однієї зі сторін, проте не встановлює їх.

27. Форми законного цивільного процесуального інтересу третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору: 1) позбавлення сторони права заявити вимогу до третьої особи; 2) виникнення у третьої особи права заявити вимогу до сторони.

28. У випадку пред'явлення третьою особою, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, позову до обох або однієї із сторін та з моменту постановлення судом ухвали про прийняття позовної заяви та вступ третьої особи у справу, відбувається зміна цивільного процесуального статусу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на відповідний статус третьої особи, яка такі вимоги заявляє. При

цьому відповідний позов третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, може подати до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження.

29. З метою оптимізації цивільного процесуального законодавства України пропонуємо викласти у новій редакції:

а) статтю 46 ЦПК України, а саме: «Здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи (цивільна процесуальна правоздатність) мають усі фізичні і юридичні особи, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права».

б) ч. 1 ст. 47 ЦПК України, а саме: «Здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді (цивільна процесуальна дієздатність) мають фізичні особи, які досягли повноліття, юридичні особи, а також держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушко А. В., Білоусов Ю. В., Стефанчук Р. О. та ін. Цивільний процес: навч. посібн. / за ред. Ю. В. Білоусова. Київ: Прецедент, 2005. 172 с.
2. Балюк М. І., Луспеник Д. Д. Практика застосування Цивільного процесуального кодексу України. *Цивільний процес у питаннях і відповідях*. Харків: Харків юридичний, 2008. С. 100–101.
3. Бандурка О. М., Головка О. М., Передерій О. С. та ін. Теорія держави і права: підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2018. 416 с.
4. Бичкова С. С. Визначення неналежної сторони у цивільному процесі України. *Форум права*. 2010. № 4. С. 75–80.
5. Бичкова С. С. Загальні суб'єктивні процесуальні права осіб, які беруть участь у справах позовного провадження. *Науковий вісник ЛьвДУВС*. Серія юридична. 2010. № 3. С. 119–127.
6. Бичкова С. С. Участь нотаріуса у цивільному процесі України. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 1 (21). С. 26–31.
7. Бичкова С. С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2011. 519 с.
8. Бичкова С. С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження: моногр. Київ: Атіка, 2011. 420 с.
9. Бичкова С. С., Білоусов Ю. В., Бірюков В. І. та ін. Цивільний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент. / за заг. ред. С. С. Бичкової. Київ: Атіка, 2008. 840 с.
10. Бичкова С. С., Білоусов Ю. В., Бірюков В. І. та ін. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. С. С. Бичкової. 2-ге вид., допов. і переробл. Київ: Атіка, 2010. 896 с.

11. Бичкова С. С., Бірюков І. А., Бобрик В. І. та ін. Цивільне процесуальне право України: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / за заг. ред. С. С. Бичкової. Київ: Атіка, 2009. 760 с.
12. Бичкова С. С., Чурпіта Г. В. Зловживання цивільними процесуальними правами. *Криміналістичний вісник*. 2015. № 2 (24). С. 12–18.
13. Бичкова С. С., Чурпіта Г. В. Цивільний процесуальний статус осіб, які беруть участь у справах позовного та окремого провадження (порівняльна характеристика). *Приватне право і підприємництво*: зб. наук. пр. / редкол.: Крупчан О. Д. (гол. ред.) та ін. Київ: НДІ приват. права і підприємництва НАПрН України, 2013. Вип. 12. С. 63–67.
14. Білозьоров Є. В., Власенко В. П., Горова О. Б. та ін. Теорія держави та права: навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
15. Білоусов Ю. В., Калаур І. Р., Гринько С. Д. та ін. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях: у 2 т. / за ред. Р. О. Стефанчука, М. О. Стефанчука. Київ: Правова єдність, 2009. Т. 1. 1168 с.
16. Бірта Г. О., Бургу Ю. Г. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2014. 142 с.
17. Бобровник О. В. Треті особи в цивільному процесі України: автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2009. 22 с.
18. Богля С. С. Судові втрати у цивільному судочинстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03; Нац. ун-т внутр. справ МВС України. Харків, 2005. 19 с.
19. Божко М. В. Еволюція правового регулювання інституту третіх осіб у цивільному процесі України. *Ампаро*. 2023. № 2. С. 13–18. URL: <https://law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-2-2023/2.pdf>.
20. Божко М. В. Елементи та передумови виникнення процесуального статусу третіх осіб як учасників цивільних справ позовного

провадження. *Право і суспільство*. 2023. № 4. С. 53–58. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/4_2023/9.pdf.

21. Божко М. В. Класифікація третіх осіб у цивільному процесі України. *Modern problems of science, education and society*: матеріали V Міжн. науково-практичн. конф. (м. Київ, 17–19 липн. 2023 р.). С. 681–685. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/07/MODERN-PROBLEMS-OF-SCIENCE-EDUCATION-AND-SOCIETY-17-19.07.2023.pdf>.

22. Божко М. В. Поняття та ознаки третіх осіб у цивільному процесі України. *Проблемні питання правоохоронної та правозахисної діяльності в контексті євроінтеграційних тенденцій*: тези доп. Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 28 квітн. 2023 р.). С. 40–42. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/984b8b39-43bd-4017-900f-88b61b7f5d06/content>.

23. Божко М. В. Цивільний процесуальний статус третіх осіб у цивільному процесі України. *Проблеми цивільного права та процесу*: тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 98-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (м. Вінниця, 19 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. обл. осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України», Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 368–370. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bbb48b74-699c-4deb-a001-62971da3b9f4/content>.

24. Божко М. В. Цивільний процесуальний статус третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору. *Modern problems of science, education and society*: матеріали VI Міжн. науково-практичн. конф. (м. Київ, 14–16 серп. 2023 р.). С. 572–578. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/08/MODERN-PROBLEMS-OF-SCIENCE-EDUCATION-AND-SOCIETY-14-16.08.2023.pdf>.

25. Божко М. В. Щодо поняття третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження у цивільному процесі України. *Вісник*

Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2023. № 78 (4). С. 147–151. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/286341/280243>.

26. Боровська І.А. Правовий статус сторін та третіх осіб у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави (в контексті реалізації принципу правової визначеності). *Актуальні питання у сучасній науці*. Серія «Право». 2024. №. 1(19). С. 322–335.

27. Боровська І.А. Реалізація принципу пропорційності у цивільному судочинстві України за участю третіх осіб у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 139–143.

28. Бортнік О. Г., Зайцев О. Л., Кройтор В. А. та ін. Цивільний процес: навч. посіб. / за заг. ред. проф. В. А. Кройтора; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2022. 336 с.

29. Васильєв С. В. Порівняльний цивільний процес. Підручник. Київ: Алерта, 2015. 352 с.

30. Веклич В. Методи дослідження прав і свобод людини і громадянина. *Віче*. 2009. № 22. С. 4–6.

31. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Юридична думка, 2012. 1020 с.

32. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.

33. Венедіктова І. В. Методологічні засади охоронюваних законом інтересів у приватному праві: моногр. Харків: Нове Слово, 2011. 260 с.

34. Волинка К. Г. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: МАУП, 2003. 240 с.

35. Гетманцев М. О. Категорія «інтерес» у цивільному процесуальному праві. *Приватне право і підприємництво*. 2016. Вип. 15. С. 38–42.

36. Гетманцев О. В., Кондрат'єва Л. А., Остафійчук Л. А. та ін. Цивільне процесуальне право України (загальна частина): підруч. / за ред.

О.В. Гетманцева. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 412 с.

37. Гусаров К. В. Сторони та треті особи у справах про відшкодування шкоди, заподіяною війною. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. №3(21). С. 583–592.

38. Гусаров К. В. Відповідач та треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, у справах про відшкодування шкоди, заподіяною війною. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. №3(31). С. 529–537.

39. Гусаров К. В. Позивачі та треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, у справах про відшкодування шкоди, заподіяною війною. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 2(30). С. 28–35.

40. Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 р. *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384.

41. Джерела цивільного процесуального права зарубіжних країн. URL: <https://mvbipp.files.wordpress.com/2015/10/d182-2-d0b4d0b6d0b5d180d0b5d0bbd0b0-d186d0b8d0b2d196d0bbd18cd0bdd0bed0b3d0be-d0bfd180d0bed186d0b5d181d183d0b0d0bbd18cd0bdd0bed0b3d0be.pdf>.

42. Договір між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 07 липня 1993 р. *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440_002#Text.

43. Договір між Україною та Республікою Македонія про правову допомогу в цивільних справах від 10 квітня 2000 р. *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807_010#Text.

44. Додаткове рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 05 квітня 2022 року у справі про визнання права власності в порядку спадкування за законом. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103873127>.

45. Євтухич І. М. Участь третіх осіб у цивільному процесі. *Вісник Херсонського національного університету. Серія Юридичні науки*. 2014. Вип. 5 (Том 1). С. 168–171.
46. Заворотько П. П., Штефан М. Й. Особи, які беруть участь у справі позовного провадження: Учбовий посібник з радянського цивільного процесуального права. Вип. 2. Київ: Вид-во Київ. ун-ту, 1967. 108 с.
47. Загальна теорія держави і права: підруч. / М.В. Цвік та ін.; за ред. М. В. Цвіка. Харків: Право, 2011. 584 с.
48. Закон України «Про виконавче провадження» від 02 червня 2016 р. № 1404-VIII. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>.
49. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. *Офіційний вісник України*. 2006. № 12. С. 16. Ст. 792.
50. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03 жовтня 2017 р. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text>.
51. Закон України «Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах» від 20 грудня 2011 р. № 4191-VI. *Офіційний вісник України*. 2012. № 3. С. 11. Ст. 71.
52. Закон України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» від 1 липня 2010 р. № 2398- VI. *Офіційний вісник України*. 2010. № 57. С. 29. Ст. 1935.
53. Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. *Офіційний вісник України*. 2016. № 3. С. 28. Ст. 149.
54. Закон України «Про електронний цифровий підпис» від 22 травня 2003 р. № 852-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 276.

55. Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» від 05 жовтня 2017 р. № 2155-VIII. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>.

56. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2002 р. № 851-IV. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>.

57. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 36. С. 35. Ст. 957.

58. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 87. С. 156. Ст. 2474.

59. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 р. № 1023-XII (в редакції Закону від 01 грудня 2005 р. № 3161-IV). *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>.

60. Закон України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» від 12 серпня 2014 р. № 1632-VII. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1632-18#Text>.

61. Закон України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 р. № 1875-IX. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.

62. Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 р. № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст. 422.

63. Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24 лютого 1994 р. № 4002-XII. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12#Text>.

64. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. *Офіційний вісник України*. 1997. № 25. С. 20.

65. Закон України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV. *Офіційний вісник України*. 1999. № 18. С. 3.
66. Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.
67. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
68. Закон України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 87. С. 9. Ст. 2471.
69. Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11 грудня 2003 р. № 1382-IV. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15#Text>.
70. Закон України «Про судовий збір» від 07 липня 2011 р. № 3674-VI. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text>.
71. Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232.
72. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 07 липня 2010 р. № 2453-VI. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17#Text>.
73. Закон України «Про третейські суди» від 11 травня 2004 р. № 1701-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 35. Ст. 412.
74. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР. *Офіційний вісник України*. 1998. № 1. С. 21. Ст. 5.
75. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19–20. Ст. 179.

76. Ізарова І. О., Ханик-Посполітак Р. Ю. Цивільний процес України: навч. посіб. для студ. юрид. спец. закладів вищої освіти; 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: ВД «Дакор», 2019. 274 с.

77. Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах України: затверджено наказом Державної судової адміністрації України від 20 серпня 2019 р. № 814. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#Text>.

78. Кац С. Ю., Носко Л. Я., Васильченко Н. Н. и др. Советский гражданский процесс: учеб. для студентов юрид. ин-в и фак.; под ред. С. Ю. Каца, Л. Я. Носко. Киев: Выща шк., 1982. 423 с.

79. Коваленко І. А., Хміль В. В. Види, ознаки та участь третіх осіб в цивільному процесі. *Results of modern scientific research and development: proceedings of XI International scientific and practical conference, Madrid, Spain, 16–18 January 2022*. Barca Academy Publishing, Madrid, Spain, 2022. Р. 497–501.

80. Комаров В. В. Цивільне процесуальне право: проблеми методології науки, диференціації та уніфікації судових процедур. *Право України*. 2012. № 1. С. 154–174.

81. Комаров В. В. Цивільний процес у глобальному контексті. *Право України*. 2011. № 10. С. 26–27.

82. Комаров В. В., Бігун В. А., Баранкова В. В. та ін. Курс цивільного процесу: підруч. / за ред. В.В. Комарова. Харків: Право, 2011. 1352 с.

83. Комаров В. В., Луспеник Д. Д., Радченко П. І. та ін. Позовне провадження: монографія / за ред. В. В. Комарова. Харків: Право, 2011. 522 с.

84. Комаров В. В., Радченко П. І. Цивільні процесуальні правовідносини та їх суб'єкти. Київ: НМК ВО, 1991. 104 с.

85. Конвенція ООН про права дитини, прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 р. *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

86. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12

серпня 1949 р. *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154.

87. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 р. *Офіційний вісник України*. 2005. № 44. С. 328. Ст. 2824.

88. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

89. Короєд С. О. Ефективність цивільно-процесуального регулювання окремих судових процедур у зв'язку з воєнним станом та тимчасовою окупацією. *Альманах права*. 2022. Вип. 13. С. 86–92.

90. Короєд С. О. Неналежний суб'єктний стан сторін у цивільній справі як нова підстава обмеження судової юрисдикції: проблема посадової особи – відповідача в цивільному процесі (на прикладі трудового спору). *Правова держава*. 2022. Вип. 33. С. 409–420.

91. Косак С. М. Порівняльне цивільне судочинство України з правом ЄС. Програма спецкурсу та методичні рекомендації для студентів юридичного факультету. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка. 2017. 17 с.

92. Коталейчук С. П. Теорія держави та права: навч. посіб. для підготов. до держ. іспитів. Київ: КНТ, 2009. 320 с.

93. Кравчук В. М., Угриновська О. І. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. Київ: Істина, 2006. 944 с.

94. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. Видання друге. Харків: ТОВ «Одіссей», 2008. 432 с.

95. Кройтор В. А. Проблеми визначення предмета доказування у сучасному цивільному судочинстві України. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 68–76.

96. Кузьменко А. І. Становлення і розвиток інституту третіх осіб у процесуальних галузях права. *Наукові записки інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 5. С. 44–51.

97. Кузьменко А. І. Треті особи в адміністративному процесі: автореф. дис. ... канд. юридич. наук: 12.00.07; Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2017. 20 с.

98. Кузьменко К. О. Добросовісність як концептуальна основа правомірної реалізації цивільних процесуальних прав та обов'язків. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія «Право». 2023. Випуск 75: частина 1. С. 187–192.

99. Лежнева Т. М., Палєєва Ю. С. Деякі новели щодо третіх осіб у вітчизняному цивілістичному процесі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 3. С. 76–79.

100. Лемик Р. Я., Сеник С. В. Вступ у цивільну справу третіх осіб: правові підстави та особливості ухвалення судових актів. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. №3(31). С. 593–607.

101. Лемик Р. Я. Право третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, на відмову від позову в цивільному судочинстві. *Наукові перспективи*. 2024. № 2(44). С. 1166–1167.

102. Лемик Р. Я. Підстави залучення третіх осіб, які не заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, до участі у справі. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 2(30). С. 111–122.

103. Лисенко В. А. Вступ та участь у цивільному процесі третіх осіб, що заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору: практичні проблеми та шляхи їх розв'язання. *Право і суспільство*. 2017. № 5 (частина 2). С. 68–74.

104. Лисенков С. Л. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. Київ: Юрисконсульт, КНТ, 2006. 355 с.

105. Луспеник Д. Цивільний процес в умовах воєнного стану. Онлайн-практикум. Право в умовах воєнного стану. Цивільна юрисдикція. м. Київ, 17 березня 2023 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Civ_proc_war.pdf.

106. Мельник Я. Я. Безпека цивільного процесу: теоретико-правове дослідження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. Київ, 2019. 40 с.
107. Оборотов Ю. М., Крестовська Н. М., А. Ф. Крижанівський А. Ф. та ін. Теорія держави і права: держ. іспит; НУ «ОЮА». Харків: Одиссей, 2013. 256 с.
108. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів / за ред. А. Є. Конверського. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
109. Панченко М. Добросовісність, розумність і справедливість – правові засади цивільного права України. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 12. С. 147–150.
110. Пасайлюк І. В. Іноземці та особи без громадянства як треті особи у цивільному процесі України. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 2. С. 145–150.
111. Петровський А. В. До питання участі третіх осіб у спрощеному позовному провадженні. *Наукові перспективи*. 2024. № 2(44). С. 1206–1214.
112. Петровський А. В. Реалізація інституту третіх осіб у цивільному судочинстві. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 2 (30). С. 710–717.
113. Петровський А.В., Боровська І.А. Правовий статус третіх осіб у цивільному процесі України. *Часопис цивілістики*. 2023. № 49. С. 51–55.
114. Постанова Верховного Суду від 09 липня 2020 р. у справі № 922/404/19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/90388304>.
115. Постанова Верховного Суду від 15 липня 2020 р. у справі № 766/20974/17. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=90562937&red=1000038681e6f0631f479e5fa645092cd5f968&d=5>.
116. Постанова Верховного Суду від 18 серпня 2021 р. у справі № 201/15310/16. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/99250652>.

117. Постанова Верховного Суду від 22 травня 2019 р. у справі № 756/15401/16-ц. *Законодавство України*. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/82095485>.

118. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя». *Законодавство України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>.

119. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 р. № 2 «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції». *Вісник Верховного Суду України*. 2009. № 8. С. 3.

120. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 р. № 5 «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду». *Вісник Верховного Суду України*. 2009. № 7. С. 4–8.

121. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 р. № 14 «Про судові рішення у цивільній справі». *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 1. С. 4.

122. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17.10.2014 р. № 10 «Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах». *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010740-14>.

123. Проблеми оптимізації цивільного процесу в Україні: моногр. / І. Е. Берестова та ін.; за ред О. Д. Крупчана. Київ: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2011. 180 с.

124. Рассоха І. М. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень». Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Харків: ХНАМГ, 2011. 76 с.

125. Резворович К. Р. (кер.), Юнін О. С., Юніна М. П. та ін. Цивільне право та процес: підготовка до іспиту. Частина друга: навч. посіб. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. 216 с.

126. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 1 грудня 2004 р. № 18-рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 50. С. 67. Ст. 3288.

127. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 54 народних депутатів України та Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Кримінально-процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України (щодо принципу інстанційності в системі судів загальної юрисдикції) від 12.07.2011 р. № 9-рп. *Законодавство України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-11>.

128. Рішення Оболонського районного суду м. Києва від 18 жовтня 2019 року у справі за позовом ОСОБА_1 до акціонерного товариства «Універсал Банк» про визнання кредитного договору удаваним та таким, що укладений в національній валюті України. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85042661>.

129. Рішення Харківського районного суду Харківської області від 23 квітня 2020 року у справі за позовом ОСОБА_1 до Харківської районної державної адміністрації про визнання незаконними дій та скасування розпоряджень. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88902769>.

130. Рябченко Ю. Ю. Законний інтерес і процесуальний статус: проблеми співвідношення. *Науковий вісник приватного і публічного права*. 2017. Вип. 4. С. 57–60.
131. Рябченко Ю. Ю. Особливості участі третіх осіб у справах про захист прав споживачів. *Право і безпека*. 2011. № 4 (41). С. 206–210.
132. Рябченко Ю. Ю. Цивільний процесуальний статус як наукова категорія: перспективи впровадження у правотворчість та правозастосування. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 163–169.
133. Савуляк Р. Судові органи Російської імперії на Україні за реформою 1894 року. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2004. Вип. 39. С. 122–126.
134. Сакара Н. Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах: моногр. Харків: Право, 2010. 256 с.
135. Сало А. Б. Співвідповідач в адміністративному процесі (процесуальна співучасть): дис. ... д-ра філософії: 081 «Право». Львів, 2020. 246 с.
136. Самсонов В. В., Сільвестров А. М., Тачиніна О. М. Методологія наукових досліджень та приклади її використання: навч. посібн. Київ: НУХТ, 2022. 385 с.
137. Селіванов А. О. Особливості залучення до судочинства органів державної влади – третіх осіб без самостійних вимог. *Вісник Верховного суду України*. 2016. № 2(186). С. 39–43.
138. Сенік С. Особливості участі третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, в цивільному процесі. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. Випуск 61. С. 308–314.
139. Сібільов Д. М. Участь третіх осіб у цивільному судочинстві: моногр. Харків: Легас, 2001. 98 с.
140. Сібільов Д. М. Участь третіх осіб у цивільному судочинстві: дис... канд. юрид. наук: 12.00.03; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 1998. 177 с.

141. Сібільов Д. М. Участь третіх осіб у цивільному судочинстві: автореф... канд. юрид. наук: 12.00.03; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 1998. 18 с.
142. Сібільов Д. М. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору: окремі питання доктрини та законодавчі тренди. *Теорія і практика правознавства*. 2018. Вип. 2(14). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2018_2_5.
143. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
144. Скаун О. Ф. Теорія права і держави: підруч. 4-те вид. Київ: Алерта, 2016. 528 с.
145. Скаун О. Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс): підруч. Харків: Еспада, 2006. 776 с.
146. Смирний М. Ф. Основи наукових досліджень: конспект лекцій. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. 111 с.
147. Сульженко Ю. Захист прав та охоронюваних законом інтересів третіх осіб у цивільному процесі. *Право України*. 2005. № 3. С. 83–88.
148. Теорія держави і права: підруч. / О.В. Петришин та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2015. 368 с.
149. Тимошенко А. О. Інститут неприпустимості зловживання правами в цивільному судочинстві крізь призму практики Європейського Суду з прав людини. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 6. С. 105–110.
150. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
151. Топор І. В. Теоретико-правова характеристика процесуального статусу сторін в адміністративному судочинстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад». Одеса, 2014. 23 с.

152. Ухвала Дарницького районного суду м. Києва від 03 червня 2021 р. у справі за позовом ОСОБА_3 до ОСОБА_4 про усунення перешкод у користуванні та розпорядженні земельною ділянкою, шляхом зобов'язання вчинити дії. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97399052>.

153. Ухвала Христинівського районного суду Черкаської області від 11 травня 2023 року за заявою ОСОБА_1, заінтересована особа: Христинівський відділ ДРАЦС в Черкаській області ЦМУ МЮ про встановлення факту родинних відносин. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110827929>.

154. Фединак Л. С. Питання цивільного процесу у міжнародному приватному праві: текст лекції. Львів: Львівський держ. ун-т ім. І. Франка, 1998. 21 с.

155. Фелді О. В. Деякі питання судової практики наслідків неучасті третіх осіб у цивільному процесі. *Судова апеляція*. 2017. № 3(48). С. 139–150.

156. Фурса С. Я. Міжнародний цивільний процес України: навч. посібник-практикум. Київ: КНТ, 2010. 328 с.

157. Фурса С. Я., Фурса Є. І., Гетманцев О. В. та ін. Цивільний процес України: Академічний курс: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.; за ред. С. Я. Фурси. Київ: Вид. Фурса С. Я.: КНТ, 2009. 848 с.

158. Харитонов Є. О., О. І. Харитонova О. І., В. В. Васильченко та ін. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. Є. О. Харитонova, О. І. Харитонovoї, В. В. Васильченка, Н. Ю. Голубевої. Харків: Одиссей, 2009. 952 с.

159. Цал-Цалко Ю. Ю. Особливості інституту третіх осіб у цивільному процесі. *Правова держава*. 2016. № 21. С. 163–169.

160. Цвік М. В., Петришин О. В., Авраменко Л. В. та ін. Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України

М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

161. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути: моногр. / В. В. Комаров та ін.; за ред. В.В. Комарова. Харків: Право, 2016. 848 с.

162. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

163. Цивільний процес України: академічний курс / за ред. С. Я. Фурси. Київ: Фурса С. Я., 2009. 848 с.

164. Цивільний процес України: підруч. / за ред. В.О. Кучера. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 768 с.

165. Цивільний процес України: підруч. / за ред.. Ю. С. Червоного. Київ: Істина, 2007. 392 с.

166. Цивільний процес України: підручник / за заг. ред. М. М. Ясинка. Київ: Алерта, 2014. 744 с.

167. Цивільний процес України: підручник; за ред Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, Н. Ю. Голубєвої. Київ: Істина, 2012. 536 с.

168. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

169. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон Української радянської соціалістичної республіки від 18 лип. 1963 р. *Відомості Верховної Ради*. 1963. № 30. Ст. 464.

170. Чванкін С. А. Особливості правового статусу третіх осіб у цивільному процесі України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 53. С. 87–90.

171. Червоний Ю. С., Волосатий Г. С., Єрмолаєва В. О. та ін. Цивільний процес України: підруч. / за ред. Ю. С. Червоного. Київ: Істина, 2007. 392 с.

172. Червоний Ю. С., Калітенко О. М., Волосатий Г. С. та ін. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України; за ред. Ю. С. Червоного. Київ: Істина, 2003. 464 с.
173. Чмиленко Ф. О., Жук Л. П. Посібник до вивчення дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень». Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2014. 48 с.
174. Чурпіта Г. В. Цивільний процесуальний статус учасників справ позовного провадження. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. №3(31). С. 705–714.
175. Чурпіта Г. В. Захист сімейних прав та інтересів у порядку непозовного цивільного судочинства: моногр. Київ: Алерта, 2016. 488 с.
176. Чурпіта Г. В. Концептуальні засади захисту сімейних прав та інтересів у порядку непозовного цивільного судочинства: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2016. 479 с.
177. Чурпіта Г. В. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, та заінтересовані особи як учасники цивільних справ різних видів цивільного судочинства. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 2(20). С. 585–595.
178. Чурпіта Г. В., Білянська Н. В. Правовий статус заявників та третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору (на прикладі справ, що виникають із сімейних правовідносин, а також справ про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення у дохід держави). *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 2(30). С. 205–214.
179. Шاپіро В. С., Сітало Ю. С. Участь третіх осіб у цивільному процесі України та в країнах Європейського Союзу. *Правові горизонти*. 2017. № 3(16). С. 134–137.
180. Шишкін В. І. Забезпечення прав людини в судочинстві США (організаційні та процесуальні засади): моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 320 с.

181. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2005. 624 с.
182. Штефан М. Й. Цивільний процес: підруч. для студ. юрид. спеціальностей вищих закладів освіти. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ: Ін Юре, 2001. 696 с.
183. Штефан О. О. Цивільне процесуальне право України: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2009. 360 с.
184. Юринець В. Є. Методологія наукових досліджень: навч. посібн. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 178 с.
185. Ясинок М. М., Курило М. П., Кіріяк О. В. та ін. Теоретичні проблеми цивільного процесуального права: підруч. / за заг. ред. М. М. Ясинка. Київ: Алерта, 2016. 890 с.
186. Mousourakis G. Fundamentals of Roman Private Law. G. Mousourakis. Springer. 2012. 379 p.
187. Tissier A. Theorie et pratique de la tierce opposition. Paris: Libr. A. Rousseau, 1890. 316 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Божко М. В. Щодо поняття третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження у цивільному процесі України. *Вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2023. № 78 (4). С. 147–151. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/286341/280243>.
2. Божко М. В. Еволюція правового регулювання інституту третіх осіб у цивільному процесі України. *Ампаро*. 2023. № 2. С. 13–18. URL: <https://law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-2-2023/2.pdf>.
3. Божко М. В. Елементи та передумови виникнення процесуального статусу третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження. *Право і суспільство*. 2023. № 4. С. 53–58. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/4_2023/9.pdf.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Божко М. В. Цивільний процесуальний статус третіх осіб у цивільному процесі України. *Проблеми цивільного права та процесу*: тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 98-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (м. Вінниця, 19 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. обл. осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України», Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 368–370.
2. Божко М. В. Поняття та ознаки третіх осіб у цивільному процесі України. *Проблемні питання правоохоронної та правозахисної діяльності в*

контексті євроінтеграційних тенденцій: тези доп. Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 28 квітн. 2023 р.). С. 40–42.

3. Божко М. В. Класифікація третіх осіб у цивільному процесі України. *Modern problems of science, education and society*: матеріали V Міжн. науково-практичн. конф. (м. Київ, 17–19 липн. 2023 р.). С. 681–685.

4. Божко М. В. Цивільний процесуальний статус третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору. *Modern problems of science, education and society*: матеріали VI Міжн. науково-практичн. конф. (м. Київ, 14–16 серп. 2023 р.). С. 572–578.

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Керуючий адвокатського бюро
«БОРИСА СЕМЕНКА»
кандидат юридичних наук

[Signature]
Борис СЕМЕНКО
«01» 02 2024 року

АКТ

впровадження у правозастосовну діяльність дисертаційного дослідження на тему «Треті особи в цивільному процесі України» аспіранта кафедри цивільно-правових дисциплін Національної академії внутрішніх справ
Божка Миколи Володимировича

Комісія у складі:

Голови комісії – адвоката адвокатського бюро «БОРИСА СЕМЕНКА»
Сухорукової О.А.,

членів комісії: адвоката адвокатського бюро «БОРИСА СЕМЕНКА»
Малініної К.М. та радника керуючого адвокатського бюро «БОРИСА
СЕМЕНКА» Домбровської Т.М.,

склала цей акт про те, що теоретичні положення та практичні рекомендації, викладені в дисертаційному дослідженні на тему «Треті особи в цивільному процесі України», підготовленому аспірантом кафедри цивільно-правових дисциплін Національної академії внутрішніх справ Божком М.В., мають високий науковий рівень та практичну цінність для адвокатської діяльності.

Викладені у вказаному дисертаційному дослідженні теоретичні положення та практичні рекомендації використовуються у діяльності адвокатського бюро «БОРИСА СЕМЕНКА» щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги під час розгляду і вирішення цивільних справ позовного провадження, учасниками яких є треті особи.

Голова комісії:

Адвокат адвокатського бюро
«БОРИСА СЕМЕНКА»
«01» 02 2024 року

Олена СУХОРУКОВА

Члени комісії:

Адвокат адвокатського бюро
«БОРИСА СЕМЕНКА»
«01» 02 2024 року

Катерина МАЛІНІНА

Радник керуючого адвокатського бюро
«БОРИСА СЕМЕНКА», к.е.н
«01» 02 2024 року

Тетяна ДОМБРОВСЬКА

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Національної академії
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Станіслав ГУСАРЕВ

2024

АКТ13. 03. 2024

м. Київ

№ 16-07

Впровадження результатів дисертаційної
роботи Божка Миколи Володимировича
«Треті особи в цивільному процесі
України» в освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- т.в.о. начальника навчально-методичного відділу, кандидата юридичних наук, доцента Таїсії Корж-Ікаєвої;
- начальника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника, підполковника поліції Віктора Корольчука;
- завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін кандидата юридичних наук, професора, полковника поліції Валентини Мироненко;
- т.в.о. начальника відділу докторантури та ад'юнктури Андрія Містюка;
- завідувача загальної бібліотеки Людмили Гайдар.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», та наукові праці аспіранта кафедри цивільно-правових дисциплін Національної академії внутрішніх справ Божка Миколи Володимировича за темою «Треті особи в цивільному процесі України».

Проаналізовано основні результати дослідження Божка М.В., зокрема, наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Божко М. В. Щодо поняття третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження у цивільному процесі України. *Вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2023. № 78. (4). С. 147–151.

2. Божко М. В. Еволюція правового регулювання інституту третіх осіб у цивільному процесі України. *Ампаро*. 2023. № 2. С. 13–18.

3. Божко М. В. Елементи та передумови виникнення процесуального статусу третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження. *Право і суспільство*. 2023. № 4. С. 53–58.

4. Божко М. В. Цивільний процесуальний статус третіх осіб у цивільному процесі України. *Проблеми цивільного права та процесу* : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 98-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (Вінниця, 19 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Харків. обл. осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України», Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 368–371.

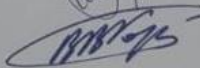
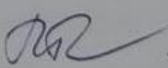
5. Божко М. В. Поняття та ознаки третіх осіб у цивільному процесі України. *Проблемні питання правоохоронної та правозахисної діяльності в контексті євроінтеграційних тенденцій*: тези доп. Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 28 квітня 2023 р.). С. 40–42.

6. Божко М. В. Класифікація третіх осіб у цивільному процесі України. *Modern problems of science, education and society*: матеріали V Міжн. науково-практичн. конф. (м. Київ, 17–19 липн. 2023 р.). С. 681–685.

7. Божко М. В. Цивільний процесуальний статус третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору. *Modern problems of science, education and society*: матеріали VI Міжн. науково-практичн. конф. (м. Київ, 14–16 серп. 2023 р.). С. 572–578.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці Божка М.В. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Цивільний процес», «Цивільне право та процес», «Особливості розгляду окремих категорій цивільних справ», «Актуальні проблеми захисту цивільних прав та інтересів», під час підготовки навчально-методичних та дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

 Таїсія КОРЖ-ІКАЄВА
 Віктор КОРОЛЬЧУК
 Андрій МІСТЮК
 Валентина МИРОНЕНКО
 Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

2024

АКТ13.03. 2024

м. Київ

№ 17-нв

Впровадження результатів дисертаційної
роботи Божка Миколи Володимировича
«Треті особи в цивільному процесі
України» в наукову діяльність НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника, підполковника поліції Віктора Корольчука;
- т.в.о. начальника відділу докторантури та ад'юнктури Андрія Містюка;
- завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін кандидата юридичних наук, професора, полковника поліції Валентини Мироненко;
- завідувача загальної бібліотеки Людмили Гайдар.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертаційної роботи, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», наукові праці аспіранта кафедри цивільно-правових дисциплін Національної академії внутрішніх справ Божка Миколи Володимировича за темою: «Треті особи в цивільному процесі України» та на основі проведеного аналізу зробила висновок, що надана робота містить низку обґрунтованих теоретичних положень і пропозицій, спрямованих на удосконалення визначення правового статусу третіх осіб в цивільному процесі України, що дає підстави запровадити їх для використання в науковій діяльності Національної академії внутрішніх справ.

Проаналізовано основні результати дослідження Божка М.В., зокрема, наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Божко М. В. Щодо поняття третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження у цивільному процесі України. *Вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2023. № 78. (4). С. 147–151.

2. Божко М. В. Еволюція правового регулювання інституту третіх осіб у цивільному процесі України. *Ампаро*. 2023. № 2. С. 13–18.

3. Божко М. В. Елементи та передумови виникнення процесуального статусу третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження. *Право і суспільство*. 2023. № 4. С. 53–58.

4. Божко М. В. Цивільний процесуальний статус третіх осіб у цивільному процесі України. *Проблеми цивільного права та процесу* : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 98-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (Вінниця, 19 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Харків. обл. осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України», Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 368–371.

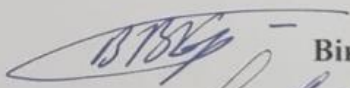
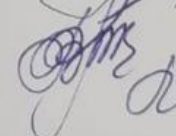
5. Божко М. В. Поняття та ознаки третіх осіб у цивільному процесі України. *Проблемні питання правоохоронної та правозахисної діяльності в контексті євроінтеграційних тенденцій*: тези доп. Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 28 квітня 2023 р.). С. 40–42.

6. Божко М. В. Класифікація третіх осіб у цивільному процесі України. *Modern problems of science, education and society*: матеріали V Міжн. науково-практич. конф. (м. Київ, 17–19 липн. 2023 р.). С. 681–685.

7. Божко М. В. Цивільний процесуальний статус третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору. *Modern problems of science, education and society*: матеріали VI Міжн. науково-практич. конф. (м. Київ, 14–16 серп. 2023 р.). С. 572–578.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок про те, що вищезазначені матеріали дисертаційної роботи Божка М.В. застосовуються під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проектів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову.

Члени комісії:

 Віктор КОРОЛЬЧУК
 Андрій МІСТЮК
 Валентина МИРОНЕНКО
 Людмила ГАЙДАР